

**Debreceni Egyetem
Informatikai Kar**

Szakdolgozat

**Debrecen
2008.**

Vámosoroszi története 1526-tól 1848/49-ig
(szakdolgozat)

Témavezető:

Dr. Takács Péter
egyetemi docens
a MTA doktora

Készítette:

Székely Anita
V. évf. történelem –
V. évf. informatikus könyvtáros

Debrecen
2008.

„Én, Székely Anita, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a szakdolgozat a szerzői normák betartásával készült.”

Debrecen, 2008. december 14.

Aláírás

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Vámosoroszi fekvése és nevének etimológiája	7
1. 1. Szatmár vármegye fekvése és környezeti adottságai	7
1. 1. 1. Szatmári-síkság, Szamosköz, Erdőhát	8
1.1. 2. A természet adta lehetőségek a Szatmári-síkságra, ezen belül Vámosoroszira vonatkoztatva	9
1.1.3. Szatmár vármegye, a Tapolnok patak és Vámosoroszi nevének keletkezése	12
2. Vámosoroszi népességének demográfiai változásai és osztályozása	15
2.1. A falu földbirtokosai	18
2.2. Vámosoroszi nemessége a XIX. század elején	19
3. A demográfia viszonyainak alakulása a református egyház anyakönyveit vizsgálva	22
3.1. Születési anyakönyvek vizsgálata	22
3.2. Halotti anyakönyvek vizsgálata	25
3.3. Házassági anyakönyvek vizsgálata	26
4. A Vámosoroszi Urbárium	29
5. Egyházi élet	38
5.1. A gyülekezet története	38
5.2. A faluban működött lelkészek	41
5.2. A tanítók helyzete Vámosorosziban	46
5.3. A helyi református egyház vagyona	49
5.4. A templom és az eklézsia egyéb épületei	51
5.5. A gyülekezet élete 1776-1848 között	54
Befejezés	60
Felhasznált irodalom	62
Mellékletek	

Bevezetés

Szakedolgozatom témájaként Vámosoroszi történetének feldolgozását választottam 1526-tól 1848-ig. A témaválasztásomat egyrészt a helytörténeti kutatás iránt érdeklődésem, másrészt személyes indíttatás motiválta.

A szakedolgozat egyes fejezetei, természetföldrajzi, gazdasági, társadalmi szempontból vizsgálják a Vámosoroszi történetében bekövetkezett változásokat az adott időszakban. Az első fejezetben elsősorban a település és a környező vidék Szatmár vármegye természetföldrajzi adottságainak vizsgálatával foglalkozom. Mindezek ismerete abból a szempontból fontos, hiszen ezek a tényezők nagyban befolyásolták a társadalmi és gazdasági élet alakulását. A fejezet második felében Szatmár vármegye és Vámosoroszi nevének etimológiája kerül előtérbe, hiszen ezekből tudunk következtetni az akkori településviszonyokra. Mivel a helynevek hosszú életűek, ezért bizonyos kérdésekben, amelyekre vonatkozólag egyébként semmilyen adatunk nem lenne, támasztékul szolgál.

Dolgozatom következő része Vámosoroszit társadalmi szempontból vizsgálja. Ennek a fejezetnek a részeként tekintetem át az adott korszakra vonatkozó demográfiai változásokat. Ezzel kapcsolatban olyan kérdésekre keresem a választ, mint Pl: Milyen indokkal készítették az egyes összeírásokat? Milyen volt a társadalom összetétele? Milyen tényezőket vettek figyelembe az összeírásoknál?

A társadalmi változások kutatásában forrásként használtam a helyi anyakönyvezést. A születési, halotti és házassági anyakönyvek segítségével igyekeztem feltárni az anyakönyvezési gyakorlat kialakulását. Pl: Mikortól kezdődik el az anyakönyvezés? Milyen adatokat tartalmaz?

A gazdasági viszonyok ismertetéséhez kapcsolódik Vámosoroszi Urbárium. A jobbágyoknak az összeírást megelőzően válaszolniuk kellett az un. kilenc kérdőpontra. Vámosoroszi lakóinak életmódja és mezőgazdasági tevékenysége az ezen kérdésekre adott válaszokból szociográfiai hitelességgel bomlik ki.

A szakedolgozat legterjedelmesebb részét az egyháztörténetről szóló fejezet alkotja, amelyet az ehhez a témához rendelkezésre álló bőséges szakirodalom és forrás indokol. Ebben a fejezetben korszakonként tekintem át milyen egyházi irányzatok hatottak az itt élő lakosokra és milyen volt a gyülekezet élete. Továbbá foglalkozom az egyházmegyei gyűlésekkel, név szerint említtem az itt szolgálatot teljesítő lelkészeket, tanítókat. A rendelkezésre álló források alapján különböző időpontokra vonatkozóan összevetést készítettem a Vámosoroszi

református egyház vagyonáról. Valamint ebben a fejezetben sor kerül még a templom, valamint az eklézsia különböző épületeinek ismertetésére.

1. Vámosoroszi fekvése és nevének etimológiája

1. 1. Szatmár vármegye fekvése és környezeti adottságai

Az általam feldolgozásra kerülő Vámosoroszi nevezetű falu Szatmár vármegyéhez tartozott. Pár mondatban szeretném bemutatni. A királyi vármegyéket, mint az államhatalom és-igazgatás területi szervezeteit Szent István hozta létre. Az István-kori magyar vármegyék fele un. Határvármegye volt. A királyi vármegyékből a 13. században nemesi vármegyék alakultak. A 15.-17. században a vármegyéknek még nem volt állandó székhelye. A megyegyűléseket az éppen tisztségviselő alispán lakóhelyén tartották. Az 1722-23. évi országgyűlésen törvényt hoztak a megyeszékhelyekről, ahol a rendelkezés szerint székházat, levéltárat és börtönt kellett építeni. Szatmár vármegye székhelye a 18. századtól Nagykároly lett. Gazdasági központja Szatmárnémeti, az un. vásárvonalon alakult ki.¹

Fekvését tekintve a Nagy Magyar Alföld észak-keleti sarkában terült el, a Tiszától délre, a Szamos két partján. A vármegye közepén elkeskenyedett és két oldalt kiszélesedett. Nyugati fele a Hajdúságnak és a Nyírségnek sík folytatása, keleti fele pedig az erdélyi hegyes vidék előrésze. Természetes határai alig voltak. Északi szomszédjától, Ugocsa megyétől a Túr és a Batár vizek választották el, továbbá Bereg megyétől a Tisza folyó képezte a természetes határt. Nyugati szomszédjától, Szabolcs megyétől nem választotta el természetes határ, teljesen egybeolvadt a síkság.² Délről Bihar-, Közép-Szolnokvármegyék és Kővárvidéke; keletről pedig Máramaros határolta. Magyarország legszebb vármegyéi között foglalt helyet.³

A vármegye felületét két fő részre oszthattuk. A nagyobbik része szinte teljesen az Alföldre esett, melynek jellegét is örökölte. A területet a Szamos osztotta két részre. Tőle délre homokos síkság helyezkedett el. Ettől délre és keletre már szikes agyagtalaj volt található. Emellett több a patak és az ér is. Számunkra ez a terület a releváns, melyet a későbbiekben szűkítve is be fogok mutatni. A Szamostól északra a Tiszáig dús, kövér talaj, lapos, fekete agyag-terület a jellemző. Keleten viszont erős hegyi jelleg figyelhető meg. A vármegye síkságának tengerszint feletti magasságát 100 és 165 méter között lehetett megállapítani. A Tisza és Szamosköz egyes tájai a mélyebb részekben helyezkedett el. A síkságot a Kraszna, a Szamos és a Túr szeli át. Korábban mocsarak borították ezt a területet,

¹ *Frisnyák Sándor* (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye régi térképeken. Nyíregyháza, 1989. (továbbiakban: *Frisnyák*, 1989.) 5.p.

² *Borovszky Samu*: Szatmár vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. 16. Szatmár vármegye. Bp., é. n. (továbbiakban: *Borovszky*, é. n.) 1-5. p.

³ *Frisnyák*, 1989. 5.p.

melyet a folyók áradásai tápláltak. A Kraszna, a Szamos és a Túr-köz mindig nagyon árvizes rész volt.⁴

1. 1.1. Szatmári-síkság Szamosköz, Erdőhát

A Szatmári-síkság a tájak hierarchikus rendjében egy mikrorégiót jelent, mely több kistájrészből épül fel. Négy tájrészt egyesít: Ecsedi-láp, Szamoshát, Szamosköz, szatmári Tiszahát.⁵ Szamosköznek a középkorban a Tisza és a Szamos alsó folyása között elterülő síkságot nevezték. Az 1730-as évektől szűkebb területet jelent. Mint közigazgatási egységet Szamosközi járásnak kezdtek nevezni a régi Szatmár hivatalos irataiban. Nincs pontos adatunk a hajdani Szamosköz kiterjedéséről. Azt azonban tudjuk, hogy ezt a tájegységet számos patak és folyó oszt kisebb tájakra, vidékekre és környékekre. Ide tartozik a Túrhat, melyhez a Túr két partján fekvő települések tartoznak. A Szamosköz nyugati részén húzódik a Tiszahát. A Szamoshát és a Túrhat között található az Erdőhát. Pontos elhatárolása nem egyszerű, hiszen az egyik helyen így, a másik helyen úgy tudják, ismerik, sorolják a térséghez tartozó falvakat. Amennyiben csak a szorosabban értelmezett felsorolást is vesszük alapul, Vámosoroszi ebben az esetben is e térséghez tartozik.⁶

A Szatmári-síkság kialakulásában többek között fontos szerepe volt a víz eróziós tevékenységének. A hazánkat elborító utolsó tenger fokozatosan beltóvá alakult át. A tengerbe ömlő folyók sok hordalékot raktak le a medence peremén. A Kárpátokból és Erdélyből érkező ösfolyók az Alföld észak-keleti részén hatalmas horsdalékkúpot építettek. A folyók az üledékgyűjtő medence peremén kavicsot, beljebb egyre finomodó homokot raktak le. A Tisza és a Szamos mentén, valamint a kisebb folyók által okozott árvizek hordalékaiból magas folyóhátak épültek. Például a Tiszahát, Szamoshát, Túrhat, Krasznahát és a tájnévként Erdőhát kisebb folyóinak építményei.⁷

A térség éghajlata hűvösebb, mint a belső-alföldi tájaké.⁸ A mérsékelt hűvös és mérsékelt száraz éghajlati körzetbe tartozik. A hűvös nyár és a hideg tél jellemzi. A Szatmári-síkság az Alföld legcsapadékosabb területe, s hazánk egyik legszelesebb vidéke.⁹ A

⁴ Borovszky, é. n. 5.p.

⁵ Frisnyák Sándor: Fehérgyarmat földrajzi környezete: a Szatmári-síkság. In: Mező András (szerk.): Szamosközi Tanulmányok. Fehérgyarmat, 1988. (továbbiakban: *Frisnyák*, 1988) 7.p.

⁶ Kávássy Sándor: a Szamosköz nemessége a XVIII. És a XIX. század fordulóján. In: Mező András (szerk.): Szamosközi Tanulmányok. Fehérgyarmat, 1988. (továbbiakban: *Kávássy*, 1988) 87-88.p.

⁷ *Frisnyák*, 1988. 10-11.p.

⁸ Frisnyák Sándor: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye földrajzi képe. In: Cserenyák László (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Nyíregyháza, 1993. (továbbiakban: *Frisnyák*, 1993) 22.p.

⁹ *Frisnyák*, 1988. 12-13.o.

levegő itt frissebb és tisztább, mint máshol az Alföldön. A lakosság egészséges és jól táplált. Ugyan szeles a vidék, azonban ez mérsékli a síkságról érkező fülledt nyári forróságot. Az ily módon megtisztult levegő pedig az egészség szempontjából hasznosnak mondható. A sík vidékeken is ez érvényesül a Kárpátok közelsége miatt.¹⁰ A terület éghajlatának az ismerete abból a szempontból is fontos, mert befolyásolja a növényzet életét, fejlődését, sokféleségét és beérését.¹¹

A legfontosabb alakító tényezők között szerepel a víz. A Tiszának és a Szatmári-síkságon csatlakozó mellékfolyóinak évente három árvize van. Ezek a következők: a kora tavaszi, a kora nyári és a késő őszi. A Tisza mellékfolyói gyakran elöntik az alacsonyabban fekvő területeket. A Szamos és a Tisza közötti területen többek között a Túrnak és a Tapolnoknak is jelentős szerepük volt a környezetül alakításában. A folyók mentén gyakoriak voltak az úgynevezett fokok. Az ezeken kitörő víz a mélyebb fekvésű árterületekre ömlött, majd apadáskor nagyrészt visszaáramlott a folyómederbe. A fokok alapjai voltak a feudális kori ártérgazdálkodásnak. Például halászat, vízi szállítás és energiahasznosítás. A felszín alatti talaj- és rétegvizekben is gazdag a vidék.¹² *(1.sz. melléklet)*

1.

2. 1.2. A természet adta lehetőségek a Szatmári-síkságra, ezen belül Vámosorosziira vonatkoztatva

A Tisza és a Szamos mellékén, a Kraszna torkolatközei szakszán a nyers öntéstalajok alkotják a legtermékenyebb területeket. A folyószabályozás előtt a Tisza és mellékfolyói árvizeinek alkalmával hordalékanyagukkal folyamatosan töltögették a Szatmári-síkságot. Ez az évente megismétlődő folyamat megakadályozta a humusz-szintek és egyéb talajrétegződések kialakulását. Ezért a folyómenti öntéstalajok humusztartalma nagyon alacsony. A nyers öntéstalajok szervesanyag-igényesek, nitrogénben és foszforban szegények, káliumban viszonylag gazdagabbak.¹³

A Szamosközi járás földjére jellemző, hogy kemény fekete, vagy sárga agyag. Nehezen szántható, de nagyon szép tisztabúzáat termett. A földeket néha trágyázták. A tengerit (kukoricza) és a rozsot nem nagyon szerette, viszont a búza és a zab nagyon szépen

¹⁰ *Bél Mátyás*: Szatmár megye ismertetése. In: *Gyarmathy Zsigmond* (szerk.): Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás III-IV. Nyíregyháza, 1982. (továbbiakban: *Bél*, 1982) 30.p.

¹¹ *Borovszky*, é. n. 295.p.

¹² *Frisnyák Sándor*: Fehérgyarmat földrajzi környezete: a Szatmári-síkság. In: *Mező András* (szerk.): Szamosközi Tanulmányok. Fehérgyarmat, 1988. 12-17.o.

¹³ *Frisnyák*, 1988. 17-18.p.

megtermett.¹⁴ A kalászos növények közül mindenesetre a búza foglalta el a legnagyobb területet. Ezt követően a kapás növények közül a tengeri következik. Rozsból alig termeltek többet, mint amennyi a gazdaság fogyasztására szükséges.¹⁵

A túrháti helységek határai soványak, fehér agyagosak vagy homokosak, s erős trágyázást és munkát kívántak. Ez a vidék sokat szenved az árvizek miatt. A Túr soványító iszapja szinte mindent tönkre tud tenni. A XVIII. század végén készült egy kézzel rajzolt térkép, amely a Túr mentén épített malomgátakat, halfogó részeket ismerteti. Megelőzés érdekében volt szükség a térképre, a gátak és a folyók árterének az ismertetésére. Az árvíz gyakori okozója volt a folyókon épített vízimalmok gátja és a halászat érdekében épített tószerű vízfelfogások gátja. Ezeket az árvízveszélygócokat tárja fel ez a térkép.¹⁶ (2.számú melléklet)

Mindent összevetve mégis azt mondhatjuk el, hogy a Szamosközi járás földjei a legtermékenyebb és legkövérebb területek közé sorolható Szatmár vármegyén belül.¹⁷ A vármegye kánaánjának is szokták nevezni a Tisza és a Szamos folyók között elterülő síkságot. Termőképessége kiállta a versenyt az ország bármely vidékével. Iszapos talaja kihasználatlan, szabad gazdálkodásra alkalmas. Könnyen művelhető földekből állt. Az úgynevezett vályogtalajok az iszapos területek folytatásai, melyek az agyag és a homok keverékének a jó tulajdonságaival bírtak. A vármegyének ezen a vidékén egyformán tudtak termelni mezőgazdasági és ipari növényeket. A földművelés tekintetében Szatmár vármegye nem állt hátrébb a szomszédos vármegyéknél. Talajának termékenysége és folyói mind a külterjes, mind a belterjes gazdálkodás feltételeit biztosították.¹⁸ Mindezek ellenére sok volt a megműveletlen terület, ahol ritka a népesség. „Sok helyen rozs lett az elvetett búzából, vagy búza az elvetett rozsból.” Ennek az a magyarázata, hogy még nem tökéletes ebben az időben a vetőmag szelektálása. Vetés után az a gabonafajta nyomja el a másikat amelyiknek jobban kedvez a talaj.¹⁹

A Tisza és a Szamos partjain gyümölcserdők találhatók, amelyeket lankáknak is szokták nevezni.²⁰ A tiszaháti és szamosháti almák már a régi időkben híresek voltak és tutajokon szállították le a Tiszán a magyar Alföldre. A kormos nevű almafajta ízét és tartósságát tekintve a legjobbak közé sorolható. A térség fő gyümölcs azonban a szilva. A tömeggyümölcs-termelések között méltó helyet foglal el a berzenczei szilva, mely majdnem

¹⁴ Frisnyák, 1988. 19.p.

¹⁵ Borovszky, é. n. 299.p.

¹⁶ Frisnyák. 1989. 11.p.

¹⁷ Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története, és polgári esmérete. I. köt., Buda, 1810. (továbbiakban: Szirmay, 1810. I. köt.) 26. p.

¹⁸ Borovszky, é. n 298-300.p.

¹⁹ Bél, 1982. 30.p.

²⁰ Frisnyák, 1988. 20.p.

minden kertben megtalálható. Legnagyobb részben ipari célra, tehát pálinkát főznek belőle, vagy aszalásra használták.

Mindezek mellett még termesztettek körtét, cseresznyét, meggyet, rengeteg diót, őszi és nyári barackot, köszmétét, birsalmát, naszpolyát, szőlőt is. Mindenféle vetemény megtalálható a termesztett növények között: például hagyma, sárgarépa, káposzta, uborka, tök, bab, borsó, lencse, dohány, lépes méz. A kereskedelmi és ipar-növények közül a dohány termett meg nagyobb mennyiségben a tiszai- és szamosközi iszapos lanka földeken. Ez a közforgalomban „Szamosközi dohány” elnevezés alatt szerepelt.²¹

Vámosoroszi földjének nagyobb része fekete vályog, kevés a nehezen megmunkálható sárga homokos rész. Többnyire tiszta búzával szokták bevetni, de megterem a zab és a tengeri is. Jó szénát termő kaszálóval is rendelkezett. A Tisza, a Szamos és a Túr árvizei olykor kárt okoztak a lakosoknak.²² Kétnyomásos gazdálkodást folytat, amelyben már említett búzát zabot és kukoricát termelte.²³ A Vámosorosziiban található Tapolnok nevű patak teljesen körülvette a falut. Mocsaras jellegű, amely az áradások és a felhőszakadások alkalmával megduzzad. Errefelé többnyire kiszáradt és több helyen hidak nélkül is át lehetett kelni rajta.²⁴

Szatmár vármegye erdőkkel is bővelkedett.²⁵ A Szatmári-síkság területét hatalmas ligeterdők borították. Az 1780-as években készült első katonai térkép szerint a Szamosköz területének kb. 60-65%-át erdők foglalták el. Vámosorosziiban a Liget és a Szalvin erdő található.²⁶

Később legelő- és szántóföldnyerés céljából erőteljesen irtották az erdőt. A folyók és patakok mellékén a növénytakaró övezetes-sávós elrendeződését figyelhettük meg. Az élő vizek és egykori folyómeder-maradványok térségében a hínártársulások, a nádasok, majd a magassás-és mocsárrétek, a láprétek és az égeres láperdők a jellemzőek. A hullámtereken fűz-nyár ligeterdők alakultak ki. A folyóhátakon a kőris-szil ligeterdők találhatók. Ezekben a kocsányos tölgy, a mezei szil, a magyar kőris és helyenként a szürke nyár az uralkodó fa.²⁷ Vámosoroszi környezetében is található volt erdő, tehát a lakosoknak tűzifából nincs hiányuk. Az Uraság erdejét Jó bereknek, a növendéket Köz erdőnek, a régebbit Bagoj erdőnek nevezték.²⁸

²¹ Borovszky, é. n. 300.p., Szirmay, 1810. I. köt. 27.p.

²² Szirmai Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete. II. rész. Budán, 1810. (továbbiakban: Szirmay, 1810. II.köt.) 248.o.

²³ Vályi András: Magyar országnak leírása. Buda, 1799. 717. p.

²⁴ Pók Judit: Szatmár vármegye katonai leírása (1782-85). Nyh., 1993. (továbbiakban: Pók, 1993.) 59. p.

²⁵ Szirmay, 1810. I. köt. 25.p.

²⁶ Pók, 1993. 59. p.

²⁷ Frisnyák, 1988. 19-20.p.

²⁸ Szirmay, 1810. II.köt 248.p.

Az állattenyésztés arányos a mezőgazdasági földművelés rendszerével. Szabad legeltetést alkalmaztak ahol a gazdasági viszonyok megengedték. Vámosoroszipan a mocsaras rétek voltak a jellemzőek, ami valamelyest megnehezítette a legeltetést.²⁹ Mindemellett a belterjes gazdaságokban az istállózás is terjedt. Az állattartás igényeinek megfelelően a legelőket és takarmánytermő földeket is fokozatosan gondozni kezdték. Tartanak egy páran lovat, de csak saját szükségletre és szarvasmarhát is. Néhányan foglalkoztak birkatartással és sertéstartással is. A baromfitenyésztés időről-időre fejlődött. A méhtenyésztés szinte az egész megyében elterjedt, de leginkább a házi szükségletek kielégítésére szorítkozott.³⁰ Az erdőkben élő vadállatokra is szoktak vadászni. Ezek között megtalálható a szarvas, őz, róka, nyúl. A vadászatot mindenütt szabadon űzték, emiatt ritkult a vad. A megyében nemesebb madárfaj is található, mint például a fácán, mely az erdőkben él.³¹ A folyókban találhatóak kecsgék, pontyok, csukák, harcsák, sügerek, süllők.

A táji adottságok mikroszinten is alapvetően meghatározták az emberek, az egyes csoportok életét, tevékenységét, vagyoni viszonyait.³²

Az első katonai felmérés további értékes információkat szolgáltatott Vámosoroszival kapcsolatban. Ez alapján a szomszéd településektől, Fülesdtől és Borzovától 1, Kisszekeresztől 1 1/5 órányi távolságra volt. (3. számú melléklet) Továbbá a fülesdi országút száraz időben minden járművel könnyen járható volt, amit a gyakori javításoknak köszönhetett.³³

3. Szatmár vármegye, a Tapolnok patak és Vámosoroszi nevének keletkezése.

A helynevek a településtörténet legfontosabb forrásai közé tartoznak. Amennyiben egy korszak írásos emlékekkel nem rendelkezik, a helynevek a régészeti emlékeken kívül az egyedüli forrásaink. Ezekből tudunk következtetni az akkori településviszonyokra. Mivel a helynevek hosszú életűek, ezért bizonyos kérdésekben, amelyekre vonatkozólag egyébként semmiféle adatunk nem lenne támasztékul szolgál. A helynevekből következtethetünk a földfelszín eredeti állapotára, az eredeti növénytakaró jellegére, valamint azokra a munkákra, amellyel az ember a földfelszínt a maga számára igyekezett átalakítani. Arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogy egy terület lakói beköltözésükkor milyen népeket találtak a területen, illetve az ott lakó népek milyen sorrendbe települtek be. A különböző történeti forrásokban

²⁹ Pók, 1993. 59. p.

³⁰ Borovszky, é. n. 365-366.p.

³¹ Bél, 1982. 30.p.

³² Kávássy, 1988. 88.p.

³³ Pók, 1993. 59. p.

előforduló helynevek a forrás korának megfelelő időből való. Vannak azonban olyan helynevek, amelyek önmagukban is korhatározó értékűek. Vannak képzések, amelyek csak bizonyos korban keletkezhettek, ezen a koron túl már ilyen típusok nem alakultak. A földrajzi nevek nem egyformán tartósak. A legtartósabbak közé tartoznak a nagy folyók nevei. A legrégebb települési viszonyokra a terület legnagyobb folyóinak nevéből lehet következtetni. Az új jövevények a lakott területeken átveszik a vizek neveit a régi lakosságtól. Lakatlan területen viszont a vizeket nevezik el elsőként. Az emberi települések nevei kevésbé állandóak. Legkisebb állandóság a dűlőneveket jellemzi. A helység elpusztulása vagy lakosainak kicserélődése is hozhat nagyobb mértékű változásokat a dűlőnevek tekintetében.³⁴

A helységnevek vizsgálatának fontosságát Mező András szavaival is szeretném alátámasztani:

„A történelemnek írásos vagy tárgyi emlékekkel elegendően meg nem világított korszakairól beszélni tudna a földrajzi neveknek az a csoportja, amelybe a megszólaltatni kívánt helységnév tartozik...[A név] tájékoztat az elnevező népről, utal a névadó vonásra (törzsi lakóhely, valamely személy birtoka, jelentős építmény stb.), típusba tartozásával sejteti a helység megülését a kezdetét, változásaival következtetni enged a település sorsában bekövetkezett változásokra.”³⁵

Szatmár vármegye nevét Szatmár váráról kapta. Néhányan Szakmár alakban írták. Ezzel szemben Bonfini a Zathmar névalakot használja. A magyarok Szatmár vagy Szakmár megyének mondták. A névhasználatban a németek, a szlovákok és mások is ezt követték.³⁶

Szatmár vármegyének kilenc járása volt. Ezen belül a fehérgyarmati járásnak 11 körjegyzősége, két nagy községe: Cseke és Fehérgyarmat, valamint 38 kisközsége. Az egyik kisközség ezek közül Vámosoroszi.³⁷ (4. számú melléklet)

Hazánk falurendszere lényegében abban a néhány évszázadban alakult ki, mely a honfoglalástól a XV. Század végéig, illetve 1526-ig eltelt.³⁸ Vámosoroszi neve sajátos magyar földrajzinév-típusba tartozik.³⁹ Valószínűleg az orosz népnévből származik. A népnevekből származó helyneveknek is két csoportja van: az egyszerű és összetett típusok. Az egyszerűeknél is két csoportot különböztetünk meg. Ezek közül az egyik az –i-vel képzett Oroszi is ide tartozik. Ez a típus a XII-XIII század határán túl már nem keletkezett, viszont a

³⁴ Kniezsa István: Kelet-Magyarország helynevei. Bp., 2001. (továbbiakban: Kniezsa, 2001) 3-7.p.

³⁵ Kálnási Árpád: Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. Debrecen, 1996.(továbbiakban: Kálnási, 1996) 10.p.

³⁶ Bél, 1982. 24.p.

³⁷ Borovszky, é. n. 33.p.

³⁸ Kálnási, 1996. 15.p.

³⁹ Mező András – Németh Péter: Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára. Nyíregyháza, 1972. 135.p.

XI. század közepe előtt sem kezdődhetett. Az orosz név is bizonyítja, hogy nem honfoglalás előtti településről van szó. A keleti szlávok ugyanis a XI. század előtt nem nevezték magukat oroszoknak. Az -i képzős helynevek tehát a XI-XII. század folyamán keletkeztek.⁴⁰ Jelentése: az oroszé, az oroszok (rutének) települése. Tehát a falú első lakói a szlávok (rutének) voltak, akik a magyar környezetben hamar elmagyarosodtak.⁴¹

A községet először 1324-ben említik meg Vruzy néven.⁴² Később Orozy, Orozy alakban írták.⁴³ 1324-ben történt, hogy a falu akkori birtokosa, Kölcsey Dénes fia János engedélyt kapott egy híd építésére a Tapolnok patakon. Továbbá vámot is szedhetett rajta. Innen ered a megkülönböztető szerepű Vámos- előtag.⁴⁴ Csánki Dezső is vámszedő helyként emlegeti.⁴⁵ A Tapolnok a helység északi részén található, mely a Túr vizétől szokott megáradni.⁴⁶ Megtalálható egy olyan feltételezés is, hogy a község nevét az Oroszy (Uruzy ?) nemzetségről kapta. 1324-ben Thapolnuk földbirtokosnév is felbukkan.⁴⁷ A Tapolnok a honfoglalás körüli idők szláv eredetű víznevei közé sorolható. Nevében a tapolya, fehér nyárfanév lappang.⁴⁸

Vámosoroszlira és az itt élő lakosokra nagy befolyással volt szűkebb értelemben a vármegye, tágabb értelemben pedig az egész ország környezeti, gazdasági viszonyai.

⁴⁰ Kniezsa, 2001. 16.o.

⁴¹ Kálnási Árpád: A fehérgyarmati járás földrajzi nevei. Debrecen, 1984. (továbbiakban: Kálnási, 1984) 471.p.

⁴² Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. II. köt. Bp. 1988. 730.p.

⁴³ Borovszky, é. n. 165.p.

⁴⁴ Kálnási, 1984. 471.p.

⁴⁵ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. köt. Bp., 1890.(továbbiakban: Csánki, 1890) 482. p.

⁴⁶ Szirmai, 1810. II.köt 248.p.

⁴⁷ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, I. 8. Egyházkerületi levéltár iratai. c. 18. Egyházközségi adattár (továbbiakban TtREL I.8.c.18.) / 1976. évi gyűjtés

⁴⁸ Kálnási, 1996. 146-147.p.

2. Vámosoroszi népességének demográfiai változásai és osztályozása

A középkori és korai újkor emberét nem érdekelte a demográfia kérdése. A Biblia is megírta, hogyan büntette meg Isten kiválasztott népét, amikor Dávid király népszámlálást rendelt el.⁴⁹ A népességre és más statisztikai források alapján Magyarországot három nagy korszakra oszthatjuk. Az első korszak a XI. századtól a XVII. század végéig tehető. Ebben a korszakban főként adózás céljából készültek az összeírások. A megfigyelés szempontja főként a földre, telekre irányult. A második korszak III. Károlytól a II. József - féle népszámlálásig terjed. Ekkor már az adófizető népesség egész vagyoni helyzetét ismerni akarták. Az előbbieket leszámítva a II. József korában készített magyarországi népszámlálás az első átfogó jellegű statisztikai felvétel.⁵⁰

Szatmár vármegye, ezen belül Vámosoroszi 1549. évi portális összeírásából valamelyest következtethetünk a népességszámra valamint a XVI. századi birtokviszonyokra. Báthori András és Kun László osztozott a falu birtoklásán. Összesen 11 portát írtak össze, melyből 9 Báthori András tulajdonát képezte. A porták ekkor az adóegységet képezték. Egy portán általában három család élt. A családok többnyire öt főből álltak. Ez alapján a 33 család 165 főt számlált a faluban. Emellett 21 jobbágy szegénysége miatt adókedvezményben részesült. Újonnan benépesült jobbágytelekből egyet tartottak számon Vámosorosziiban. Végül az egyéb kategóriába egy személyt soroltak, aki az adófizetés alól mentesült vagy kedvezményt kapott. Az utóbb felsoroltakat családonként öttel megszorozva 115 főt kapunk. A falu lakossága ebből kifolyólag összesen kb.280 fő.⁵¹

1697-ből fennmaradt összeírásból következtethetünk a korabeli falu hozzávetőleges lakosságszámára. A fehérgyarmati járás negyven falujában végeztek ekkor dicális összeírást. Az első oszlopban a gazdák nevei kerülnek felsorolásra. A következő oszlop a családfők számát említi. Ez alapján összesen 13 fővel kell számolnunk, melyből három főt külön tüntetnek fel és a zsellér, vagy özvegy jelzővel látják el. Ez az adat csupán a családfőkre vonatkozik de a helység lakossága magasabb volt. Ha egy családot átlagosan öt fővel számolunk, akkor Vámosoroszi lakossága a XVII. század végén 65 főre tehető. Beleszámítva az összeírásban nem szereplő egyéneket, többen laktak a helységben. Ezt leszámítva is

⁴⁹ Fügedi Erik: A középkori Magyarország történeti demográfiája. In: KSH Népeségtudományi kutatói intézet történeti demográfiai füzetek. 10. Bp., 1992/1. 10.p. , Biblia (Sámuel 2:24)

⁵⁰ Kovacsics József: Bevezetés a történeti statisztika forrásainak tanulmányozásába. In: Kovacsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957. 15. p.

⁵¹ Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. köt. Bp., 1990. (továbbiakban: Maksay, 1990. II. köt.)62. p., 715.p., 734.p.

alacsonynak mondható a falu népességszáma a környező falvakéval összehasonlítva. Csaholcon 31, Túrricsén pedig 21 családfőt írtak össze. Feltűnő a különbség azt beleszámítva, hogy a három helység közel azonos nagyságú. Továbbá megtudhatjuk, hogy a falu összesen hat ökörrrel rendelkezik, melyek egyetlen ember tulajdonában vannak, nevezetesen Kovács Istvánéban. A három négy tehenet három lakos birtokolja. A sertések magas száma, pontosan 14 kiemelkedőnek tekinthető, azonban a lakosok közötti megoszlása egyenlőtlen. A 14 sertésből 12 Kovács István tulajdonát képezi. Az állatállomány terén utoljára a méhet tartották fontosnak megemlíteni, mely 12 kaptárat tett ki. A termőföldeket is jelölték, ami 20 vetést tett ki. Az állatok ellátásának az érdekében volt szükség a széna mennyiségének a megemlítésére.⁵²

Az 1706-ból származó jobbágyösszeírást Károlyi Sándor főgenerális és a megyei közgyűlés rendelte el. A családfő nevét említik meg első helyen. A következő oszlopban a 16 életévüket betöltött fiaikat és leányaikat jelölik, valamint a szolgálkat. Ez alapján a hat családfőhöz 13 hozzátartozót írtak össze. Az ökröket és a lovakat egy pont alatt tárgyalták. A két állatfajtból összesen 10 darabot jegyeztek fel, melyek tulajdonlása három személy között oszlik meg. A hét darab fejőstehén birtoklása a legegységesebben a földművesek körében, hiszen mindössze egy személy nem rendelkezik az említett állatfajtaival. A sertések és a méhkaptárak viszont csupán pár ember kezébe összpontosulnak.⁵³

A 1715. és 170-1721. évi országos szintű felmérés Vámosoroszlóra vonatkozólag is tartalmaz hasznos információkat. Az 1715-i országgyűlés határozott az állandó hadsereg felállításáról. Ehhez fokozottabb hozzájárulás volt szükséges.⁵⁴ Ugyanezen az országgyűlésen III. Károly kész tervezetet terjesztett a rendek elé az adózással kapcsolatban. A törvény az adóterhek arányosabb, igazságosabb elosztását hangoztatta. A rendek által kidolgozott szabályzat szerint a kiváltságos osztályok és az izraeliták kivételével az ország összes lakossága vagyoni viszonyaiknak megfelelően kellett a megszavazott adó összegéből osztozniuk. Mindehhez ismerni kellett az adózó népesség viszonyait. A részrehajlások miatt az egyes vármegyék nem saját magukat írták össze, hanem egyik a másikat. Szatmár vármegyét Bars megye küldöttei írta össze. A felmérők munkájának akadályozókra büntetés várt. Az összeírókat is megbüntették, amennyiben nem az esküjük szerint végezték munkájukat. A pozsonyi mértéket használták az összeírás használhatósága végett. A

⁵² SZSZBMÖL IV. A. 506. 1. doboz Fasc. 2. Nr. 17. / 1695. A fehérgyarmati járás 40 falujának dicalis összeírása

⁵³ SZSZBMÖL IV. A. 506. 1. d. Fasc. 2. Nr. 37. /1709. Károlyi Sándor főgenerális és a megyei közgyűlés által elrendelt jobbágyösszeírás.

⁵⁴ *Dávid Zoltán*: Az 1715-20. évi összeírás. In: *Kovacsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai.* Bp., 1957. (továbbiakban: *Dávid*, 1957.) 148. p.

próbaelmérések során látszott, hogy a főcélnek nem fog megfelelni, de a módosításokra már nem maradt idő.⁵⁵ Az 1715. évi összeírás szerint Vámosorosziban 6 jobbágy tartozik az adóköteles népességhez. Mind a hatot magyar nemzetiségűnek tekintették. Összesen 59 1/2 köblös szántófölddel és 10 kaszás téttel rendelkeztek. Más jövedelemforrást nem tüntettek fel.⁵⁶ A hiányosságok pótlására 1720-ban újabb összeírást végeztek. Az 1715. évi és az 1720. évi munkákra inkább egymás kiegészítéseként kell tekintenünk, min teljesen különálló alkotásokra.⁵⁷ Az 1720. évi lista alapján Vámosorosziban összesen 5 magyar anyanyelvű jobbágyot írtak össze, akik 33 köblös földdel és 15 kaszás réttel bírt.⁵⁸ A két felmérés között különbségek fedezhetek fel. Egy fővel csökkent a jobbágyok száma. Ez a csökkenés nem biztos, hogy a természetes fogyatkozás miatt alakult így. Erre a változásra az összeírásoknál használt eljárás is adhat magyarázatot. A szántóföld területének nagysága is csökkent, a rét nagysága viszont nőtt.

Az első magyarországi népszámlálás II. József uralkodása idején zajlott le 1784-1787 között. Az akkori Magyarország összes településére valamint a népesség minden területére kiterjedt a felmérés. Gazdasági és katonai célból egyre sürgősebbé vált a népesség összetételének a megismerése. 1777-ben már elrendelték az összeírást, mely Magyarországon nem valósult meg. II. József ugyanazt a kérdőívet alkalmazta az országra, mint annak idején az örökös tartományokban használtak. Konkrét adatok tekintetében Vámosorosziban az „Egyénenkénti ház- és családi ív”-ből származik a legtöbb hasznos információ. A falu birtokosaként Kölcsey Anna van feltüntetve. Valamennyi lakott és lakatlan ház számbavétele után a helységben 44 épületet számláltak. Egy házban több család is lakhatott, melyek külön sorszámot is kaptak. Vámosorosziban is így történhetett meg, hogy 44 házhoz 50 családot jegyeztek be. A család a háztartás fogalmát takarta. A családfővel közös háztartásban élő házas gyerekek valamint a házi szolgák is ide tartozott. A faluban a nők férfiak és a családok száma megegyezik (50), mely arra utal, hogy egy háztartás egy családnak felel meg. A férfiakat abban az esetben is fel kellett tüntetni, ha nem tartózkodtak a faluban, a nőket viszont nem. Ez is bizonyítja, hogy a népszámlálás elsődlegesen katonai célból készült el. A faluban 10 idegent tartanak számon, akik más országból származnak és tíz évnél rövidebb ideje laknak a helységben. Vámosoroszi 275 fős jogi népességéből 272 a tényleges 143 férfi és 132 nő. A már említett 50 házas férfi mellett 93 nőtlen számláltak. A férfiakat különböző

⁵⁵ Acsády Ignác (szerk.): Magyarország népessége a practica sanctio korában. 1720-21. XII.köt., Bp., 1896. (továbbiakban: Acsády, 1896.) 11-15. p.

⁵⁶ Acsády, 1896. 129.p.

⁵⁷ Acsády, 1896. 16-19.p.

⁵⁸ Acsády, 1896. 131.p.

szempontok szerint tovább bontották. 1 papot, 33 nemest, 23 parasztot valamint 20 főt tartottak számon a polgárok és parasztok örököseiként. Külön írták fel az 1-12 éves fiú gyerekeket (29 fő) és a 13-17 éveseket (7 fő). Zsellérek csoportjába sorolták azon férfiakat, akik nem voltak alkalmasak katonáknak, jelen esetben 26 főről van szó. Az egyéb kategóriában szereplő 4 fő volt alkalmas minden szempontból a katonai szolgálat teljesítésére. A hadsereg élelmezése és ellátása miatt veszi ki a parasztokat és örököseiket a katonakötelesek közül. Ők fogják biztosítani háborúk alkalmával a folyamatos és zavartalan termelést. Mindezekből észrevehető, hogy a felmérés során elsődlegesen a katonai szempontok érvényesültek. Ezt leszámítva értékes és hasznos információkat hordoz az országra nézve, illetve az egyes helységek tekintetében is.⁵⁹

Az 1828-as összeírás Vámosoroszira vonatkozó anyaga nem található meg a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárában. Feltehetően a Kolozsvári Levéltár birtokolja. A korszak utolsó, a népességre vonatkozó adatokat Fényes Elek statisztikája képezi. Ez alapján a faluban 13 katolikus, 413 református és 2 zsidó lakos él.⁶⁰

(5. számú melléklet)

2.1. A falu földbirtokosai

Vámosoroszi legrégebbi ura az Oroszi nemtezség volt. A XIV. században a Matucsina család birtokolta a helységet egészen 1387-ig.⁶¹ Zsigmond király a család több tagjának hűtlensége miatt fosztotta meg őket birtokaiktól. Vámosorosziban lévő birtokaikat a szántai Petőfiek és a rozsályi Kunok kapták meg. Oroszit 1391 és 1393-ban iktatják be a Bárhotyak birtokába.⁶² A Matucsina család 1395-ben ismét visszakapták a nyolc éve elvesztett területeiket. Ettől számíttva 41 évig voltak urai a falunak, 1436-ban ugyanis hűtlenségbe estek és végleg elvesztették hatalmukat a helység felett. Az elvett területek a Báthoryak birtokait gyarapították. A falu egy része a XVIII. századig az ecsedi uradalomhoz tartozott. A XIV. és a XV. században más családok is részesedtek a helységből, nevezetesen a Drágfiak és a kusalyi Jakcsok. A XVI. században lett az egész falu területe a Báthoryaké, akik az itt lévő területeket az udvari embereik között osztották szét.⁶³ A 1549-es összeírás Báthory Andrást és

⁵⁹ *Danyi Dezső–Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787).* Bp., 1960. 5-15.p., 35.p.

⁶⁰ *Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára I. kötet.* Pest, 1851.

⁶¹ *Borovszky, é. n. 165-166. p.*

⁶² *Csánki, 1890.*

⁶³ *Borovszky, é. n. 165-166. p.*

Kun Lászlót nevezte meg birtokosoknak.⁶⁴ A XVIII. századi földesurai között találhatók a Tolnay, Domahidy, Szenyiczey, Isaák, Gulácsy, Mándy és Apáthy családok nevei.⁶⁵

2.2. Vámosoroszi nemesség e a XIX. század elején

A Magyarországon élő nemeseket a XIX század elejéig nem írták össze. A kiváltságai féltése miatt az efféle kezdeményezéseket nem nézték jó szemmel és különböző okokból kifolyólag meg is buktak.

Vámosoroszi nemességre vonatkozóan a XIX. század első felében 1804-ből állt rendelkezésemre az első forrás, mely az armalista és egytelkű nemesek taksáinak összeírásával volt kapcsolatos. Ebben 11 armális nemest írtak össze. A vagyonukhoz képest összesen 51 rénes forintot és ½ krajcárt fizettek. Hárman rendelkeztek 4 darab ökrrel, hárman kettővel, ketten eggyel, négyen pedig egy ökröt sem tulajdonoltak. Két személy kivételével mindenki rendelkezett egy vagy két fejős tehénnel. Az ökr és a tehén mellett még a sertés volt a legnagyobb mennyiségben jelen. Páran lóval és méhvel is rendelkeztek. A termények közül búzát, zabot és tengerit termeltek.⁶⁶

Az 1809-es nemesi összeírás gyökerei 1805-re nyúlik vissza. Az ekkor létrejött pozsonyi békét követő 1808-ban összehívott pozsonyi országgyűlésen a fegyverkezés és a hadi készülődés volt a fő téma. Az itt hozott II. törvény kimondta, hogy háború, külső támadás vagy bármilyen fenyegetés során az uralkodó az országgyűlés előzetes beleegyezése nélkül fegyverbe szólíthatja a nemességet. A törvény szerint a felkelés kihirdetése után a törvény által nemesnek nevezettek családjából egy egyénnek köteles hadba vonulni. Az országgyűlésen történekről Szatmár vármegyében csak 1808. december 19-én értesültek. Az összeírás végrehajtására járasonként három bizottságot küldtek ki, mely egyenként két főből állt. A szamosközi járás nemességének összeírása Isaák Gáspár főszolgabíró és Ajtay Károly táblabíró, Péchy József alszolgabíró és Kovács Sándor táblabíró, Fogarassy László alszolgabíró és Botka Lajos táblabíró feladata volt. A végrehajtás menete utasítások alapján zajlott le. A nemeseknek az összeírás napján otthon kellett tartózkodniuk, meg kellett jelenniük a bizottság előtt, mivel az összeírás csak személyes megjelenés alapján volt elvégezhető. Az összeíróknak a nemeseken és a nemesi jogállásúakon kívül számba kellett venniük mindenkit, akik jobbágyi állapotnál kedvezőbb helyzetben voltak. Ilyenek például: orvosok, professzorok, plébánosok, prédikátorok, iskolaigazgatók, tanítók, kereskedők,

⁶⁴ Maksay, 1990. II. köt. 734. p.

⁶⁵ Borovszky, é. n. 165-166. p.

⁶⁶ SZSZBMÖL IV. A. 506. 4. d./1804. Az armalista és egytelkű nemesek taksáinak felvető tabellája.

kalmárok, mesteremberek, árendások, favágók, szénégetők. Feljegyezték az összeírandók életkorát, egészségi állapotát, foglalkozását, kis gyermekei számát valamint a vármegyén kívül lévő birtokait. Megjegyezték, ha a nemes férfi volt az egyetlen tagja a nemzetségnek vagy a családnak. A szatmári nemesség nem lelkesedett a felkelésért és a háborúért. Ezt bizonyítja az is, hogy büntetést helyeztek kilátásba amennyiben valamely nemes személy nem akart eleget tenni a kötelességének. Az összeírás mégsem ez alapján történt meg. Bár sok elem megmaradt, de véglegesen 1809. január 9-én új végrehajtási utasítást adott ki az alispán. Ez alapján az összeírás három rovatból állt. Az első rovatba a nemes neve került. „Minden egyéb renden lévő lakosok” kimaradtak az összeírásból (például: tanítók, iskolamesterek), de jövedelmük arányában a felkelés költségeihez hozzá kellett járulniuk. A nemesasszony nem nemes férjét és gyereket kihagyták az összeírásból. A második rovat a házigazda valamint a 15 évnél idősebb fiúk és férfiak életkorát tüntette fel. A harmadik rovatban állapították meg, hogy az összeírandó személy alkalmas volt-e a katonai szolgálat teljesítésére. Alkalmatlanság esetén annak okát is feljegyezték.⁶⁷

Az összeírás alapján megfigyelhető, hogy a nemesi háztartások többsége faluhoz kötődött. Voltak olyan falvak, amelyekben sok nemesi háztartás volt és voltak, amelyekben csak egy-egy volt található. Vámosoroszi nincs felsorolva a legtöbb nemest tartalmazó falvak között. Ennek ellenére nem tartozik azon falukhoz sem, ahol csupán egy-két nemes családot számláltak, hiszen több, mint tíz nemes házigazda élt a helységben. Kávássy Sándor szerint átlagosan a falvakban négy fő jutott egy háztartásra.⁶⁸

Az összeírás során meghatározott három táblázat alapján betekintést nyerhetünk Vámosoroszi nemességének számáról és összetételéről. Az első táblázatból megtudhatjuk a nemes házigazdák és gazdasszonyok családi állapotát. Összesen 22 házigazdát jegyeztek fel, melyből csak egy férfi nem volt házas. Özvegy férfi nem volt a faluban, viszont 2 özvegyasszonyt jegyeztek fel, valamint 5 ismeretlen családi állapotú nemes lakott a helységben.⁶⁹ A második táblázatból a nemesi háztartások és népességük tárulnak elénk. Összesen 22 háztartást számláltak. Mind a 22 háztartást magyarként tartották számon.⁷⁰ Legtöbbször egy családból álló háztartásban éltek, szám szerint 67 fő, mely 15 háztartást jelentett. Ez pedig a nagycsaládi szervezet előrehaladt felbomlásáról tanúskodik. Ezt

⁶⁷ Kávássy Sándor: Nemesi háztartás és család Szatmár megyében az 1809. évi inszurrekciós összeírás adatai alapján. Különlenyomat az Agrártörténeti Szemle 85/ 3-4. számából. Bp., 1985. 605-608. p.

⁶⁸ Kávássy Sándor: A nemesség lélekszáma és nemzetiségi összetétele Szatmárban a XIX. század elején. In: Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyhaziensis. Történettudomány. 10/B. Nyíregyháza, 1985.(továbbiakban: Kávássy, 1985) 31-33.p.

⁶⁹ U.o: 50.p.

⁷⁰ U.o: 46.p.

támasztja alá a két, illetve három családból álló háztartások alacsony száma is.⁷¹ Összesen 4 több családból álló háztartást jegyeztek fel, melyből hármat két család alkotott (19 fő), egyet pedig a kiterjedt család háztartásokhoz soroltak (6 fő). Emellett hárman élnek egyszemélyes családban. Így összesen 95 fő élt háztartásban.⁷² A harmadik táblázatban a nemesi család típusokról kaptunk információkat. A faluban 22 családot tartottak számon (91 fő). A 18 házaspárból kettőnek nem született gyereke. Egy házaspár általában két-három gyereket nevelt. A 16 házaspár közül kettő nevelt egy gyereket, hat házaspárnak volt két gyereke. Három gyerekkel négy, négy gyerekkel, egy és öt gyerekkel három házaspár rendelkezett. Két ismeretlen családi állapotú férfi közül az egyik egy gyereket, a másik két gyereket nevelt. A két özvegy nő három gyerek felneveléséről gondoskodott. Az egyiknek egy, a másiknak két gyereke volt. A fent említettek alapján a 40 szülő 51 gyereket nevelt.⁷³

Az előbb ismertetett táblázatokban statisztikai adatokat találtam. Több és mélyebb információkat tartalmaztak az eredeti források. A nemesi felkelés iratai közül az egyik összeírás során a felajánlásokat vették sorra. A legtöbbet Erdélyi András ajánlotta fel, összesen 200 rénes forintot. Ezt azonban végül nem fizette ki. Így a legtöbb kifizetésre is került ajánlatot Tolnai Ferenc tette, 30 forintot. Őt követte Pelei András, aki 15 forintot ajánlott fel. Négyen 10-10 forintot, nyolcan pedig 5-5 forintot kínáltak fel. Vámosoroszi nemessége összesen 125 rénes forintot ajánlott fel.⁷⁴ A másik összeírás során megvizsgálták a fegyver alá vonható nemességet. Összesen 22 nemest vizsgáltak meg. Tolnai Ferenc nem vonul hadba, nem is állít maga helyett senkit, csak 30 forintot ad, mivel el kell tartania feleségét, két gyerekét és idős apját. Emellett még betegeskedik is. Mások is voltak, aki hadba vonulás helyett hasonló okokból kifolyólag pénzt ajánlottak fel: Kállay Józsefnek felesége és két lánya volt (5ft), Pelei Andrásnak felesége, 3 gyereke és egy idős apja volt (10ft), Pelei Jánosnak felesége, 4 gyereke volt (5ft), Pelei Mihálynak felesége, 2 gyereke volt (10ft), Pelei Istvánnak felesége, 3 gyereke volt (5ft), Szűcs Mihálynak felesége és 4 gyereke volt (10ft), Apáthy Sigmundnak 3 nagyon kicsi gyermeke volt (5ft), Surányi Nagy Istvánnak felesége és 3 kicsi gyereke volt (5ft), Erdélyi Sándornak felesége, két gyereke volt (10ft), Dálnoki Istvánnak felesége és 2 gyereke volt (5ft). Látható, hogy vámosoroszi nemességének legnagyobb része ebbe a csoportba tartozott. Virág István és Császár János nem ajánlott fel semmit. Rábay Ferenc neve mellé nem írtak semmiféle észrevételt, csak a felajánlását (10ft)

⁷¹ Kávássy, 1988. 93-94. p.

⁷² Kávássy, 1985. 54.p.

⁷³ U.o: 59.p.

⁷⁴ SZSZBMÖL IV. A. 501/f. A nemesi felkelés iratai. 240. d. /1809. Insurrectionális nemesi fizetések lajstroma Szatmár vármegyében. 31. fol.

említették. Füsüs Mihály idős kora miatt nem állt hadba, de felajánlott 5 rénes forintot. Kegyes László neve mellett lévő adatok az írat megrongálódása miatt nem olvashatók. Hadadi György a kassza költségén gyalog állt hadba. Többen küldték maguk helyett a fiukat a kassza költségére gyalog (Varga György János fiát, Dálnoki Ferenc József fiát, Nagy Sándor József fiát, Hadadi János Ignácz fiát) vagy lovon (Erdélyi István András fiát). A két forrásból kitűnik, hogy nagyon kevesen álltak hadba, a 22 főből mindössze hatan.⁷⁵

Az 1812. évi oblatiós összeírás alapján tudomást szerezhettünk a földtulajdon nemesi háztartások szerinti megoszlásáról. Ekkor már csak 16 nemesi háztartás létezett. Ebből 12 rendelkezett földtulajdonnal, 4 pedig nem. A korabeli szatmári íratok két csoportra osztotta a nemeseket: földesurakra és nemesekre. Másik felosztás armalista és egytelkes nemesekről beszélt, illetve possessionátusokról vagyis birtokos nemesekről. Birtokos nemeseknek a két vagy annál több telekkel rendelkezőket nevezték. Vámosoroszipban 1812-ben possessionatus nemes nem volt. A következő réteget az ún. hétszilvafások alkották, akik egy egész telekkel vagy kisebb-nagyobb telekhányaddal rendelkeztek Vámosoroszipban az összes földdel bíró nemes (12) ebbe a csoportba tartozott. A nemesi társadalom legalján a földbirtokkal nem rendelkező nemesek voltak, akiket ún. bocskoros nemességnek neveztek. A faluban 4 nemesi háztartás tartozott ide. A „hétszilvafás nemes” és „bocskoros nemes” kifejezéseket a korabeli források nem használják, csak a későbbiekben alakultak ki.⁷⁶

Születési anyakönyvek vizsgálata

Hazánkban az anyakönyvvezetést Forgách Ferenc és Pázmány Péter esztergomi érsek tették kötelezővé. A XVIII. század második felétől állami rendelkezések is születtek a pontos vezetés és gondos őrzéssel kapcsolatban.⁷⁷

Vámosoroszipban 1776-tól kezdődött meg az anyakönyvvezetés. Vári István, helyi prédikátor nyitotta meg az I.-es számú anyakönyvet. Az első bejegyzés Június 4-én került be. N. Erdélyi Istvánnak András nevű fia lett ekkor megkeresztelve.⁷⁸ Az első bejegyzések nem voltak túl részletesek. Mindössze a keresztelés dátumát, az apa nevét és a gyerek keresztnévét tartalmazta. Később jelennek csak meg a keresztszülők neve, családi állapota, társadalmi helyzete. A gyermekáldás a korabeli más falvakkal összehasonlítva átlagosnak mondható. Voltak évek, amikor feltűnően kevés gyerek született és voltak olyan időszakok is, amikor

⁷⁵ SZSZBMÖL IV. A. 501/f. A nemesi felkelés iratai./1809. Lustra Nobilium.

⁷⁶ Kávássy, 1988. 98-99.p., 112.p.

⁷⁷ A népmozgalom főbb adatai községenként 1828-1900. KSH. VIII. köt. Bp., 1984. 8.p.

⁷⁸ I. sz. anyakönyv 1776.június 4.

meglehetősen sok csecsemő látta meg a napvilágot. Kezdetben a latin nyelv több eleme is megjelenik a feljegyzésekben, amely az évtizedek során lassan kezd eltűnni. Az évek, hónapok, napok és dátumok sokáig a latin írásmód szerint vannak feltüntetve. Sorszámozással jegyezték be hány kised született az adott évben. Azonban nem minden évben használnak sorszámozást, még abban az esetben sem, ha ugyanaz a lelkész készítette a bejegyzéseket. 1780-ban született mindhárom fiúnak az István nevet adták.⁷⁹ A keresztszülőket először 1783 áprilisában jegyezték fel. Ekkor érkezett a faluba Szatmári Molnár János lelkész.⁸⁰ A megszületett gyerek édesanyjának a nevét még mindig nem jelzik. Törvénytelen újszülöttről sincsen tudomásunk. Talán minden gyerek családba született, de az is elképzelhető, hogy nem vették fel az anyakönyvbe a házasságon kívül világra jött csecsemőket. A helységben élő kisebbségről is kaphatunk képet. Először Dankó János László nevű fiáról jegyezték meg, hogy cigány.⁸¹ Többször vállalta a helyi prédikátor a keresztyaságot. Ebben az esetben nem írta ki a nevét, hanem a következő módon fejezte ki ezt a tényt: „keresztattya magam vagyok”.⁸² Amennyiben az apa és a fiú neve megegyezett, a fiú az utódainak keresztelésekor az ifjú megkülönböztető jelzőt kapta.⁸³ Előfordult, hogy egy házaspárt kértek fel keresztszülőknek. Ebben az esetben csak a férfi nevét írták ki: „keresztattya Zámollyi József, keresztannya felesége”.⁸⁴ Varga György János nevű fiánál van először feltüntetve az anya neve is. Valamilyen okból kifolyólag fontosnak találták megjegyezni az ő kilétét is.⁸⁵ Erre enged következtetni az is, hogy Gáti József prédikátor más helyen nem tesz említést az anyával kapcsolatban. Magyarozatként nem szolgálhat az anyakönyvvezetés szokásának megváltozása sem, hiszen a következő lelkész, Kalocsai Mihály is az elődeihez hasonlóan jegyzi be az újszülötteket. Mindössze egy alkalommal jegyezte ő is meg az édesanya nevét: „Szaniszló László Erzsébet nevű lányának édesanyja Dálnoki Julianna”.⁸⁶ Kalocsai Mihály ideérkezését követően 1788-ban három alkalommal is felkérték a keresztapaságra. 1789-től minden alkalommal kiírja, hogy a férfinak a feleségétől való a gyerek. 1790-ban egy nem helyi lakosúak gyereke lett megkeresztelve. Részletesen ki van fejtve a szülők kiléte. Tapsztó György „Újj Magyarak” van feltüntetve, tehát a gyerekek szülei cigányok voltak. Az anyakönyvvezetés óta ez az első alkalom, amikor nem férjezett

⁷⁹ U.o. 1780.

⁸⁰ U.o 1783. május 8.

⁸¹ U.o 1785. május 4.

⁸² U.o 1758.

⁸³ U.o 1786. november 14.

⁸⁴ U.o. 1787. június 30.

⁸⁵ U.o. 1788. február 17.

⁸⁶ U.o. 1788. április 28.

asszonyt kérnek fel a keresztyanaságra. Ennek kifejezésére a kisasszony jelzőt alkalmazzák.⁸⁷ Nemes Tolnay Sára asszonynak 1790-ben született egy fia, akinek édesapjáról nem tudunk semmit. A gyermek apja Tolnay Sára férje volt-e nem tudni. Mivel asszonynak minősítik Tolnay Sárát, elvileg kellett férje legyen, mert a törvénytelenül szülő nőt leányanyának nevezték. Az év elején még kisasszonyként emlegeti Fekete István, a fia születésekor pedig már asszonyként tünteti fel. Az I. számú anyakönyv esketéseket tartalmazó részében sem találtam adatot a házasságára vonatkozóan. 1792-ben ment csak férjhez Könts Sigmundhoz. Itt Tolnay Lászlóné árván maradt lányaként említik Sárát.⁸⁸ Keresztszülőnek a környező helységekből is kértek fel ismerősöket. Így tett Litteráti Vida József, helyi prédikátor, aki a kisnaményi lelkészt, Bora Jánost, hívta meg a lánya keresztelőjére.⁸⁹ A gyermekei keresztelésekor saját nevét nem tünteti fel. Ehelyett a „magam leánykája” és „magam kis fija” kifejezéseket használja, és azért hívta a kisnaményi papot, hogy az keresztelje, ő csak bejegyezte az anyakönyvbe. Konkrétan az első „fattyú”-t vagyis törvénytelen kisdedit 1794-ben jegyezték fel. Név szerint sem az anya sem az apa nincsen megemlítve. Annyit tudunk a János nevezetű kisfiúról, hogy „az udvarbeli szolgáló leányok fattyúja”.⁹⁰ Néhány helyen nincsenek feltüntetve a keresztszülők, melynek oka nem ismeretes. A faluban ikerszületés is előfordult, azonban nem volt gyakori. 1812-ban találkoztam az első „kettős gyermekkel”. Az ikerpár különböző keresztszülőket kapott.⁹¹ Az 1807. évtől tüntetik fel az édesanya nevét is.

A II.-es számú anyakönyvet 1817 májusában nyitották meg. A korábbiakhoz hasonlóan vezették a születési anyakönyvet. Illyés Mihály 1828 második felében tért át a táblázatos formára, mely a szülők, keresztszülők valamint a gyerek nevein és a keresztelés időpontján kívül a születés napját és a bejegyzés dátumát is tartalmazta.⁹²

A keresztszülő kiválasztásakor különböző szempontok érvényesültek. Többször kértek fel nemes embereket erre a posztra. A szülők esetleges korai halálával a gyerekük jövője biztosítva volt. A rokon házaspárokat vagy fiatal egyedülállók is feltűnnek a keresztszülők körében. Nagyon sokszor felkérték a prédikátort és a tanítót is ezen feladat ellátására. A névadási szokások 1776 és 1848/49 között nem sokat változott. A fiú nevek tekintetében végig vezetett az István és a János, melyet a József, András, Mihály és László szorosan követett. A leányoknak leggyakrabban a Mária és Erzsébet neveket adták. A Julianna, Éva, Borbála, Susanna keresztnevek is többször előfordultak.

⁸⁷ U.o. 1790. február 2.

⁸⁸ U.o. 1792. május 29.

⁸⁹ U.o. 1791. október 3.

⁹⁰ U.o. 1794. január 20.

⁹¹ U.o. 1812. február 16.

⁹² II. sz. anyakönyv 1828. augusztus 23.

A falu lakosságának többsége református vallású volt. Római katolikus hitet vallók is éltek a faluban, kiknek adatai a jánkmajtisi anyakönyvekben találhatóak. Evangélikus és görög katolikus felekezethez tartozó személyek is laktak a helységben. Számuk a 15 főt nem haladta meg. Így anyakönyvezésük nem volt kötelező.⁹³

2.4. Halotti anyakönyvek vizsgálata

1776-ban a halotti anyakönyvet is elkezdtek vezetni Vámosoroszipban. A születési anyakönyvekhez hasonlóan az első bejegyzések lényegesen kevesebb információval szolgálnak, mint a későbbiek. Egy férfi elhalálozásakor minden esetben közölték a pontos nevét rangjaival együtt. A nők esetében megjelölték kinek a felesége vagy özvegye volt, de konkrétan a nevét nem jegyezték fel. A gyerekek tekintetében megnevezték az édesapa nevét, a fiú vagy leány keresztnévét valamint életkorukat. Fontosnak tartották megemlíteni a szolgáknál a szolga mivoltukat és az uruk nevét. Tehát kezdetben csak ezeket az adatokat tartalmazta a temetkezési anyakönyv.⁹⁴ Fokozatosan bővült a halálozáskor feltüntetett adatok száma. 1790 óta tesznek említést az eltemetés módjáról. Ez alapján prédikációval, énekszóval vagy tanítással kísérték utolsó útjukra a halottakat.⁹⁵ Harsányi Sámuel helyi lelkész kezdte el feljegyezni az eltemetettek életkorát 1799 második felében, szolgálati ideje megkezdésekor. Ebből következtetni tudunk a korszak átlag életkorára. A nők rövidebb ideig éltek, mint a férfiak. Kevés nő érte el a 75 évet. A férfiak viszont akár 80-85 évet is éltek. Tóth Benjamin táblázatba foglalta a halottakkal és a temetéssel kapcsolatos információkat. Található egy rubrika a halál okának a megnevezésére is, de még nem minden alaklommal tölti ki. Illyés Mihály visszatér a hagyományos anyakönyvvezetéshez. 1828-tól alkalmazza ismét a táblázatos elrendezést, mely már részletesebb volt a korábbinál. A halottak „állapotát” és a halál okát is minden esetben feltüntette. Három dátumot közölt minden elhunyttal kapcsolatban: a halál, a temetés és a beírás napját. Az utóbbi két dátum általában megegyezett.⁹⁶

A helyi prédikátor távollétekor az iskola tanítója tartotta meg a temetési szertartást, melyek feljegyzésre is kerültek a „Mester temette” kifejezés alatt. Lőrintz János László nevű fia 1798-ban halt meg egy „vízzel teli gödörben”. Ez az első eset, amikor a halál okára is

⁹³ A népmozgalom főbb adatai községenként 1828-1900. KSH. VIII. köt. Bp., 1984. 16.p., 74.p.

⁹⁴ I. sz. anyakönyv 1776-1817.

⁹⁵ U.o. 1791.

⁹⁶ II. sz. anyakönyv 1817-1838..

kitérnek. Valószínűleg gondatlanságból veszítette életét a gyermek, nem betegség vagy egyéb ember által kivédhetetlen ok miatt.

1799-ben járvány sújtotta a falut. Négy leány és négy fiú halt meg himlőben két hónap leforgása alatt. Litteráti Vida József helyi prédikátor saját két fiát is eltemette valamint a rector fiát. A helység lakosait, beleértve a lelkész és az iskolatanítót, nagyon megrázta az esemény. Ebben az évben tüntették fel először a halál okát. Ezt követően még sokáig nem vált gyakorlattá az eltemetettek betegségeinek a megnevezése.⁹⁷ A következő nagyobb méretű járványt a vérhas okozta 1825-ben. Összesen 11 áldozatot követelt.⁹⁸ Míg a himlő a gyerekeket támadta meg, addig a vérhas korra való tekintet nélkül oltotta ki az életeket. 1834-ben a himlő és a vérhas együtt tombolt a faluban. 16 halottat hagyott maga után.⁹⁹ Két év múlva a kolerával kellett megküzdeniük a helység lakosainak.¹⁰⁰ A legtöbb emberéletet követelő járványok mellett más betegséges is jelen voltak Vámosorosziiban: szélütés, gyengeség, bélfájás, köszvény, hasfájás, forró betegség, vízi betegség, száraz betegség (tüdőbaj), hideglelés (tüdőgyulladás), sárgaság, kelevény, torok daganat. A korban nem tudták minden esetben pontosan diagnosztizálni a betegeket a hiányos ismeretek miatt. A rossz higiéniai viszonyok miatt sok csecsemő veszítette életét a korban. A lelkész a halál okának a „gyengeséget” vagy „idétlen” kifejezéseket használta. A gyerekszülés is veszélyekkel járt. Voltak olyanok is, akik természetes halállal veszítették életüket vagy öregségükből kifolyólag haltak meg.

A halottak „állapota” oszlopban bejegyezték, hogy az elhunyt nemes, adózó, szántóvető, pásztor vagy esetleg más foglalkozású volt-e. A gyerekek részéről koruknak megfelelően különböző kifejezéseket használtak: csecsemő, „oskolajáró”. A nemes gyerekeknél nem alkalmazták ezt a megkülönböztetést. Itt a nemességükre fektették a legnagyobb hangsúlyt. A prédikátor leszármazottjaira is hasonló elvek érvényesültek.¹⁰¹

2.5. Házassági anyakönyv

Az anyakönyvvezetés megkezdésekor a házasságra vonatkozó bejegyzések is különböztek a később követett mintától. A férj származásáról minden esetben tudomást szerezhettünk. Általában a környező falvakból választottak a helyi fiatalok vagy idősebbek

⁹⁷ I. sz. anyakönyv 1799.

⁹⁸ II. sz. anyakönyv 1825.

⁹⁹ U.o.1834.

¹⁰⁰ U.o.1836.

¹⁰¹ II. sz. anyakönyv 1817-1838.

maguknak egy életre szóló társat: Tisztaberek, Nagyszekeres, Kisnamény, Sima, Rozsály, Ritse, Borzova, Istvándi, Sonkád, Milota, Cseke. Távolabb eső helységekből származó ifjak is megfordultak Vámosorosziiban: Nagyhodosról, Cégénnyről, Hermánszegről, Nagyarról, Pocsalyról, Darnóról, sőt a legközelebbi város Gyarmat is szerepel az anyakönyvben pár alkalommal. Az említett községek ugyan a közelben vannak, de közvetlenül nem a szomszéd falvakról van szó. Arra is volt példa, hogy mind a ketten a faluból származtak. Nemcsak a szomszéd falvakból, de a szomszéd vármegyékből is találtak maguknak házastársat a helyi fiatalok. Erre példa az Ugocsa Vármegyéből Mátyfalván lakó Kőnts Sigmund, aki Tólnay Lászlóné árva leányát vette el. Vámosorosziiban telepedtek le és alapítottak családot, melyről a születési anyakönyv tanúskodik, hiszen több gyermekük is született.

Átlagosan 4-5 házasságot kötöttek Vámosorosziiban évente. Akadt olyan év is, amikor mindössze egy pár kötötte össze az életét, vagy egy sem. Kezdetben csak az összeházasulandók neveit közölték. A lány vezetéknévét nem jegyezték fel, csak az édesapját nevezték meg pontosan. Az apa után lehet azonosítani a menyasszonyokat, keresztnévük segítségével. Az „itten lakos” vagy a „helyes lakos” kifejezéseket használták a faluban lakó lányok tartózkodási helyük megállapításakor. Ritkán fordult elő a fiús háznál tartott esküvő. Ebben az esetben van tudomásunk arról, hogy a férfiak honnan hoztak maguknak feleséget. Az 1781-ben férjhez ment Szabó Éva édesapját nem nevezték meg, mely eltért az előbb említett gyakorlattól. Ez a feljegyzés a friss házások származása tekintetében is hiányos. Csak feltételezni lehet, hogy mindketten helyi lakosok voltak. 1788-ból származik az első olyan bejegyzés, amely a tanukat is megnevezi, azonban csak 1813-tól jelenik meg minden egyes esketési bejegyzésnél a következő szavak kíséretében: „Bizonyosságok”, „Jelen voltak”, „Tanuk”. Az özvegyen maradt nők és férfiak újraházasodására is akadt példa. Néhol megjegyzik, hogy a férj feleségét a saját házához vitte. A cigány kisebbséghez való tartozás a házassági anyakönyvekben is külön kiemelik. A prédikátorok általában az „eskettem” szót használták a házasságkötések alkalmával, de néha az „összveesketem”, „capuláltam” vagy „lakodalmazott” kifejezéseket alkalmazták.

Illyés Mihály prédikátor szolgálati idejének kezdetekor néhány változás figyelhető meg. Ettől kezdve minden alkalommal feljegyezték, hogy a házasságkötés előtt három különböző Úr napon ki lett hirdetve a pár egybekelésének a szándéka. Amennyiben nem merült fel semmiféle akadály, megtarthatták az esküvőt. Hivatalviselésének első pár évében a hónapoknak nem az eddig használatban lévő formáját alkalmazta, hanem például a Karácsony

hava, Böjt hava, Pünkösöd hava, Szent Jakab hava kifejezéseket. Több alkalommal megemlíti a násznagy, vőféj, kérő és kiadó nevét.¹⁰²

A házasságkötéseket leggyakrabban januárban és februárban tartották meg. A paraszti társadalom mindennapi életvitele az esküvők időpontjára is hatással volt. A mezőgazdasági munkák rendje, a talajelőkészítéstől a betakarításig, határozták meg a lakodalmak dátumát. Ebből kifolyólag tavasztól őszig nem tudtak időt szakítani a néha több napig tartó mulatságra.¹⁰³

¹⁰²I. számú anyakönyv 1776-1817., II. számú anyakönyv 1817-1838.

¹⁰³ *Kovács Béla*: Házasságkötések néhány jellemzője Bélapátfalván 1703 és 1980 között. In: KSH Népeségtudományi kutatói intézet történeti demográfiai füzetek 10. Bp., 1992/1. 126.p.

3. Vámosoroszi Urbárium

Mária Terézia uralkodása alatt került sor az ország úrbéri viszonyainak a rendezésére. A sikeres végrehajtás érdekében előzetes összeírásokat is végeztek, a jobbágyoknak válaszolniuk kellett az un. kilenc kérdőpontra. (6. számú melléklet) Ezek alapján létrejött új állapotokat urbáriumokban rögzítették, melyekhez úrbéri tabellákat csatoltak. A XVIII. század folyamán mind az állam, mind a földesurak több adót, illetve szolgálatot követeltek a jobbágyoktól. Az állami adókat egyedül a jobbágyság fizette, ezért az állam nem hagyhatta, hogy ne legyen képes beszolgáltatni a kívánt összeget a növekvő földesúri terhek miatt. Az ország egyes területein megfigyelhető paraszti megmozdulások miatt egyre sürgősebbé vált a probléma megoldása. Az úrbérrendezés 1767-ben indult meg a legproblémásabb területeken. Szatmár vármegyében az úrbéri viszonyok rendezését 1771-ben kezdték meg.¹⁰⁴ Vámosorosziban 1772. május 5-én fogtak hozzá a rendezés alapjául szolgáló összeíráshoz.¹⁰⁵ A munkálatokat minden megyében az uralkodó által kinevezett királyi biztosok irányították. Ezt követően a megyegyűlésen jelölték ki azon személyeket, akik elvégezték az összeírást és a helységek osztályba sorolását.¹⁰⁶ Ezt a feladatot Vámosorosziban Kollonay Sámuel és Franciscus Becsky végezte el.¹⁰⁷ A jobbágyoknak az összeírást megelőzően válaszolniuk kellett az un. kilenc kérdőpontra. Ez alapján meg tudták állapítani milyen volt a helységben a jobbágyok helyzete a rendezést megelőzően.

A kilenc kérdőpontra adott válasz alapján képet kapunk a korabeli falu gazdasági adottságairól és szokásairól. Az első válaszból kiderül, hogy Vámosoroszinak még eddig nem volt urbárium.

A következő válasz szerint contractussal sem rendelkezett a falu. Sem az örökös sem a szabad menetelű jobbágyok nem kötöttek szerződést a földesurukkal, hanem a régi, bevett szokások szerint szolgáltak. Pontosán nem tudták megmondani mikor kezdődött ez a szokás, mert elődeiktől változatlan formában szállott rájuk.

Mivel a helységnek nem volt sem urbárium, sem contractusa, a jobbágyok és zsellérek a következőképpen tettek szolgálatot: az örökös jobbágyok ígás vagy gyalog robottal tartoztak földesuruknak, annak kívánsága szerint. Adózniuk viszont nem kellett. A szabad

¹⁰⁴ *Felhő Ibolya*: A Mária Terézia úrbérrendezése során készült adatfelvételek. In: *Kovácsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai*. Bp., 1957. (továbbiakban: *Felhő*, 1957.) 200-202 p.

¹⁰⁵ Magyar Országos Levéltár. C 59. Helytartótanács Levéltár. Az úrbéri osztály iratai. Mikrofilmtár, 4254. tekercs (továbbiakban: MOL Mikrofilmtár, 4254. tekercs)

¹⁰⁶ *Felhő*, 1957. 203. p.

¹⁰⁷ MOL Mikrofilmtár, 4254. tekercs

menetelű jobbágyok, vagyis a taksások is az urukkal egyeztek meg a fizetésbeli kötelezettségük nagyságáról, illetve a gyalog robot teljesítésével kapcsolatban. Domahidy úrnak egy szabadmenetelű jobbágya volt, aki kilenc máriással és hét nap gyalogrobottal tartozott.

A faluban a Korda famíliából hárman rendelkeztek szolgálónéppel, mindhármuknak egy-egy taksás szolgált. Az egyik új házat épített a telken, így eddig még semmit sem kellett fizetnie. A másik két máriást fizetett évenként. A harmadik 1 rénes forinttal váltotta meg földesúri szolgálatát.. Egy taksásnak említették még a kötelezettségét az ura felé, mely öt máriást tett ki évente.

A negyedik kérdés keretében több alkérdésre kellett válaszolni a falu lakóinak haszonvételeivel és károsodásaival kapcsolatban. (7. számú melléklet) A beneficiumokat vagy magyarul haszonvételeket illetően 19, a maleficiumokat vagy a falu lakóit rendszeresen sújtó károkat illetően 7 alkérdést tettek fel a falu bírójának és esküdtársainak, illetve e megesketett vallomást tevőknek. Vámosoroszi lakóinak életmódja és mezőgazdasági tevékenysége az ezen kérdésekre adott válaszokból szociográfiai hitelességgel bomlik ki.

Elsőként a szántóvető foglalkozásról, a határhatszárhasználat módjáról, a vetni szokott terményekről, a szántáshoz szükséges ökrök számáról, a föld termelékenységéről, a termés hozamról kérdezték a szolgálónépeket. Vámosoroszi határát három nyomásban művelték az emberek. Volt a határnak egy őszi fordulója, ahová búzát, rozst, őszi gabonaféléket vetettek, s volt egy tavaszi forduló, ahova árpát, zabot, tavasz-búzát vetettek. A harmadik forduló vagy nyomást pihentették. Ezen kora tavasztól, amíg szántás alá nem fogták, a jószágot legeltették. Ezt a fordulókat nevezték ugarnak. A fordulókat évenként váltakoztak. Minden évben másik forduló „pihent,” maradt vetetlenül. Így három év alatt mindegyikre sor került. Így segítették a talajerő utánpótlást a régi korok gazdálkodói. A határ három fordulója közül kettő jobb minőségű, termékenyebb volt. Ebben a kettőben megtermett a búza, a zab, a len és a tengeri is. A harmadik viszont soványabb volt, gyengébb termést adott. A nehéz művelésű, fekete agyagos föld szántását csak négy, olykor hat ökörral végezheték.

Vámosoroszi lakossága nagy mértékben foglalkozott állattenyésztéssel. Szép és erős ökröket neveltek a faluban. Büszkéek is voltak rá az emberek. Az úrbérrendező biztosoknak is örömmel vallották, hogy határukban szénát termő rétek bőven vannak. Sok kaszálásra alkalmas réttel rendelkeznek, amelyek száraz időben jó minőségű fűvet is teremnek, marhák hízlatására alkalmasat, de évente csak egyszer lehet kaszálni, mert a széna takarása,

betakarítása után a legelő csordát csapják a rétre, hogy azok is zsendüljenek a takarmányban szűkebb téli időkre.

A földművelés mellett állattartással is foglalkoznak a lakosok. Megtehetik hiszen marháik számára megfelelő nagyságú legelő áll rendelkezésre, mely a kaszálásig elegendőnek bizonyul számukra. Nem panaszkodtak a lakosok sem a legelő hiányára, sem a marhák és egyéb állatok itatásához szükséges ivóvíz hiányára. Elegendő itatásra alkalmas víz volt a határban, közel a legelőkhöz. A falut kettészelő Tapolnok miatt valóban nem okozhatott gondot az állatok vízzel való ellátása. A lakosok marha mellett sertést is tarthattak, hiszen szabadon makkoltathatnak az erdőben. Jó makktermés idején a makk elegendő volt a sertések meghízásához.

A helység lakosai közeli vásárt értek Szatmár városában. A terményeiket és más feleslegeiket, áruba bocsátható dolgaikat ide hozták eladni, ahol azt haszonnak teheték. Vámosoroszitól két mérföldnyire található Szatmár város piaca.

Az erdő közelsége miatt viszonylag könnyen elő tudták teremteni az építkezéshez szükséges fát éppúgy, mint a tűzifát. Mivel elegendő fa volt a helységben, így nádra semmi szüksége nem volt a lakosoknak, bár a Tapolnok partja mentén termett az is, amit a szegényebbek fűtésre és házuk fedelezésére használtak szűkebb esztendőben..

Dézsma vagyis tized szedése – ebben a református vallású faluban – sosem volt szokásban. Pénzkeresetre, többletjövedelemre nagyon nehezen tudnak szert tenni. A falu lakóinak nem voltak külső és belső gyümölcsösei, zöldséges,- káposztás- és egyéb kertjei. Só hordásával sem tudnak foglalkozni. Szőlőhegygel sem rendelkeznek, sőt még a közelben sem találhatóak szőlőskertek, hová eljárhatnának pénzért dolgozni. A helységben és szomszédságában nem található manufaktúra. Sajnos olyan hajózható folyó sincsen a közelben, ahol pénzért munkát tudnának vállalni.

Semmiféle terméskővel nem rendelkezik a falu. A határban meszet nem égethetnek, szenet pedig, ha égetnének is, nem tudnák hol eladni. A szatmári kovácsok szükségleteiket a városhoz közelebb eső helységek által is ki tudják elégíteni.

A falu egyetlen haszonvétele a Szent Mihály napjától új évig tartó kocsmáltatás joga. Kenderáztatásra alkalmas és elegendő vize van a helységnek.

A falu nem rendelkezik vízimalommal, azonban a közelben kettő is található, mindössze egy-egy mérföldnyire.

A beneficiumokat követően azon tételek kerültek felsorolásra, melyekből kár származott a lakosságnak. Ugyan két forduló szántóföldje jó minőségű és termése is kitűnő, azonban a sok árvíz és a gyakori esőzések nagy kárt okoznak terméseikben.

Jó széna kinyerésére meg lenne a lehetőség a beneficiumoknál felsoroltak alapján, de a kaszáló rétek lapos területeken helyezkednek el. Ennek következtében a már említett árvizek és záporok miatt csak ritkán származik róluk jó minőségű széna.

Legelőjük is lenne elegendő mind a három fordulóban. A bővebb, a Csaholc felőli forduló kivételével. A másik kettőben, ha rendes ideje előtt nem hordják be a szénát, árvíz borítja el a határokat. Emiatt nehéz a falu és a legelő közötti út megtétele, valamint az iszapos széna és fű miatt nagy kárt szenvednek az itt lakó emberek a marhákbán és juhokban.

Fával ugyan el vannak látva a helység lakosai, de mégis lenne egy nagy probléma, ami szintén az esőzésekkel kapcsolatos. Az erdőhöz vezető út nagyon sáros, így a fa szállítása nehézségekbe ütközik. Alapvetően a falu jó természeti adottságokkal rendelkezik. Az időjárás viszontagságai, és más természeti csapások miatt a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozóknak. Nincsenek könnyű helyzetben. A nehézségek miatt a termelés szinte minden területén többet kell dolgozniuk a megélhetésükért.

Szatmáron lenne lehetőségük vásárolásra. Vásárba menet egyedül Szatmáron van vámfizetési kötelezettségük. Vizes időben a rossz út miatt oda sem tudnak menni, más út nincsen, sem más hely, ahol el tudnák adni a felkínált áruikat.

Szekerezéssel és napszámmal nem tudnak pénzt keresni. Ha vonó marhájuk lenne is, nem laknak a közelben olyan kereskedő emberek, akiknek szükségük lenne efféle szolgáltatásra. Napszámosokra sincsen szükség, mivel nagyon kevés gazda alkalmazza őket földjeik megművelésére.

Malmok vannak a közelben, mégsem örülhetnek maradéktalanul a lakosok ezeknek. Szintén a megközelítésükkel van a probléma. Ugyanúgy, mint az erdők és vásárok útjaival kapcsolatban.

Az ötödik kérdésre adott válaszból megtudhatjuk, hogy régebben több gazda birtokolta a helység határát. Nem írják le a megfogatkozásuknak az okát, de valószínűleg az 1717-es tatár betöréskor pusztul el sok háznép, s még több az 1743-1745 között dühöngő pestisjárványban. Ennek következtében a szántóföldek és a kaszálók nincsenek olyan rendben, az erdő és a gaz felnövései miatt, mint korábban voltak. Néhány gazda egyszeri vagy többszöri irtással szaporította birtokát, így egyesek nagyobb területeket birtokolnak, mint mások.

A rétekkel is hasonló a helyzet: néhány gazda nagyobb kaszálót mondhat a magáénak, mint a másik. Ezek alapján tehát nem kell meglepődnünk az egyes gazdák birtokai közötti nagy különbségeken. Volt olyan gazda, aki három fordulón 47 pozsonyi mérőt is elvethetett, és 25 emberrel kaszáltathatott. Mások számára 28 pozsonyi mérő mag befogadására alkalmas

terület állt rendelkezésére, és 18 emberrel lekaszáltatható réttel bírt. A legtöbben azonban ezektől a kiemelkedő példáktól eltérően kevesebbet vethettek, és kevesebbet is kaszálhattak. Nem tudtak sarjút kaszálni, mivel a tavaszi árvizek elvonulása után a fű növekedése miatt csak későn tudták a szénát kitermelni. Ezt követően pedig ismét a marhákat kellett legeltetni a réteken.

Vámosoroszipban egy olyan földesúr sincsen, aki pontosan elrendelte volna jobbágya szolgálatának rendjét. Akkor kellett a jobbágyoknak igás vagy gyalog robotot adniuk, amikor az úr gazdaságának szüksége volt rá. A legnagyobb szükségét ezen szolgáltatásokra a tengeri kapálásakor, kaszáláskor és aratáskor látta. Az említett alkalmakkor néha egy vagy két hétig folyamatosan az úr földjein kellett dolgozniuk. Voltak olyan hónapok is, amikor egyáltalán nem kellett robotot szolgáltatniuk. A robotba való menetelt és visszajövetelt nem számították bele a napi munkájukba.

A jobbágyok azon telkük után, melyek a saját földesuruk birtokán található, nem tartoznak a kilenced megfizetésével. Abban az esetben, ha más úr földjét használja valaki, annak a gazdának tartozik a kilenced adásával az általa megművelt föld terméséből. Ez volt a szokás a szomszédos településeken is. Ebben a helységben más néven sem kértek pénzt a jobbágyoktól.

Összesen hat pusztatelek található a településen. Elpusztulásuk idejét és okát nem tudták egyik teleknél sem megadni. Ezen pusztatelkek tulajdonosai és használói viszont ismeretesek:

- Domahidy Mihály Uramnak van egy puszta telke, melyet Szaniszló András használ appertinentiái¹⁰⁸ nélkül. Mindezért meghatározott taksával tartozik a földterület tulajdonosának.
- Erős László puszta telkét Győri István bírja. Taksa fizetés ellenében használhatja, szintén appertinentiai nélkül.
- Isaák Gáspár puszta telkét Kis András birtokolja, az előző kettőben ismertetett feltételek mellett.
- Korda János puszta telkét Szaniszló Miklós nevű jobbágya használja, appertinentiaival együtt.

¹⁰⁸ A jobbágytelek határban lévő tartozékai (szántó, rét, legelő, nádlás, faizás stb.... joga). *Bán*, 1989. I. köt. 223. p.

- Gyulay Kata asszony, néhai Nagy Sándor özvegye szintén egy puszta telekkel rendelkezik. Török Pál nevezetű szabad menetelű jobbágya használja, appertinentiai nélkül. Emellett taksafizetési kötelezettsége is van.
- Kállay Ábrahám maga birtokolja puszta telkét, appertinentiaival együtt.

A helységben többnyire örökös jobbágyságok élnek. A szabad menetelű jobbágyságok is majdnem a lakosság felét teszik ki. A kilenc kérdőpontra adott válaszokat a faluból nyolc személy is aláírta, a keze x vonásával a hitelesség biztosításának érdekében. Ezek melyek név szerint: Béres György, Musai András, Varga István, Török Pál, Szaniszló András, Simon István, Szaniszló Miklós és Kis István.

A kérdőpontokra adott válaszok után a megyei megbízottak elkészítették a rendezést előtti helyzetet ismertető úrbéri összeírást. Ebben megnevezik a földesurakat, valamint a jobbágyságok és zsellérek nevét is feltüntetik. Emellett megadják a belső telek, a szántó és rét nagyságát. A belső telkek és a szántók nagyságának meghatározásában a pozsonyi mérőt használták. A rétek tekintetében Vámosoroszi Urbáriumában a kaszás kifejezést áll. Ez akkora területet jelentett, amit egy ember egy nap alatt le tudott kaszálni. Mindezek tükrében a faluban élő 11 földesúr 13 jobbágysággal és 5 zsellérral rendelkezett. A 13-ból 8 örökös jobbágyság, 5 pedig szabad menetelű ember volt. Az 5 zsellér közül csupán egy nem rendelkezett házzal. Domahidy Miklós úrnak volt a legtöbb jobbágyság, összesen 4, nevezetesen Simon András, Kis András – örökös jobbágyságok – ; Lőrintz János - szabadmenetelű jobbágyság - ; Szaniszló András – házzal bíró zsellér - .

Kanissai Ferenc és Tatai István egy-egy szabad menetelű embert bírt.

Korda Györgynek, Isák Gáspárnak és Nagy Sándornénak csak egy-egy házzal rendelkező zsellérük volt.

Az egyetlen más házában lakó zsellér Emerici Egri Imre birtokán lakott. A faluban található jobbágyságok által megművelt belső telkekbe összesen 39 pozsonyi mérő magot lehetett elvetni. Emellett 256 ¼ pozsonyi mérő befogadására alkalmas földterületet is megművelnek, valamint 158 kaszáló rét volt található a helység határában. Továbbá a taksás személyek el vannak különítve a többtől, az általuk használatban lévő területekkel együtt. Ők külön megállapodást kötöttek a földesurakkal.

- 1763 február 20-án kapta zálogba a egy Bányai nevű telket Török Pál 10 évre, 20 vonás forintért.

- Korda Mihály 1763. november 19-én Béres Györgynek 40 vonás forint fejében átadta egy telkét, minden appentinentiaival együtt. Pontosan nem határozták meg a használhatóság idejét.
- Varga István 1771. március 28-án kapta zálogba Domahidy Miklós Csaholc felőli Törő nevű telkét tíz évre, 50 vonás forintért. Északi szomszédja Török Pál által lakott Bányai telek, déli Korda György birtoka, amit Ferentzi István bérel. A használt területen szabadon lehet építkezni. Továbbá tartozik hozzá fordulónként három-három szántóföld, és két boglya füvet termő rét.
- 1772. január 27-én Korda György zálogba adta telkét Varga Jánosnak, melynek déli szomszédja Domahidy Miklós, északi Kanissa Ferentz. A területet 5 évig használhatja 30 vonás forintért. A telekhez tartozó réteket, földeket nem lehetett elidegeníteni.
- Kardos István és felesége Csurka Erzsébet 1772. március 13-án kapott zálogba egy földterületet 60 vonás forintért. Használhatták a külső és belső földeket egyaránt, valamint szabadon építkezhetek a telken. Emellett a gyümölcsöst is gyarapíthatták.

Öten összesen 13 pozsonyi mérő belső területet, 204 pozsonyi mérő szántóföldet és 66 kaszás rétet használtak. Két szabad menetelű jobbágy által használt telek ugyan benne van az első összesítésben, de ki kell őket emelni, mivel nekik is volt egy külön megállapodásuk a földesurukkal.

- Korda László 1770. április 5-én Szabó Lászlónak taksára átengedte egy pusztai telekét, melyen építkezhetett. Két évig mentességet kapott a fizetés alól.
- A Pusztadaróton lakó Kanissai Ferentz 1772. május 5-én Vámosorosziiban lévő telkét taksára átadta Varga Andrásnak öt évre. Évenként öt máriással tartozott a telek szabad használatáért.

Az előzetes összeírást követően került sor az osztályba sorolásra. A szabályozást végző megyei tisztviselők nyomtatott urbáriumot és tabellát kapnak a végrehajtáshoz, melyet a helyszínen végeztek el. A szükséges szavakat és szövegrészeket beírták az urbáriumba, majd aláírásukkal és pecsétjükkel hitelesítették.

A jobbágyházhelyről szóló első pont főként általános részeket tartalmaz. Konkrétumokat a külső appertinentiákkal kapcsolatban írtak le. Egy egész jobbágytelekhez harminc hold szántóföld tartozik. Megjegyezték, hogy egy hold két pozsonyi mérőnek felel meg. Továbbá tizenkét kaszálós rét is hozzátartozik az említett telekhez, mivel évenként egyszer kaszálják. A jobbágyok haszonvételeiről a második pont árulkodik. A falu Szent Mihály naptól karácsonyig árulhatott bort. A jobbágyok szolgáltatásairól, vagyis a robotokról a harmadik

pont rendelkezett. Általánosan meghatározták, hogy az egész telkes jobbágysok heti egy nap robottal tartoznak uruknak, melyet napkeltétől napnyugtáig kell szolgáltatniuk. Könnyebbséget jelentett azonban az a tény, mely szerint a munkába menetel és a hazajövetel, valamint az étkezéseket is beleszámolták a robot idejébe. Az a jobbágys, aki két marhával rendelkezik, saját szekerekével, aki négy marha tulajdonosa, az boronájával és ekéjével köteles szántáskor a földesúrnak szolgálatot teljesíteni. Amennyiben az illető nem rendelkezik négy ígás marhával, annak mással összefogva egy napi szántást két napi munkával kellett elvégezni. Ezt a terhes munkát azonban a szántás alkalmával csak egyszer tartozott elvégezni. Amennyiben négy marhához nem volt elég egy személy, akkor a jobbágynak biztosítania kellett egy olyan embert, aki minden munka elvégzésére alkalmas, és egy másikat, aki csak marhahajtással foglalkozik. Ezt a két személyt nem lehetett más kézimunkára fogni. A zsellérek szolgáltatásaival kapcsolatban is itt tettek megjegyzéseket. Azon zsellérek, akik nem rendelkeznek 1/8-os házhellyel a kilencedet termés formájában adják be. Egyéb adózással és szolgáltatással nem tartoznak. Azt nevezhették házas zsellérnek, akik nyolcados házhellyel rendelkezett. Az urbárium végén az 1774. november 21-i dátum szerepel a hitelesítő tisztviselők aláírása előtt.

Az urbárium elkészítését követően a megfelelő osztály alapján megállapították a jobbágysok nagyságát, megkülönböztetve egész fél negyed és nyolcad nagyságú telkeket. Ezt követően elkészítették az úrbéri tabellát, mely statisztikai szempontból értékes helyi adatokat tartalmaz. A nyomtatványba bevezették az úrbéres nevét, telkének nagyságát, és az ehhez kapcsolódó kötelezettségeket. A „Jobbágys Helynek Minémősége” rovatba kerül a telekhányad mértéke. Vámosorosziiban egész telkes jobbágys nem található. 7/8-os területből található a legtöbb a helyiségben, mely a legnagyobb méretű jobbágys-járandóságnak számított. Összesen négyen mondhatták magukénak. Két-két személy rendelkezett 4/8-os és 3/8-os telekkel. Egy-egy jobbágynak volt 6/8-os, 2/8-os valamint 1/8-os birtoka. A következő pár rubrikában megadták a belső telek nagyságát pozsonyi mérőben, a szántó nagyságát holdban, a rét nagyságát kaszásban, melyet „Ember Vágó” néven szerepeltettek. Ezek nagyságánál is nagy változatosság mutatkozik. Ezek után megadták az évi robotkötelezettséget. A napok számát a telek nagyságához mérten határozták meg. Majd a kilenced feltüntetése következett. A faluban természetben fizették ezt a fajta szolgáltatást. „Eszkendőbéli árenda ” néven az 1 forint cenzust mindenkinek ki kellett fizetnie, kivéve a házzal nem rendelkező zselléreket. A jobbágysokat megillette a faizás joga, ezért bizonyos mennyiségű fát a földesúrnak be kellett szállítani. Minden telkes jobbágynak meghatározták hány font lent vagy kendert kell megfonna ura részére. A következő rovatok az ajándékokra

vonatkoztak. A helység lakosainak vajból, kappanból, csirkéből és tojásból kellett ajándékot adniuk. A tabella utolsó rovatába a belső telekből és rétből hiányzó rész pótlásaként adott szántóföld nagysága lenne feltüntetve, azonban Vámosorosziiban ez a rubrika minden esetben üresen lett hagyva.

Az úrbéri tabellán szereplő néhány adat eltér az előzetes összeírásban feltüntetettektől. Ezeknek a különbségeknek egy része az úrbérrendezési útmutatásokból fakadnak, ugyanis előírták, hogy azt a telkes jobbágyot, akinek a földterülete nem éri el az arra a területre megállapított nyolcad-telek nagyságát, át kell tenni a házas zsellérek közé. Vámosorosziiban is ez történhetett. Szaniszló János örökös jobbágyból és Rácz Jakab szabadmenetelű jobbágyból így válhatott rövid idő alatt zsellér.¹⁰⁹ (8. számú melléklet)

¹⁰⁹ Felhő, 1957. 212-213. p., MOL Mikorfilmtár, 4254. tekercs

4. Egyházi élet

4.1. A gyülekezet története

I. István alatt megindult a keresztény hitre való áttérés. Dr. Haas Mihály szatmári püspök a „Schematismus cleri”-ben (1864) Vámosoroszt azon 77 község körében említi, ahol ős római katolikus egyház működött. 1526 után a megyéből a római katolicizmus szinte teljesen eltűnt.¹¹⁰

A helységben a reformáció kezdete 1530-1540-re tehető. Ebben az időben Oroszi Drágfi birtok volt. Anélkül támogatták a reformációt, hogy idegen egyházi és püspöki javakat szereztek volna. Továbbá erőszakot sem alkalmaztak. Drágfi Gáspár és családja környezetében több reformáló lelkész is megfordult.¹¹¹ Pártfogásába vette őket és Szatmár megyei és Szilágyságon lévő birtokait reformáltatta. Azt pontosan nem lehet tudni, hogy ki nyerte meg Drágfi Gáspárt és családját a reformációnak.¹¹² Ezek a következők voltak: Batiz András,¹¹³ Tordai Demeter,¹¹⁴ Bóldi Sebestyén.¹¹⁵ Ilyen hatalmas pártfogók mellett a reformáció eszméi gyorsan terjedtek. A XVI. század közepére már alig akad olyan város vagy falu, ahol be ne fogadták volna az új vallást.¹¹⁶ Vámosoroszipban nem lehet konkrétan megnevezni senkit sem. Az adatnélküliség oka a XVII. század elején bekövetkezett pusztítás. A falu azonban ott van a többi reformált község sorában. A század közepétől kezdődően a helvét irányzat uralkodik el. Hatással volt a gyülekezet életére a csengeri zsinat.¹¹⁷ A Beregből érkező reformáció is hatással volt Szatmár vármegye hitéletére, melyben Radán Balázsnak¹¹⁸

¹¹⁰ Kiss Kálmán: A Szatmári Református Egyház története. Kecskemét, 1878. (továbbiakban: Kiss, 1878.) 69-73.p.

¹¹¹ TtREL I. 8. c. 18

¹¹² Kiss, 1878. 76.p.

¹¹³ Batiz András: Batiz nevű szatmári faluból származik. Egyike lett az első reformátoroknak. Már 1530-ban Kassán egyházi énekeket készített. Újhelyen volt pap. 1542-ben Wittenbergbe ment. Innen visszatérve került Drágfi Gáspár körébe. Erdődön is paposkodott. Az erdődi zsinaton, mint tokaji pap vett részt. 1550-ben másodszor ment Wittenbergbe. Később a protestáns vallás Lutheri értelmezéséről a Kálvinéra tért át.

¹¹⁴ Tordai Demeter: Jelen volt az első erdődi zsinaton. Óváriban a Drágfiak és a Báthoriak papja volt. A képeket és az oltárokat a templomban nem tűrte meg. Kálvin-féle nézeteket vallott. Az óvári zsinat őt választotta meg Alsó-Magyarország püspökéül.

¹¹⁵ Bóldi Sebestyén: Erdődöt ő reformálta meg 1530-ban. Részt vett Drágfi Gáspár háza reformálásában.

Mindezekről: Kiss, 1878. 76-79.p.

¹¹⁶ Kovács J. István (szerk.): Magyar református templomok I-II. Bp., 1942. (továbbiakban: Kovács, 1942.) 136.p.

¹¹⁷ Csengeri zsinat: Dávid Ferenc és Blandrata ellen tartották 1570-ben. Méliusz Juhász Péter volt az elnöke. Továbbá a Csengerben hozott határozatok szólnak a szentháromságról, úrvacsoráról, örökkévalóságról, templomokról, a közbenjáróról. TtREL I. 8. c. 18

¹¹⁸ Radán Balázs: Beregszászon és Debrecenben működött.

van kiemelkedő szerepe. A Túr és a Tisza között lévő Szatmár vármegyei helységek 1822-ig a beregi református egyházmegye kiegészítő részét képezték.¹¹⁹

1545-1646 között a protestantizmus virágzott. Az 1564-es erdélyi országgyűlés proklamálta a vallásszabadságot. Mivel a megyében több zsinatot is tartottak, így nincsen bizonyíték arra, hogy a protestáns egyházat háborgatták volna. Majd 1603-1605-ben Basta hadai elpusztították Szatmár vármegyét. A szörnyű időszak Bocskai István fejedelem felkelésével megszűnt. Szatmár vármegye 1607-ben visszaszállt a koronára, de itt nem voltak üldözések. Ennek ellenére kötelességüknek tartották a vallásszabadságot pártolni. Az első, a második erdődi, valamint az óvári zsinat formálta a térség református hitét. Ekkor a dogmatikai álláspontja még hasonlít az ágostai hitvalláshoz, de már a kálvini irányzat is megfigyelhető. A helvét irányzat ebben a térségben Méliusz Juhász Péter kezdeményezése által teljes győzelmet aratott. A második helvét hitvallást a szatmári református egyházmegye képviselői is aláírtak az 1567-es debreceni zsinaton. A római katolikus szertartás nem szűnt meg azonnal a reformációval. A protestáns egyházból csak fokozatosan tűntek el. A miseénekek még sokáig megmaradtak, de a gyülekezet közös éneklésévé alakultak át. Az 1570-es csengeri zsinat elrendeli, hogy az énekeket szívvel, lélekkel és anyanyelven kell énekelni. Továbbá elveti a fényes templomi ruhákat, valamint a templomok sem áldozó helyek, hanem az Isten háza.¹²⁰

A Vámosoroszipan működő gyülekezet anyaegyházként élt az 1530-40-es évek közé tehető reformálódása óta. Kezdetben minden bizonnyal a lutheri irányt követték, az 1550-es évektől kezdődően a helvét irányzatú reformáció terjedt el. A XVII. században életerős gyülekezetté fejlődött. Támogatói voltak a Némethy és Bethlen családok. Ezt jelzi az 1586-ból származó harang, mely református szellemű felirattal van ellátva („Vámos-Oroszi me possidet. Anno Dei 1586. Verbum Dei manet in aeterno auribus tuis”), vagy az 1632-ből és 1652-ből származó klenódiumok is.

Cobb és katonái pusztítást végeztek a környéken 1662-ben. A Szamosközben ez az invázió 40 helységet érintett,¹²¹ melyek között Vámosoroszi is szerepelt. A szatmári német várórség több mint 200ft-os kárt tett a faluban, valamint a pap 40ft-ért váltotta vissza egy borjúját tőlük. Az akkori vizsgálati jegyzőkönyv szerint „lakói majd éhen haltak.”¹²²

A valláserkölcsei élet tekintetében ebben a korban jelen volt az erős hit, de a nagyfokú hitetlenség is. Idővel egyre több szabályt hoztak a tiszta erkölcs visszaállítása érdekében.

¹¹⁹ Kiss, 1878. 76-86.p.

¹²⁰ Kiss, 1878. 98-108.p.

¹²¹ Kiss, 1878. 120.p

¹²² Kiss, 1878. 884.p.

Ebből a szatmári református egyházmegye is kivette a részét. Vámosoroszipban 1650. július 12-én hozott statútum szerint az ittas vagy közbotrányt okozó papokat megfosztják hivataluktól. A későbbiekben is vannak hasonló döntések, csak más falvakban. Itt tennék említést a válásokról is, melyeknek száma megnövekedett. Néha a perekben meghozott döntéseket a polgári hatóság nem hajtotta végre. Volt, hogy a döntéseket túlságosan szigorúnak találta, vagy egyéb okokból kifolyólag nem tett eleget a kötelességének. Ezen körülmények miatt az egyházmegye gyűlést tartott Vámosoroszipban 1680. július 12-én, mely kimondta: „... ha az összekötött házasságtörő (nő vagy férfi) a polgári hatóság által életben hagyatik, annak ügye az egyháztól öt évig fel nem vétetik”.¹²³

A világi elemek kizárták az egyházat a közigazgatásból és a törvénykezésből. A helyi egyházi ügyeket is csupán községi ügyeknek tekintették. A sérelmek orvoslására hívtak össze Vámosoroszipban egy gyűlést 1696. február 29-én. A gyűlés részvevőinek tudomásuk van arról, hogy a szatmári és a németi gyülekezet az egyházmegyei gyűlés beleegyezése nélkül hívja meg és állítja szolgálatba a papokat. Továbbá szatmári szolgálatukat követően nem helyezik el más egyházba, valamint előmenetelük esetén nem kapnak bizonylatot.¹²⁴

A XVIII. század elején nagy csapás érte a községet. A Rákóczi szabadságharc során az egész falu elpusztult a templommal együtt. Pontosan nem lehet meghatározni a nagyméretű pusztítás dátumát, de valószínűleg 1711-ben történt. A krónika szerint még harminc évvel később is csak „itt-ott nyolc-kilenc nem annyira házak, mint visnyók léteztek benne”¹²⁵

Az 1555-ben tartott második erdődi zsinatot követően a lelkészek az esperes beleegyezése nélkül nem kezdhették meg a szolgálatukat. Továbbá rendelkezett a zsinatokról és az egyházlátogatásokról is. A vizitációk naplója a helyosztó gyűléseken kerültek felolvasásra, melyet Gergely nap előtt tartottak. Az intézkedéseit vagy helybenhagyták, vagy módosították. A lelkészek és a gyülekezetek ide nyújthatták be a panaszait. A helyosztó gyűléseket követően tartották az egyházmegyei tanácsüléseket, a konzisztóriumokat. Asszesszori székek néven is ismert az előbb említett ülés. Itt vizsgálták meg a papjelölteket és bocsátották ki. Néha itt történt meg a felavatásuk is. A papok csak ezután kezdhették meg a tevékenységüket. A szolgálati idejük letelte előtt érdeklődtek, hogy szeretne-e maradni még tovább. Ezt a gyakorlatot a kor szokása szerint papmarasztásnak hívták. Mivel kezdetben kevés pap volt, a gyülekezetek vagy eklézsiák egymás ellenére próbálták maguknak megnyerni őket. A lelkészek mindezt kihasználták, és beterjesztették kívánságaikat. A

¹²³ Kiss, 1878. 144.p.

¹²⁴ Kiss, 1878. 124-146.p

¹²⁵ TtREL I. 8. c. 18

későbbiekben egyre többen választották a papi hívatást. Ettől fogva, akinek nem tetszettek a feltételek, azt elbocsátották. A papmarasztás vagy az elbocsátás kérését jelenteni kellett a vizitációnak, de véglegesen az egyházmegyei gyűlés döntött.¹²⁶ A XVII. század végétől a marasztással kapcsolatban rengeteg visszaélés támadt, melyet az ekkor keletkező statútumok is bizonyítanak. Ezek közül az egyik fontos dokumentum 1679. július 5-én Vámosorosziiban tartott egyházmegyei gyűlésen keletkezett. A rendelkezés szerint, ha a gyülekezet papot kér, szekeret küldjön érte, fogadja, ellássa élelemmel és szekeren is küldje vissza. Abban az esetben, ha a megszokott embertelenséget folytatják, pap nélkül maradnak.¹²⁷

4.2. A faluban működött lelkészek

A falu lelkészei 1712-től ismertek. Vámosoroszi anyaegyház volt, ami azt jelentette, hogy állandó kőtemploma, parókiája, kántorháza volt, és a gyülekezet anyagilag képes volt a papot és kántortanítót szerényen eltartania.¹²⁸ Zsinka Ferenc által szerkesztett Magyar protestáns egyháztörténeti adattárban találtam néhány korábban a faluban szolgáló lelkészekre vonatkozó adatot. Gyarmati Lukács nevéhez több dátum is tartozik: 1590. augusztus 18.; 1592. augusztus 28.; 1594. szeptember 09.; 1597. augusztus 17.; 1598. augusztus 20.; 1599. augusztus 08.; 1600. augusztus 30. Nyéki Mátyás neve mellett mindössze 1601. augusztus 26. tartozik. Kölcsei Jánoshoz szintén több évszám kapcsolódik: 1616. augusztus 15.; 1618. szeptember 25.; 1620. augusztus 14.¹²⁹ A lelkészek javadalmazása főként terményből és földből állt, illetve a konkrét szolgálatért (esketés, keresztelés, temetés) kapott stólapénzből tevődött össze. A földesurak viszont legtöbbször úgy fizettek, ahogy azt ők jónak látták.¹³⁰

Az 1646-1700 között a fent említett Vámosorosziiban tartott egyházmegyei gyűlések is jelzik, hogy a falunak rendelkeznie kellett 1712 előtt is lelkészekkel.¹³¹ Bélteki János Usualis Matriculaja tartalmazza a belhivatalnoki fizetéseket. Ezen irat alapján tudomást szerezhetünk az 1705 körüli lelkészi fizetések alakulásáról. A gazdag embereknek 52 kéve búzát kellett adniuk. Az számított gazdagnak, aki két hold földet be tudott vetni. Akinek kevesebb hold vetése van, vagy egyáltalán nincsen, egy köből búzával tartozik. Abban az esetben, ha már 1 forintot fizetett a búza behordásakor, nem tartozik az imént említett beszolgáltatással. Továbbá minden gazda egy boglya szénával és egy szekér fával tartozik. A Patronának 25

¹²⁶ Kiss, 1878. 109-116.p

¹²⁷ Kiss, 1878. 150-151.p

¹²⁸ TtREL I. 8. c. 18

¹²⁹ Zsinka Ferenc (szerk.): Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. Bp., 1929. 108.p.

¹³⁰ Kiss, 1878. 117.p

¹³¹ TtREL I. 8. c. 18

kereszt búzát kell adnia. A guzsalyos özvegyek 5 sing vászonnal tartoznak. Kereszteléskor 1 tyúkot és 1 kenyeret kap a lelkész. A halotti prédikálásáért 1 forint jár, éneklésért pedig 1 tyúk és 1 kenyér. Amennyiben a falu nem rendelkezik tanítóval, minden gazdának adnia kell fél-fél köből búzát a prédikátornak.¹³²

Név szerint az első lelkész 1712-ben Szikszai Ferenc, akiről többet nem is tudunk. Szatmári Mihályról is csak annyit ismert, hogy lévita volt, és 1722 előtt szolgált. Majd Szatmári Pál 1722-1731 állt a parókia élén. Vele kapcsolatban az is lehetséges, hogy nem egy különálló személyről van szó, hanem kiléte megegyezik az előbb említett Szatmári Mihállyal. Szatmári Pált 1729-ben minden ok nélkül el akarták bocsátani, de a traktus nem hagyta. Az esperes 1731-ben Vámosoroszit [a lelkészt? A főbíró? Az egyházgondnokot? A presbitériumot? Kit, kiket??] Szatmárra rendelte, mivel nem jelent meg a vizitáció előtt. Hodosi Miklós lévita pap 1731-1737 volt jelen a falu életében. A parókiális¹³³ házat saját fiaival építtette fel. A következő két lelkészről, név szerint Thuri Jánosról (1737-1741) és Nábrády Györgyről (1741-1747) a szolgálati idejüket leszámítva nem tudunk semmit. Vámosoroszi nem szerepel a vizitáció naplójában 1747-1753 és 1755-1759 között. Az 1752-1755-ig terjedő időszakban Pósa Imre lévita van feltüntetve. Gyujtó Tamás 1747-ben érkezett a nagybányai egyházmegyéből a szatmáriba és 1758-1762 között teljesített szolgálatot [Hol? Vámosorosziban?]. Hincs János neve két alkalommal is megjelenik, mint helyi lelkészé. Először 1762-1766-ban, majd 1780-1783-ban. Első alkalommal vérengző tettei miatt vesztette el hivatalát, melyet időközben visszanyert.

Farkas István (1766-1776) és Vári István (1776-1779) önként hagyták el Vámosoroszit. Vári Istvánról még megjegyezték, hogy szelíd lelkű ember volt. Mogyorósi András csupán egy évig (1779), Szatmári Molnár János mindössze két évig (1783-1785) tett szolgálatot a faluban. Gáti József 1785-1788 között látta el lelkészi kötelességeit. 1787 karácsony harmadik napján a rektor egy öt gyalázó prédikációt tartott, melyet elpanaszolt.

Kalocsay Mihály (1788-1790) és Fekete István (1790-1791) egy-egy évet tartózkodtak a helységben, mint papok.¹³⁴ Az 1941-es püspöki körlevél alapján Inczédy Márton, református lelképásztor, összegyűjtötte a Vámosoroszi egyházmegyében szolgáló lelkészek életrajzi adatait, mely szerint Fekete István helyi prédikátornak György nevű fia született, kit 1790. július 15-én kereszteltek meg. Keresztszülőknek Tardi László és felesége van

¹³² Kiss, 1878. 886.p

¹³³ Az egyházhoz tartozó. *Bán Péter* (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár. II. kötet. Bp., 1989. Bán, (továbbiakban: *Bán*, 1989) 95. p.

¹³⁴ Kiss, 1878. 884-885.p

megjelölve.¹³⁵ A vonatkozó anyakönyvek áttekintése során magam is megtaláltam a gyűjtés során feljegyzett adatokat.

Literáti Vida József szolgálati ideje alatt (1791-1799) három gyermeke született. Sajnálatos módon József és István nevű fia 1799-ben meghaltak. Egyedül Klára nevű lánya maradt életben. Keresztszülei T. Bora János, kismaményi prédikátor és Tettes¹³⁶ Tolnai Lászlóné.¹³⁷ A hivatali ideje alatt a lelkészi használatban lévő földeket Tholnay földesúr el akarta foglalni.

Harsányi Sámuel 1799-1805 között látta el a papi tevékenységet, akit Széles A. papi státusz mocskának nevez¹³⁸. Az 1801-es vizitáció alkalmával úgy látták, hogy az evangéliumot megfelelően hirdeti, így a helyén maradhat. Másik vizitáció alkalmával viszont megintették hibája miatt. Nincs részletezve mit értettek pontosan ezalatt.¹³⁹ 1805-ben Fülöp-Darócra ment.¹⁴⁰ 1802-ben fia született, Istvánnak nevezték el, kinek Apáti Zsigmond és felesége lettek a keresztszülei. 1803-ban Harsányi Sámuel felesége, N. Kováts Sára, 32 évesen meghalt. A prédikátor 1804-ben újra megházasodott. Nemes Rétesi Terésiát vette feleségül, aki Kismaményből származott.¹⁴¹ A Püspöki Hivatal Iratai között bukkantam egy 1801-ből származó díjlevélre, melyben a következő adatok találhatóak: Harsányi Sámuel nevezi meg prédikátorként; 40 köböl búzát, 20 egész szekér szénát és 40 szekér fát kell fizetni számára; három fordulóra vagy hat köböl alá való föld; a stólapénzből 5 rénes forint származott,¹⁴² melyet a hívek fizettek papjaiknak bizonyos egyházi szolgálatért. Ilyenek lehetett például az esketés, keresztelés, temetés.¹⁴³

1805-1811 között Kabay Ferenc volt a lelkész. Nagy tiszteletben állt a faluban. Esperesként is működött 1795-1811 közötti időszakban. Esperesként szorgalmas, de egyben erélyes is volt. 1811-ben halt meg miközben Matolcson keresztülutazott. A matolcsi templom mellett síremléket állítottak számára.¹⁴⁴ Az 1809-es összeírás szerint a lelkészek fizetésének alakulása:

- a) Az egész vagy fél telkes gazdák, ha egy vagy több köböl búzát vetnek el a prédikátornak egy köböl tiszta, rostált búzát kell adniuk, a tanítónak egy vékát.

¹³⁵ I. számú anyakönyv 1776-1817.

¹³⁶ Tekintetes

¹³⁷ I. számú anyakönyv 1776-1817.

¹³⁸ Kiss, 1878. 885.p

¹³⁹ I.1. s. 23. Püspöki hivatal iratai. Egyházlátogatási iratok. Egyházközségi és iskolai kimutatások Szatmár em. 1786-1918.

¹⁴⁰ Kiss, 1878. 885.p

¹⁴¹ I. számú anyakönyv 1776-1817.

¹⁴² I. 1. u. 13. A püspöki hivatal iratai u. díjlevelek. (továbbiakban: TtREL I.1.u.13.)

¹⁴³ Bán, 1989. II. köt. 156.p.

¹⁴⁴ Kiss, 1878. 318.p

Amennyiben nem tudnak egy köböllel elvetni, akkor két vékát kötelesek fizetni mind a lelkésznek, mind a rectornak. A guzsalyos asszonyok 5 sing vászonnal tartoznak a lelkésznek.

- b) Akik egy köböl búzát fizetnek, azok fél széna szekérrel tartoznak a prédikátornak.
- c) A járó marhával rendelkező gazdák két szekér fát adnak a papnak.
- d) A prédikátor földjei:
 - Két vékás kenderföldje van. Szomszédja keletről Simon József, akiről fontosnak tartották megjegyezni, hogy Domahidi Gábor úr taxása. Nyugati szomszédja Török József.
 - A Csaholc felőli fordulón öt vékás földdel rendelkezik. Keletről Simon József, nyugatról pedig Zámolyi József birtoka határolja.
 - A Vadas kertben három darab öt vékás területtel rendelkezik. Déli szomszédja Török József, északi Szaniszló Miklós.
 - A Szekeres felőli fordulón két földterülete is van. Az egyik egy köblös területet foglalna magába, ha ki lenne irtva. A keletről Horváth László, délről Füsüs Mihály földje határolja. A másik három vékás terület. Északi szomszédja Kiss András.
 - A Fülesdi fordulónál is van némi földje. Délről Török Ferentz, északról Tolnai Ferentz úr birtokai határolják.

A lakosok kötelessége ezeket a földterületeket trágyázni, valamint évente háromszor felszántani. A búzát legkésőbb Márton napra¹⁴⁵ be kell adni. Akik nem szolgáltatják be a követelt természetben juttatásokat, azoknak folyó áron meg kell váltaniuk a kiírt tételeket. A széna betakarítására két nap engedélyezett. A fát két részletben, tavasszal és ősszel kell behordani. Ebben az évben 42 köböl búzát kapott a prédikátor. Nyolc Rénes forint folyt be a stólából. A parókián lévő szilvásban tíz göntzi hordó szilva termett.¹⁴⁶

A következő prédikátor Hunyady János, aki mindössze egy évig tevékenykedett. Majd Zabolai Kozma István lett a lelkész 1812-1820 között. Erdélyben és külföldön is tanult. Csengrből érkezett Vámosorosziba.¹⁴⁷ Feleségét Tarczközi Susannának hívták, akitől Poalixina nevű lánya született 1813-ban. Keresztszülei Tolnai Ferenc és Sebők Mária lettek.¹⁴⁸

¹⁴⁵ November 11.

¹⁴⁶ „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”: a Szatmári református egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1808/1809. Debrecen, 2006. (továbbiakban: „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”, 2006) 191.p.

¹⁴⁷ Kiss, 1878. 885.p

¹⁴⁸ I. számú anyakönyv 1776-1817.

Tóth Benjámín három évig volt a Vámosoroszi ekklézsia élén.¹⁴⁹ Szabó Erzsébetet vette feleségül, aki a szatmárnémti orgonista Szabó József leánya volt. 1819-ben született meg leányuk Erzsébet.¹⁵⁰

A tárgyalt időszakban Illyés Mihály (1820-1847) szolgált leghosszabb ideig Vámosorosziban, összesen 27 évig. Korábban angyalosi lelkész volt. A hívei szerették. Szolgálatára alatt az egyházi építkezések is rendben folytak. Az 1828-as vizitáció a parókiát még rossz, de a templomot és a tornyot már megfelelő állapotban találja. Ugyanez a vizitáció a cinterembe¹⁵¹ való temetkezés ellen tiltakozik, valamint elrendeli a kalákázók és ünneprontók megbüntetését.¹⁵² Illyés Mihály 1820-ban feleségül vette Kozák Máriát, aki Nemes Pótor Lajos özvegye volt. A szertartást megelőző három vasárnapon bejelentette szándékát. Így már semmi sem állt a házasságuk útjába. Összesen hét gyerekük született, melyből hat leány volt. Az egyik leánya vérhasban meghalt öt évesen. Legidősebb gyermekük 1820-ban született és Susannának hívták. Keresztszülei Adorján Mihály sályi rektor és Darótzai Katalin lettek. Az 1823-ban született Johanna keresztszülei Szabó András és Szabó Julianna volt. Erzsébet 1826-ban született. Illyés István és Szaniszló Mária lettek a keresztszülei. Veronika 1829-ben látta meg a napvilágot, aki sajnos 1834-ben meg is halt.. Mária 1832-ben jött világra. Keresztszülőknek Pongrácz Józsefet és Iaák Erzsébetet kérték fel. Az 1835-ben született leányuknak ismét a Veronika nevet adták. Tolnai László és Bányai Kornélia lettek a keresztszülők. Végül 1838-ban született meg a fiuk, Lajos, akinek keresztszülei Domadidy Sámuel és Bányai Kornélia. Maga Illyés Mihály 1847-ben halt meg. A temetőben egy márvány sírkövet készítettek számára.¹⁵³ Az 1833-ból származó összeírás tükrözi, hogy a szolgálati ideje alatt milyen életkörülmények között élt. A prédikátor fizetése a következő:

1. A telken lakó gazdák, ha egy vagy több köből búzát el tudnak vetni, akkor egy köből rostált búzát kell fizetniük. Abban az esetben, ha nem tud egy köblöt elvetni, akkor két vékával tartozik a prédikátornak. Összesen 40 vagy 49 köből búza szokott összegyűlni.
2. A fent említett gazdák, ha rendelkeznek kapáló földdel fél szekér szénát kötelesek fizetni. Általában 40-44 szekér széna szokott végül összegyűlni.

¹⁴⁹ Kiss, 1878. 885.p

¹⁵⁰ TtREL I. 8. c. 24

¹⁵¹ Templomudvar, vagy a templom előcsarnoka. Bán, 1989. I. köt. 70. p.

¹⁵² Kiss, 1878. 885.p

¹⁵³ TtREL I. 8. c. 24

3. A telken lakó és járó marhával rendelkező gazdák egy szekér fát fizetnek, mely összesen 42 szekér körül szokott lenni.
4. A sovány földekből 20 vagy 30 vonás forint haszon szokott keletkezni.
5. A stólapénzből 15 vagy 20 vonás forint szokott összegyűlni. Keresztelésért 30 krajcár jár, esketésért 2 vonás forint, temetésért 3 vonás forint.¹⁵⁴

A korszak utolsó lelkészeként Farkas Benedek van megemlítve. Az 1849/49-es szabadságharc során ő volt a falu lelkipásztora.¹⁵⁵ (8. számú melléklet)

Az „Esperesi tudósításokból” és az Ekklezsi állapotáról szóló feljegyzésekből tudósítást kaptunk a lelkészek, tanítók neveiről és tevékenységeiről, valamint a faluban lezajló demográfiai változásokat is nyomon lehetett ezek alapján követni. (9.és10. számú melléklet.)

4.2.Tanítók

A XVI. század közepén, a reformáció kezdetekor a papok látták el a tanítói feladatokat is. Vámosoroszipban sem történt ez másként. A reformátorok ebben is követték Jézus tanítását: „elmenvén tanítsatok”. Abban a helységben, ahol szolgálatot teljesítettek, iskolát is alapítottak. Sokszor szereztek a reformátorok tankönyveket. A későbbiekben a fiatal papjelöltek vállalták el a tanítást. Az idősebb lelkészek voltak a mestereik. Tehát legtöbbször papi hivatalra készültek és csak akkor maradtak végleg tanítók, ha a papi pályára nem találták őket alkalmasnak. Akadtak olyanok is, akik kimondottan a tanítást választották hivatásuknak. Mindkét esetben vizsgát kellett tenniük. Mivel a papok segédei voltak, betegség esetén katedrai szolgálatot is el kellett látniuk. A papok fizetésének az egyharmadát kapták meg a tanítók.¹⁵⁶ Majd a népiskolák állítását sürgették A néptanítók képzettsége nem volt kielégítő. A rektorok heti feladványokat kaptak, amit a papok kérdeztek ki tőlük.¹⁵⁷ A „Ratio Educationis” kiadása óta sokkal több figyelmet fordítottak az iskolaügyre. Az egyházmegye által 1782-ből származó tanterv volt az irányadó szinte mindenhol.¹⁵⁸ A Tiszántúli egyházkerületet 1795-bet utasítják, hogy minden tanító az általa megtanított anyagot pontosan vezesse egy jegyzőkönyvbe napi rendszerességgel. A jegyzőkönyvet köteles bemutatni minden héten az iskola felett álló bizottságnak és a vizitációk alkalmával az esperesnek. Amennyiben a tanító hibájából nem tud a tanuló írni és olvasni, akkor a rektor fizetéséből

¹⁵⁴ TtREL I. 1.u.13.

¹⁵⁵ Kiss, 1878. 885.p

¹⁵⁶ Kiss, 1878. 114, 178.p

¹⁵⁷ Kiss, 1878. 149-150.p

¹⁵⁸ Kiss, 1878. 176.p

vonjanak le. Ezenkívül a szatmári református egyházmegyének külön is volt a népoktatásügyre vonatkozó statútuma. Bírói úton kell azon szülőket kényszeríteni, akik nem akarják a gyerekeiket iskolába járatni. Továbbá a latin nyelv tanítását csak a felsőbb iskolákban kötelezték. A tanulás idejét két szakaszban határozták meg. Az egyik tavasszal kezdődik, a másik pedig ősszel. A szünidőket is pontosan megnevezték. Általában a nagyobb ünnepek előtt és a mezőgazdasági munkák alkalmával nem kellett iskolába járni.¹⁵⁹ A népiskola négy évig tartott, melyet 7 évek korukban kezdtek el a gyerekek. Az oktatásban fontos szerepet töltött be az írás, olvasás és számolás megtanításán kívül a református hit elmélyítése a tanulóknál. A Biblia olvasásához szoktatják a rektorok a diákokat.¹⁶⁰

A faluban dolgozó tanítókról semmit sem tudunk az 1780 előtti időkről. A helység azonban már 1707 előtt is rendelkezhetett tanítókkal, mivel szerepelt a tanítói fizetés a Bélteki Usualis Matrikulájában. Az első név szerint ismert rektor Váradi Gergely volt, aki 1783-ig lakott a faluban. Horváth Benjamin követte őt. 1787-ben Darnóra ment. Majd Kiss József négy, Nagy Mihály három, Varga F. István két, Ercsei József négy évig látta el az oktatási feladatokat. Róluk a szolgálati idejüket leszámítva nem tudunk mást. Szodoray Pált szorgalmas tanítóként emlegetik. Egy év múlva már Szilágyi János neve tűnik fel, aki két évig maradt a helységben és szintén jól végezte a munkáját. Nagy János három éves tartózkodási ideje alatt elődeihez hasonló lelkesedéssel végezte el a teljesítendő feladatokat. Hunyadi János 1811-ben káplánként tevékenykedett. Ormánczy Ferenc hat éves munkájának jellemzésére a dicséretes szót használták. Őt Oláh János váltotta fel mindössze egy évre. Róla megjegyezték, hogy „tanít s nem tanultat”. Tóth József két alkalommal is részt vett a falu életében, mint tanító. Munkáját jól elvégezte. Azon rektorok közé tartozott, akik csak átmenetileg vállaltak tanítói állást. Életét lelkészként szerette volna folytatni, így előléptetését kérte a papságra. Második szolgálati ideje előtt Tompa György oktatta a diákokat. A tárgyalt időszak végéig csupán egy tanító, Cseke György neve mellett van évszám megjelölve, mely 1827. Szorgalmas oktatóként említette meg a vizitációs napló. 1856-ig csak a tanítók nevét ismerjük, melyek a következők: Józsa Dániel, Szabó Bálint, Peres András és Vásárhelyi János.

A tanítói fizetés a XVIII. században gazdánként fél köből búzát tett ki. Az 1801-ből származó fizetési összeírásból a következő adatok tárulnak elénk: a tanító fizetése 13 köből

¹⁵⁹ Kiss, 1878. 190-192.p

¹⁶⁰ Kiss, 1878. 215-222.p

búza, 40 szekér fa, 26 vonás forint tandíj. Ezen felül a stólapénzből is jár valami számára, valamint három fordulón hét vékás föld.¹⁶¹

A prédikátorokhoz hasonlóan a tanítók fizetését is összeírták 1809-ben. A falu gazdái tizenhét köből búzát adnak a lelkészek fizetésénél említett módon. Szénát mindössze két boglyányit kaszálhat a prédikátor földjeinek barázdáin és végeiben. Szántóföldekkel is rendelkezik:

- a) Kardos István és Kis László földje között egy vékás kenderfölddel rendelkezik.
- b) A csaholci fordulón, a Husztó háton egymás mellett két földje is van. Összesen a kettő együtt három vékát tesz ki, mely Tekintetes Domahidi Gábor és Simon Mihály földje között helyezkedik el.
- c) A naményi fordulónál két vékás földje van. Ez a területet határolja Kardos István és Szaniszló Mihály birtokrésze.
- d) A Fülesd felőli fordulón, a Berkháton három vékás területtel rendelkezik, melyet Tekintetes Gáspár István és Tolnai urak földjei fognak közre.
- e) Három vékás földrész található még a Tekintetes Gulatsi Úr csapszéke mellett.

Ezeket a területeket a lakosok művelik meg és vetik el. A tanításért a gyerekeknek fizetniük kell. Egy forinttal tartoztak, akik Kis Kátét, Szent Históriát, Zsoltárt, Számolást, írást, könyörgéseket, Nagy Kátét és Hübnert tanultak. Az ábécét tanulók fél forinttal tartoztak.¹⁶²

A levéltári források között az 1833-as évi díjlevelekben az iskola rektorának a fizetése is fel van tüntetve:

- 1) Minden telken lakó gazda, aki a prédikátornak is fizet, a rektornak egy véka rostált búzával tartozik. 10 vagy 11 köből szokott összegyűlni.
- 2) A lelkésznek semmit sem fizető zsellérek, cselédek pásztorok a tanítónak két véka rostált búzát adnak, mely végül három vagy négy köből szokott lenni.
- 3) Szénát csak barázdákon kaszálhat, összesen két, három szekérrel.
- 4) Egy szekér fával tartozik minden járó marhával rendelkező gazda. Általában 42-45 szekérrel szokott összegyűlni.
- 5) Szántófölddel is rendelkezik. Az ebből befolyó jövedelme 12 váltó forint körül szokott mozogni.
- 6) A stólapénzből is származik némi jövedelem – öt vagy hat vonás forint.

¹⁶¹ Kiss, 1878. 886-887.p

¹⁶² „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”, 2006 191-192.p.

A nagyobb gyerekektől a tanításért egy váltó-forintot, a kisebbektől 30 krajcárt szed be. Minden tanítványnak zabot is kell fizetnie. Mennyisége a gyerekek számától függ. Általában 25-en vagy 30-an szoktak lenni.¹⁶³

4.3. A helyi református egyház vagyona

Az eklézsia vagyonával foglalkozó források közül az 1808-dik évi összeírás alapján betekintést nyerhetünk a korabeli viszonyokra. Egyes javakra a későbbiekben részletesebben is ki fogok térni. Első pontba az említett conscriptio a cintermet,¹⁶⁴ más néven templomudvar nevezi meg, melybe két véka búzát lehet belevetni. Az út és a patak között helyezkedik el. Nem lehet tudni semmit a keletkezéséről. Továbbá foglalkozik még az egyes pont az egyház tulajdonában lévő két haranggal, majd a kettes pont a templomról tesz megjegyzéseket. A harmas pont leírja, hogy két parokiális ház található. Nem tudni biztosan ki adta, és kinek a tulajdonában volt korábban. A prédikátor majdnem öt vékás telke az utca és a patak között található. Az iskola tanító két vékás telke az utcától körítve helyezkedik el. A négyes pont az eklézsia kaszálójáról szól, mely öt boglya szénát is teremne, ha ki lenne irtva.¹⁶⁵

A továbbiakban az úrasztali eszközökről esik szó. Először 1780-ban készült egy leltár, mely eredetiben az I. számú anyakönyvben található. Összevetve az 1808-as vizitáció alkalmával feljegyzett eszközökkel, nem találtam számottevő különbséget. Mindkét összeírás 13 tárgyat tart számon. Kisebb eltérések ugyan találhatóak, de ezek nem torzítják el annyira az egyes tárgyakat, hogy ne ismernénk rájuk. Az eszközök ismertetése során megnevezem a két összeírás közötti különbségeket is. A két időpont között eltelt 28 év természetesen nem tűnt el nyomtalanul a felszerelések fizikai állapotának a tekintetében illetve az emberek nézőpontjában sem. Ennek alapján a következő úrasztali felszerelések találhatók a Vámosoroszi eklézsiaiban az említett két időpontban:

- Van egy ezüst pohár. Található rajta egy felírás, mely szerint Némethi János ajándékozta a gyülekezet számára 1637-ben. Az 1780-as leltár egy itzés poharat említ. Továbbá a feliratot a következőképpen oldották fel: „Adta Isten tisztességére 1632. Némethi János.”¹⁶⁶ 1808-ban „Isten dicsősége” szerepel. Látható, hogy a két

¹⁶³ TtREL I. 1.u.13.

¹⁶⁴ Templomudvar, vagy a templom előcsarnoka. *Bán*, 1989. I. köt. 70. p.

¹⁶⁵ „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”, 2006 192.p.

¹⁶⁶ Vámosoroszi I. számú anyakönyv: vegyes. 1776-1817. 76.p.

különböző értelmezés lényegében nem változtatta meg az inscriptio jelentését.¹⁶⁷
Pontosan a felirat a következő: „Németi János adta Isten tisztességére anno 1637”

- Létezik egy virágos füles, fedeles kanna. 1780-ban egy többlet információt is szolgáltatott, mely szerint ónból készült.¹⁶⁸ Azonban egyik sem szól a rajta található megjegyzésről: „Dekan Paizes Istvan M. Sarközi Demeter M. Arday Istvan M. – 1652.”¹⁶⁹ Valószínűleg ugyanarról a tárgyról van szó, azonban rejtély, hogy miért nem tartották fontosnak megemlíteni a keletkezésére és annak körülményeire vonatkozó információt.

Több úrasztali edény kora, adományozója és készítője ismeretlen.

- Ide tartozik az a kanna is, melyet 1780-ban bádog kannaként¹⁷⁰ említene, 1808-ban pedig ónból készült tárgyként nevezik meg.¹⁷¹
- Rendelkezik az eklézsia egy fekete ón tányérral, melyen az L.D.N.A. betűk olvashatók.¹⁷²
- Fellelhető még egy írás nélküli ezüst tányér.¹⁷³ Erről a darabról többet nem is tudunk.

A továbbiakban a különféle terítőkről vannak felsorolva. Közülük kettőnek ismerjük az adományozóját:

- Az úrasztali terítő négyzet alakú és 21 recetáblával van ellátva. Ts. N.s. Tolnai László felesége Ts. Ns. Ilosvai Klára asszony adományozta.¹⁷⁴
- A másik terítőt, amely selyemből készült és arany csipkével volt körülvéve Tekintetes Gáspár István úr felesége Tekintetes Korda Erzsébet asszony ajándékozta 1785-ben. Ez az adat szerepel az 1780-as összeírásban is. Feltehetőleg később igazították ki a felsorolást. Talán ezt az információt az anyakönyv is tartalmazta, de annak a lap tetején való megrongálódása miatt nem tudjuk pontosan, hogyan kerül ide a pár évvel később elkészült terítő.

A következő varrott kendők keletkezési ideje, készítője és ajándékozója nem ismeretes. Ezekben az adatokban a két összeírás megegyezik.

- Van egy sáhos abrosz.
- Található egy középen retzés gyólcso abrosz.

¹⁶⁷ „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”, 2006 192.p.

¹⁶⁸ Vámosoroszi I. számú anyakönyv 1776-1817.

¹⁶⁹ Entz Géza: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. köt. Bp., 1986. (továbbiakban: Entz, 1986)327. p.

¹⁷⁰ Vámosoroszi I. számú anyakönyv 1776-1817.

¹⁷¹ ¹⁷¹ „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”, 2006 192.p.

¹⁷² Vámosoroszi I. számú anyakönyv 1776-1817.

¹⁷³ „Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”, 2006 192.p.

¹⁷⁴ Vámosoroszi I. számú anyakönyv 1776-1817.

- Továbbá van még egy kék selyemből készült, arany fonállal varrott terítő.
- Létezik egy vörös selyem és ezüstoffal felhasználásával elkészített kendő is.
- Egy ócska patyolat kendőről is említést tesznek.
- Végül egy kenyértakaróról is beszámolnak a feljegyzések.

A XIX. Század első feléből származik még három terítő, melyet egyik leírás sem tartalmaz. Nem is tartalmazhat, hiszen 1821-ből származnak. Kettőt Gáspár Erzsébet ajándékozott, egyet pedig Baka Sándorné.¹⁷⁵

4.4. A templom és az eklezsia egyéb épületei

A templom a falu közepén található, mely nem illeszkedik az utcasorba, hanem beljebb áll.¹⁷⁶ A falu gótikus temploma a XV. század második felében épült. Tervezője nem ismeret. Alapjaiban lehet régebbi is. Ebben az esetben a Báthori család XV. században nem építtette, hanem csak gótizáltatta. A késő gótika stílusjegyeit hordozza. Létezik egy, a templom falából származó téglá, mely az ítélő Krisztust ábrázolja. Ezen kis rész megvizsgálása során lehetett arra következtetni, hogy a templom korábban épült.¹⁷⁷ A templom középkorban betöltött szerepéről pontosabb információk nem állnak rendelkezésünkre. A hagyomány szerint a Rákóczi szabadságharc idején ez is elpusztult a faluval együtt. Sokáig még tetővel sem rendelkezett és bornyúk legeltek benne és környékén, később viszont felépült.¹⁷⁸ Már 1550-ben elkezdtek renoválni, de az említett háborús pusztítás miatt csak 1784-ben építették újjá.

Az egyhajós templom rendelkezik egy nyolcszögű toronnyal is, mely középkori eredetű. Sisakja barokk eredetű. A kőtorony építése előtt fatoronnyal rendelkezett a gyülekezet.¹⁷⁹ Az új tornyot 1819-1823 között építették és vörös zsindellyel fedték le.¹⁸⁰ A tégláit maga a gyülekezet tagjai vetették és égették.¹⁸¹ Akkoriban két harag függött benne. A kisebbik 1585-ből származik gót betűs körirattal. A nagyobbik harangot, mely három mázsás, 1797. június 21-én öntötték.¹⁸² Az egész templomot 1890-ben kívül-belül kivakolták. A belső vakolat leszedésekor találtak egy 1633-ból származó latin nyelvű írástörödéket: „Qui

¹⁷⁵ TtREL I. 8. c. 18.

¹⁷⁶ Entz, 1986. 325. p.

¹⁷⁷ TtREL I. 8. c. 18.

¹⁷⁸ Kiss, 1878. 887.p

¹⁷⁹ Entz, 1986. 325. p.

¹⁸⁰ Kiss, 1878. 887.p

¹⁸¹ Várady József: Tiszántúl református templomai II. Debrecen, 1991. (továbbiakban: Várady, 1991)1004.p.

¹⁸² Kiss, 1878. 887-888.p

Christum scit satit est si caetera nercit Qui Christum nercit, nihil est si caetera discit”. Magyarul így hangzik: „Aki jól ismeri Krisztust, elég az, ha egyebet nem is tud. Aki Krisztust nem ismeri, semmi az, ha mindent ismer”.¹⁸³

A szentély egyik külső ablaka felett díszítőfestés található, amely a XVI. és XVII. század fordulója körül készülhetett. A párkány alatti sávdíszítmény reneszánsz antikva betűs feliratot tartalmaz. A hajót és a szentélyt csúcsíves diadalív választja el egymástól. A szentély falán egy gótikus írást utánozó feliratokkal ellátott XVII. századból származó falképek láthatók. Szőnyi Ottó szerint az egyik 1604-ből származik, és a felirat Lukács evangéliumából való:¹⁸⁴ „Amikor az erős fegyveres őrzi a maga palotáját, biztonságban van a vagyona.”¹⁸⁵ Az Ádám és Éva bűnbeesését ábrázoló kép szövegét még nem oldották fel. A szentélyben található fakarzat a XVIII. századból származik. Az L alakú karzaton két helyen is megtalálható az 1801-es évszám és a „T. LAZAR ANDRÁS” felirat.¹⁸⁶ A karzat aljába az 1784-ben készített mennyezet maradványait építették be.¹⁸⁷ A csillagbordás kiképzésű boltozat egyik zárókövénél a Báthoriak címere található, a másikon egy fej. Nem lehet pontosan tudni, hogy kit ábrázol. Talán Krisztust vagy egy apostolt.¹⁸⁸ Sajnos a szentély boltozata és a diadalív egy része megrongálódott. Az okát nem tudni biztosan. Talán a falut és a templomot érő pusztítás miatt, vagy talán azért, hogy a szószék feletti magas korona beférjen.¹⁸⁹ A szószék a XVIII. század végéből való. A koronát 1794-ben Vasvári Gábor készítette, Literáti Vida József szolgálati ideje alatt, mely a falon található feliratból derült ki.¹⁹⁰ (11.számú melléklet)

Az egyház vagyonát képezi a pap és a tanító lakása, illetve az iskola épülete is. A prédikátor háza a templom szomszédságában fekszik egy félsziget jellegű helyen. Vályogból és téglából épült, melyet zsindelytető fed le. Három szoba található benne, valamint konyha, kamra és egy pince. Továbbá melléképületekkel is rendelkezik. A tanító lakhelye és az iskola a templommal szemben található. A kicsi telek ellenére nem hiányoznak a szükséges melléképületek sem.¹⁹¹

¹⁸³ Várady, 1991. 1005.p.

¹⁸⁴ Entz, 1986. 326. p.

¹⁸⁵ Luk.11:21.

¹⁸⁶ Entz, 1986. 326-327. p.

¹⁸⁷ Várady, 1991. 1006.p.

¹⁸⁸ TtREL I. 8. c. 18.

¹⁸⁹ Kiss, 1878. 887.p

¹⁹⁰ „Készült ez a Korona – T. Literáti Vida József prédikátorságában – Vasvári Gábor által – 1794-dik Esztendőben – Pünkösöd Havában.” Entz Géza: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. köt. Bp., 1986. 327. p.

¹⁹¹ Kiss, 1878. 888.p

A református egyház vásárolt egy használt szárazmalmot 1846-ban a csegöldi uradalomtól. A XVIII. század végén vagy a XIX. század elején készülhetett.¹⁹² A tanítói lakás közelében állították fel a malmot, mely az utcára nézett.¹⁹³ A malomház trapéz alaprajzú és favázas szerkezetű. Két egymással szorosan összeépült részből, a sátorból és a malomházból állt. A szárazmalmot lóval vontatták. A 12 szög alaprajzú sátor tetőszerkezetét a csúcsokon elhelyezett faoszlopok¹⁹⁴ tartják. Eredetileg fazsindellyel fedték le. A keringő a sátor alatt található, mely a malom hajtására szolgáló nagy kerék. A keringő küllőit csapolással rögzítették a középső tengelyhez. A küllők külső végeit a talpfa fogja össze. Ebbe csapolták a fogakat. Ezek segítségével kezdett el működtetni a keringő a malomszerkezet. A rédelyek¹⁹⁵ közé fogták be a vonóállatokat. Ilyenkor a keringőt a ki- és bekapcsoló gerenda segítségével oldalra kellett dönteni. Kőpadján egy kásakő és egy málékő található. A köveket a keringő fogai forgatják meg az orsók pálcáinak a segítségével.¹⁹⁶ (12. számú melléklet)

4.5. A gyülekezet élete 1776-1848 között

A vámosoroszi parókiáról származó, az egyház illetve a falu ügyes-bajos dolgairól szóló levelek alapján a helység mindennapi életébe mélyebb betekintést nyerünk. Az egyes lakosok egyéni illetve a gyülekezet közös problémái, bajai tükröződnek ezekből a korabeli forrásokból. A legtöbb levél bizonyos földterületekkel, fizetési kötelezettségekkel foglalkozik. Továbbá fellelhetőek még a templom rendbehozatalával, a templomi szék foglalásával kapcsolatos kérdések is. Több dokumentum is szól Illyés Mihály halálát követően a helyettes, illetve az utód kijelöléséről.

Farkas István papi hivatalviselése során, 1776-ból származó iratban Ferenczi István a kenderföld vásárlására kölcsönvett pénzt visszafizeti az eklézsiának. Az említett föld a falu Namény felőli végén található. A kölcsönkérő a terület megvásárlását követően kiirtotta a kenderet, tehát irtványföldről van szó. Ferenczi István a visszafizetés tényét a „saját keze kereszt vonásával” is megerősítette. Ebből kiderül számunkra, hogy a faluban írástudatlan személyek is éltek.¹⁹⁷

¹⁹² Entz Géza, 1986. 330. p.

¹⁹³ Kiss, 1878. 888.p

¹⁹⁴ Szulápok, ágasok

¹⁹⁵ küllők

¹⁹⁶ Entz, 1986. 329-330. p.

¹⁹⁷ Vámosoroszi I.I. 1776. március 7.

Literáti Vida József volt a lelkész, amikor 1798-ban Zámolyi József, notárius írt egy levelet a főkurátornak. Ebben a bentlakó földesúr engedelméből felállított kocsmá használatáról van szó. A falu minden lakosa segédkeznie kell a kocsmá fenntartásában, az ital árulásában. Végül a zsidók földesuraikkal való viszonyukat panaszolják el, mely olyannyira elharapódzott, hogy a hordók bevágdosásával fenyegetőztek. Ez a fenyegetés Gáspár István Úrtól érkezett. Továbbá a zsidók hamis vádjá a Vármegye tisztjei előtt nagyon elszomorította őket. A körülményekre való tekintettel arra kérik a főkurátort, hogy a pártjukat fogja. A válasz szerint csak a földesúr engedelmével lehet a bort árulni.¹⁹⁸

Harsányi Sámuel szolgálati ideje alatt keletkezett az 1802-ből származó becsű-levél. A vámosoroszi eklézsia rendelkezik a Berekhát erdő felőli részén egy kaszálóval. Az említett földterület annyira el van hagyatva, hogy semmi haszon nem származik belőle. A lakosok hajlandóak használható területté tenni, melynek jövedelmét hajlandóak a templom hasznára fordítani, valamint az eklézsia más szükségleteire. A haszon eléréséig azonban keményen kell dolgozni a kiirtással, melyet a levél írói 80 rénes forintra becsültek meg.¹⁹⁹

Annak ellenére, hogy Kabay Ferencet szerették a lakosok, voltak nézeteltéréseik is. Ezt bizonyítja Izsák Gáspár főkurátorhoz írt levelük is. Elpanaszolják, miszerint az esperes nem hajlandó a vármegye által kiadott új vékával mérni. A marasztás során is feltételként szabták ki a régi véka használatának az elhagyását. Ennek ellenére a tanítónak is megtiltotta, hogy az új törvény szerinti fizetését elvegye. A lakosok viszont nem hajlandóak más vékával fizetni. Véget akarnak vetni a Kabay Ferencsel való versengésnek, melyben ezen levél által kérnek segítséget. Több szempontból is fontos lenne az új törvényes vékára való áttérés. Egyrészt már Károlyban és Szatmárban is áttértek rá, másrészt a sok szegény ember egyre rosszabb helyzetbe kerül.²⁰⁰

1818-ban, Tóth Benjamin szolgálata [ása] alatt Kis Mihály pénzt adományozott a vámosoroszi egyháznak. Kis Mihály özvegyé válása után megváltoztatta hagyatékát. Korábban a vagyonának ötöd részét szánta az egyház építkezéseire, a többit annak a személynek szánta, aki gondját fogja viselni. A mostani döntése szerint 50 rénes forintot szán az eklézsia számára. Mennyiben tovább él, még több pénzbeli adományt fog nyújtani. Továbbá minden vagyonát annak a személynek adja, akinek a gondviselése alatt hal meg.²⁰¹

A legtöbb levél Illyés Mihály prédikatori tevékenységének ellátása alatt született. Ebből az időből származik Surányi István írása is. Mostohaapja, Kis Mihály hagyatékát,

¹⁹⁸ Vámosoroszi I.1. 1798. február 28.

¹⁹⁹ Vámosoroszi I.5.1802. november 7.

²⁰⁰ Vámosoroszi I.6. 1810.október 1.

²⁰¹ Vámosoroszi I.7. 1818.

összesen 50 Rf-tot elköltötte, melyet az egyház számára kellett volna adni. Surányi István látja milyen nagy szükség van a pénzre az eklézsiának, ezért kötelezi magát, hogy 1823 Mária napján tartandó szalkai vásárt követő héten visszafizet mindent. Amennyiben nem tartaná magát a szavához, vagyonának bármelyik részét elvehetik. A dokumentum hátoldalán található egy megjegyzés, mely szerint 25 forint ki lett fizetve.²⁰²

Illyés Mihály bepanaszol a traktuális kurátornak pár helyi lakost, akik az 1827-es papi széna fizetésével elmaradtak. A levelet Kisdobronyi Izsaák Gáspár Úrhoz nyújtotta be, mint a „Szatmári egyház nagyérdemű főigazgató gondviselőjéhez”. 1827-ben nem volt kielégítő a szénatermés. Három gazda nemcsak mentességet kapott a fizetése alól, hanem helyette négy-négy rénes forint fizetésére kötelezték magukat. Szaniszló Ferenc és Török Imre a gyűlés után személyesen megjelentek nálam további fizetési kedvezmények kérése ügyében. Megegyezték, hogy az említett négy forint helyett tíz szál apró gerendát fognak készíteni. Később Varga Sándor is kérelemmel fordult a prédikátorhoz. Végül fél papi szekér széna helyett két jó szekér szénát fizetett. Két év elteltével sem hajlandó Szaniszló Ferenc és Török Imre kifizetni a tartozásukat, pedig bőven van szénájuk, ráadásul még az elmúlt évből is maradt. Szaniszló Ferenc csak ígéri a gerendák elkészítését, de nem tesz az ügy érdekében semmit sem. Surányi István az akkori Eklézsia kurátora szerint kötelezte magát a fizetésre. A nevezett személy viszont állítja, hogy nem ígérte meg. Izsaák Gáspár válasza alapján eleget kell tenni a korábban létrejött egyezségnek. Ezenkívül megjegyzi, hogy Vámosorosziban nem voltak még ilyen fukar emberek.²⁰³

A templomot és a tornyot a falu 1837-ben bezsindelyeztette Vitsotka György istvándi lakossal. Egyezséget kötött az előjárókkal. Maga mellé egy legényt fogad fel, aki segítségére lesz a munkálatok során. Mindkettőjük számára biztosítani kell ételt, továbbá a felvállalt munkáért 30 forintot kér. Amennyiben betegség vagy más okból kifolyólag nem tudná folytatni a megígért tevékenységet, a napszámosnak a fizetéséből fogjanak ki minden nap egy-egy ezüstforintot. A templomról lekerülő régi zsindelyt neki kell adnia, az eklézsiának és Istvándiba kell vitetnie.²⁰⁴

A falu lakosai a fa fizetését szeretnék pénzen megváltani 1838-ban és még 1839-ben is. Eddig a tűzifát szekérszámmal fizették, most át szeretnék térni a klaszter számra.²⁰⁵ Az erdők fogyatkozása miatt a fabeli tartozást a legnehezebb kifizetni. Ennek ellenére megígérték a két belső személynek, hogy 15 öl fát (a prédikátornak 9 öl, a tanítónak 6 öl) beszolgáltatják

²⁰² Vámosoroszi I.8. 1823. április 2.

²⁰³ Vámosoroszi I.9. 1829.július 16.

²⁰⁴ Vámosoroszi I.12.1837. június 16.

²⁰⁵ Szekér szám helyett ölszámra.

még abban az esetben is, ha pénzen kell azt megvenniük. A Szent Szék ugyan engedélyezte a fabeli fizetés ölfában való meghatározását, de 15 helyett 18 klaszterben (lelkésznek 12 öl, rektornak 6 öl) határozta meg a mennyiséget.²⁰⁶ Mivel nem kaptak kedvező választ, írtak még egy levelet ugyanebben a témában. Újra elmagyarázták a problémájukat. Ennek ellenére ismét elutasították a kérelmüket, arra hivatkozva, hogy rosszabb helyzetben lévő gyülekezetek is tudják teljesíteni a kiírt tételeket.²⁰⁷

A vámosoroszi egyház belhivatalnokainak az életbeli fizetéséről hoztak döntést 1839-ben a Dányádon tartott Helyosztó Közgyűlésen. Az előljárókra lett bízva a lakosok közötti felosztása egy kitétellel, mely szerint ugyanazon a telken lakó több fiatal gazdával három véka tiszta, rostált búzától nem fizettethet.²⁰⁸ Sokan nem voltak elégedettek a határozattal, amelynek hangot is adtak. Megírták Izsaák Gáspár Úrnak a nehezteléseiket. A deputáció tanácsa szerint a gazdáknak nem kellett fizetniük a belső személyek számára egészen a zűrzavaros helyzet megoldódásáig. Az egy telken lakó fiatal gazdák közül voltak néhányan, akik az előljárók sürgetései miatt fizettek, mégpedig a zavaros időben lévő befizetési kötelezettségek szerint. A prédikátorok a régi szerint szeretnék megkapni a járandóságukat, a gazdák pedig az új végzés szerint teljesítenék kötelezettségüket. A főkurátor nem adott egyértelmű választ, hanem máshoz irányította a kérdés megválaszolását.²⁰⁹

Az iskola rektora kevés szénabeli fizetése nagyon kevés, a lelkészé pedig sokkal több. Az előljárók már az előző vizitáció alkalmával is bejelentették, miszerint a prédikátornak 40 szekér szénát juttatnának, a tanítónak pedig ezen felül ötöt. Mészáros József egyházmegyei főjegyző engedélyezte a kérelmet.²¹⁰

Tolnai László helyi lakos halálát követően özvegyétől próbálja a tartozását behajtani a vámosoroszi egyház. Két köblös őszi és két köblös tavaszi földdel tartozik, melybe a vetni való búzát is kötelessége szolgáltatni. Az őszi körülményei miatt az eklézsia nem tudta bevetni a földet, így károsodás érte. Arra kéri Tolnai László özvegyét, hogy a két köből búzát adjon ki. A vetési időszak eljövetelekor majd valami mást fognak a földbe elültetni. A levél egy burkolt fenyegetéssel zárul. Amennyiben nem tesz eleget ennek a kérelemnek, akkor kötelezni fogják mindezek megtételére, mely nem lenne jó egyikőjük szemszögéből sem. Nem tudni mi

²⁰⁶ Vámosoroszi I.13. 1838. február 18.

²⁰⁷ Vámosoroszi I.14. 1839. március 10.

²⁰⁸ Vámosoroszi I.15. 1839. március 12-13.

²⁰⁹ Vámosoroszi I.16. 1839. március 24.

²¹⁰ Vámosoroszi I.17. 1840. március 12.

lett a végeredmény, de valószínűleg az özvegy teljesítette a kérelmet, mivel nem találkozni ezzel a témával foglalkozó feljegyzésekkel a későbbiekben.²¹¹

Nemes Baka Sándor az őt megillető templomi szék elfoglalása végett nyújtott be kérelmet. Saját maga a második széket akarta elfoglalni, a felesége számára az asszonyok helyei közül az első széket szánta. Az ősei is az említett helyeket bírták, melyek most már őt illetik, mint örököst. A harmadik széket elfogadhatatlannak találta az ősei által a templom építésében betöltött szerepe miatt, melyet az egyház ládájában lévő iratok is igazolnak. A levélben említett papírok már nem találhatók meg a parókián.²¹² Másik levélben az eklézsia előjárói adományoztak templomi széket Varga Lászlónak és nőjének, valamint utódainak. Az eddigi istentiszteleteken nem volt helyük, ahova leülhettek volna. A dokumentum tartalma szerint Varga László a férfi széksorba a déli oldalon a harmadik széket kapta, felesége szintén a déli oldalon foglalhatott helyet, de a második székben.²¹³

Az iskola mellett lévő eklézsia házát egy évre Veis Jákób részére árendába adták. 1845 Szent György napjától a következő év Szent György napjáig lakhat benne. A házhoz építeni fognak egy három öles istállót, egy pincét és a kisebbik szobába egy tüzelő kemencét. Továbbá a Németh András telke előtt található sikátort a parókiához csatolják Veis Jákób hasznára. A ház egy éves árendája 35 vonás forint. Ezt az összeget abban az esetben is ki kellene fizetni, ha üresen állna egész évben az épület. Az árenda egyik felét Szent György napkor, a másik felét Szent Mihály napkor köteles kifizetni.²¹⁴

1847-ben Illyés Mihály prédikátor 27 év szolgálat után meghalt. Ennek következtében lelkész nélkül maradt a falu, mely teljesen felforgatta a helység életét. Ezt a tényt bizonyítja a két hónap leforgása alatt ebben az ügyben írt három levél is. Mindhárom levelet Nagy György esperes Úrhoz címezték. Az elsőben a prédikatori szék betöltését kérvényezik. Hasonlóan jó magaviseletű és állandóan a faluban lakó papot szeretnének. A másodikban az új pap kijelöléséig helyettest kérnek a falu számára. A válaszlevélben az esperes kijelöli, kiknek kell a környező falvak lelkészei közül az elkövetkező pár hétben megtartaniuk Vámosorosziiban a vasárnapi istentiszteletet.²¹⁵ Időközben Nagy György kijelölte az új prédikátort, amit [elyet] a falu lakosai papíron is megköszöntek. Ebben a harmadik levélben megkérlik az esperest, hogy

²¹¹ Vámosoroszi I.18. 1844. június 28.

²¹² Vámosoroszi I.19. 1844. december 22.

²¹³ Vámosoroszi I.21. 1846. június 2.

²¹⁴ Vámosoroszi I.20. 1844. december 29.

²¹⁵ Vámosoroszi I.22, 23. 1847. július 12.

az új lelkész, nevezetesen Farkas Bence hivatalba állásáig rendeljen ki helyettest. Az esperes eleget tett kéréseiknek.²¹⁶

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idejéről nagyon kevés forrás áll rendelkezésünkre Szatmár vármegyére, ezen belül Vámosorosziira vonatkozólag. A parókián fellelhető levélhalmaz között található három íromány ebből az időből. Ezek alapján valamelyest képet kaphatunk a szabadságharc hatásáról a helység életére vonatkozólag. Alapjában nem változott meg az emberek mentalitása, gondolkodása, de a szabadság szelleme ebbe a kicsiny kis faluba is eljutott. A felszabadított jobbágyok itt is érvényesíteni akarják a jogaikat, vagyis a földesúri terhek fizetése alóli mentességüket kérik. Gabányi Sándor alispántól érkezett a választ, mely szerint az úrbéri telkeken a korábbi tartozások a törvény szerint megszűntek, de a földesúrnak jogában áll a majorsági földek elszakítása.²¹⁷ A későbbiekben szintén az alispánhoz folyamodtak a szabad legelő és erdőhasználatért. Az őseik még szabadon legeltethették a jószágaikat. Az utóbbi 10-12 évben a földesurak megtiltották ezt a régóta fennálló szokást. A lakosoknak legelőket kellett bérelniük állataik ellátására, ennek elmaradása esetén éheztek jószágaik. Nézeteltérésük támadt a helybeli haszonbérlo árendás zsidókkal. Annak ellenére, hogy ismerték a falubeliek nehézségeit a határba juhokat vettek. Gabányi Sándortól várták a megoldást. A válaszról nincsen tudomásunk.²¹⁸ Az akkori tanítóval, Vásárhelyi Jánossal is probléma adódott. Eddig semmi jelét nem adta, hogy távozni szeretne a faluból, vagy valamivel ne lenne megelégedve. Most viszont Sonkádra, a szomszédos községbe szeretne távozni, mivel ott sokkal többet fizetnének. A tanítói állás betöltésének megoldására kéri az egyház az esperes urat.²¹⁹

Az ismertetett levelek hűen tükrözik a falu életét és gondolkodásmódját. A prédikátorokkal és a tanítókkal a lakosok általában jó viszonyt tartottak fenn. Ennek ellenére akadtak nézeteltérések főként a juttatások területén. Hosszan is elhúzódhattak ezek a viták, de mindig sikerült megoldaniuk a problémás helyzetet. A díjlevelek csak az adott pillanatban nyújtanak hiteles információkat. Mindig voltak kérdéses pontjai az előljárók fizetéseinek. Mindkét fél számára időről időre orvosolandó problémák merültek fel, melynek hangot is adtak. Ezekből a forrásokból az is kiderül, hogy az oktatás ellenére sokan maradtak írástudatlanok, mivel több helyen aláírásként csak X-et tettek ki. A levél írója megnevezi kinek a gondolatait vetette papírra, vagyis kinek a „keze X vonása” található a dokumentumon.

²¹⁶ Vámosoroszi I.24. 1847. augusztus 3.

²¹⁷ Vámosoroszi I.26. 1848. május 14.

²¹⁸ Vámosoroszi I.28. 1848. április 24.

²¹⁹ Vámosoroszi I.27. 1848. február 28.

Az egyházra vonatkozó források arról tanúskodnak, hogy a gyülekezet a reformáció kezdete óta megtartotta református jellegét. A hitnek a mindennapi életben mutatkozó ereje győzelmet aratott az évszázadok megpróbáltatásain át. Mindez kihatott a családi és közösségi életre.

Befejezés

A dolgozat első fejezete a természet adta lehetőségeket vizsgálta a Szatmári-síkságra, ezen belül pedig Vámosoroszira vonatkoztatva. Elmondható, hogy a Szamosközi járás földjei a legtermékenyebb és legkövérebb területek közé sorolható Szatmár vármegyén belül. A vármegye kánaánjának is szokták nevezni a Tisza és a Szamos folyók között elterülő síkságot. Termőképesége kiállta a versenyt az ország bármely vidékével. Egyformán tudtak termelni mezőgazdasági és ipari növényeket. Mind a külterjes, mind a belterjes gazdálkodás feltételei biztosítva voltak. Az állattenyésztés arányos a mezőgazdasági földművelés rendszerével. Szabad legeltetést alkalmaztak, ahol a gazdasági viszonyok megengedték. Mindemelllett a belterjes gazdaságokban az istállózás is terjedt. Az állattartás igényeinek megfelelően a legelőket és takarmánytermő földeket is fokozatosan gondozni kezdték. Tehát a terület természetföldrajzi adottságai meghatározták az emberek, az egyes csoportok életét, tevékenységét, vagyoni viszonyait.

A dolgozat azon része, amely Vámosoroszi társadalmi, gazdasági, valamint az egyházra vonatkozó váltoásaival foglalkozik java részt levéltári kutatásokon alapszik. Ezen kutatásaimat a következő helyeken folytattam: Magyar Országos Levéltár, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára. Megnéztem a Magyar Országos Levéltár által kiadott CD-t, mely az Urbáriumokat és Összeírásokat tartalmazta (*Urbaria et Conscriptiones*). Sajnos a CD-ROM nem tartalmazott Vámosoroszira vonatkozóan konkrét adatokat.

Ezen kutatások alapján elmondható, hogy Vámosoroszi 1549. évi portális összeírásából valamelyest következtethetünk a népességszámra, valamint a XVI. századi birtokviszonyokra. A falu lakossága kb.280 fő. 1697-ből fennmaradt összeírásból következtethetünk a korabeli falu hozzávetőleges lakosságszámára, mely kb.65 főt tett ki. Az 1706-os összeírás szerint kb. 60 fő volt a helység lakossága. Az első magyarországi népszámlálás során 275 főt számláltak. A XVII. század végétől a XVIII. század elejéig visszaesés volt megfigyelhető. Az ezt követő időszakban fokozatosan növekedett a lakosságszám.

Az általam vizsgált idősakra vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre minden esetben adatok. Pl: az 1828-as összeírás Vámosoroszira vonatkozó anyaga nem található meg a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárában. Feltehetően a Kolozsvári

Állami Levéltár birtokolja. A korszak utolsó, a népességre vonatkozó adatokat Fényes Elek statisztikája képezi.

Az anyakönyvi források alapján elmondható, hogy 1776-ban kezdték el rendszeresen vezetni a születési, halotti és házassági anyakönyveket. Megtudhattuk, hogy melyek voltak a korszakban a legnépszerűbb nevek, illetve a házasságkötésre vonatkozó szokásokkal is szembesültünk. A helységben felütő járványok is alakították a falu lakosságának a sorsát.

A Vámosoroszlóra vonatkozó gazdasági viszonyok feltárásához a térségben 1772-ben meginduló urbárium rendezéshez készült összeírás nyújtott segítséget.

A dolgozatom záró fejezete a terület és a település egyházi szervezetével, az egyházközséggel, valamint az azt érintő változásokkal foglalkozik.

Felhasznált irodalom

Acsády Ignác: Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában. 1720-1721. XII. kötet. Bp., 1896.

Bán Péter (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár. I-II. kötet. Bp., 1989.

Bársony István - Papp Klára – Takács Péter: Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. I. kötet. Debrecen, 2001.

Bél Mátyás: Szatmár megye ismertetése. In: *Gyarmathy Zsigmond (szerk.)*: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás III-IV. Nyíregyháza, 1982.

Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. 16. Szatmár vármegye. Bp., é.n.

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet. Bp., 1890.

Danyi Dezső-Dávid Zoltán: Az első magyarországi népszámlálás (1784-87). Bp., 1960.

Dávid Zoltán: Az 1715-20. évi összeírás. In: *Kovacsics József (szerk.)*: A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957.

Entz Géza: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. kötet. Bp., 1986.

Felhő Ibolya: A Mária Terézia úrbérrendezése során készült adatfelvételek. In: *Kovacsics József (szerk.)*: A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957.

Fényes Elek: Magyar országnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV.köt. Pest, 1839.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I. kötet. Pest, 1851.

Frisnyák Sándor: Fehérgyarmat földrajzi környezete: a Szatmári-síkság. In: *Mező András (szerk.)*: Szamosközi Tanulmányok. Fehérgyarmat, 1988.

Frisnyák Sándor: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye földrajzi képe. In: *Cservenyák László (szerk.)*: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. Nyíregyháza, 1993.

Frisnyák Sándor (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye régi térképeken. Nyíregyháza, 1989.

Fügedi Erik: A középkori Magyarország történeti demográfiája. In: KSH Népességtudományi kutatói intézet történeti demográfiai füzetek. 10. Bp., 1992/1.

Kálnási Árpád: A fehérgyarmati járás földrajzi nevei. Debrecen, 1984.

Kálnási Árpád: Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. Debrecen, 1996.

Karácsony János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1900

Kávássy Sándor: A Szamosköz nemessége a XVIII. és a XIX. század fordulóján. In: *Mező András* (szerk.): Szamosközi Tanulmányok. Fehérgyarmat, 1988.

Kávássy Sándor: Nemesi háztartás és család megyében az 1809. évi inszurrekciós összeírás adatai alapján. Különlenyomat az Agrártörténeti Szemle 85/ 3-4. számából. Bp., 1985.

Kávássy Sándor: A nemesség lélekszáma és nemzetiségi összetétele Szatmárban a XIX. század elején. In: *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyhaziensis . Történettudomány.* 10/B. Nyíregyháza, 1985.

Kiss Kálmán: A Szatmári Református Egyházmegye Története. Kecskemét, 1878.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988.

Knieszsa István: Kelet-Magyarország helynevei. Bp., 2001.

Kovács Béla: Házasságkötések néhány jellemzője Belpátfalván 1703 és 1980 között. In: KSH Népeségtudományi kutatói intézet történeti demográfiai füzetek 10. Bp., 1992/1

Kovács J. István (szerk.): Magyar református templomok I-II. Bp., 1942.

Kovacsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957.

Kovacsics József: Bevezetés a történeti statisztika forrásainak tanulmányozásába. In: *Kovacsics József* (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957.

Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I-II. kötet, Bp., 1990.

Mező András - Németh Péter: Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára. Nyh., 1972.

„Nagy Atyáinknak és az Attyaik szerzették...”: a Szatmári református egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1808/1809. Debrecen, 2006.

A népmozgalom főbb adatai községenként 1828-1900. KSH. VIII. köt. Bp., 1984.

Pók Judit: Szatmár vármegye katonai leírása (1782-85). Nyh., 1993.

Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története, és polgári esmérete. Buda, 1810.

Vályi András: Magyar országnak leírása. Buda, 1799.

Várady József: Tiszántúl református templomai II. Debrecen, 1991.

Zsinka Ferenc (szerk.): Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. Bp., 1929.

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (= MOL.)

C 59. Helytartótanácsi Levéltár. Az úrbéri osztály iratai. Mikrofilmtár, 4254. tekercs

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (= SZSZBMÖL)

IV. A. 501./f. Szatmár Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Nemesi felkelés iratai.

IV. A. 506. Szatmár vármegye adószedőjének iratai.(1660-1848). 1-4. doboz.

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (= TtREL)

I. 8. c. 18. 1976. évi gyűjtés

I.1. s. 23. Püspöki hivatal iratai. Egyházlátogatási iratok. Egyházközségi és iskolai kimutatások Szatmár em. 1786-1918.

I. 1. u. 13. A püspöki hivatal iratai u. díjlevelek. (1769-1951).

Keresztelési, esketési, halálozási anyakönyvek a református parókia levéltárában

I.számú anyakönyv 1776-1817.

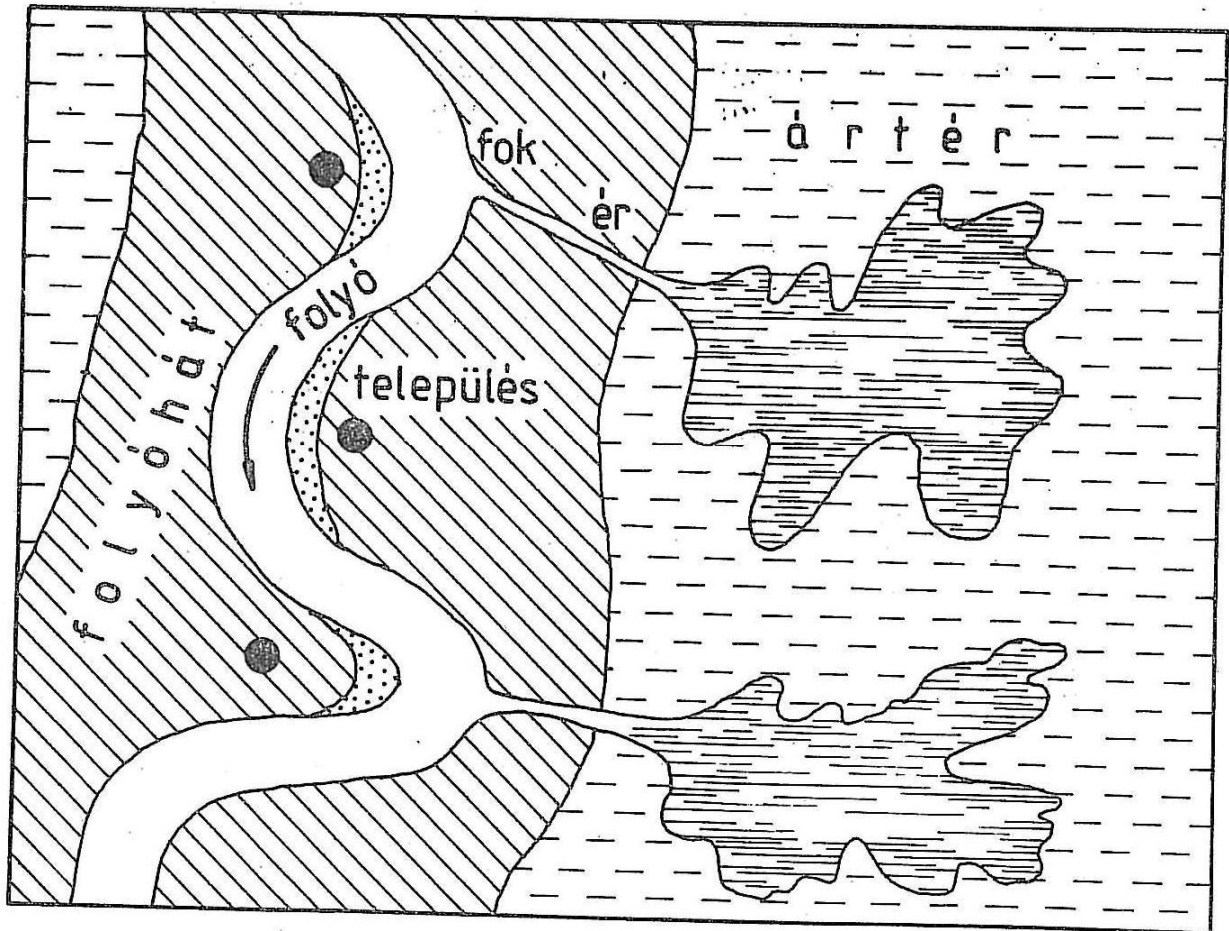
II.számú anyakönyv 1817-1838

Levelek 1776-1848

Mellékletek

1. számú melléklet

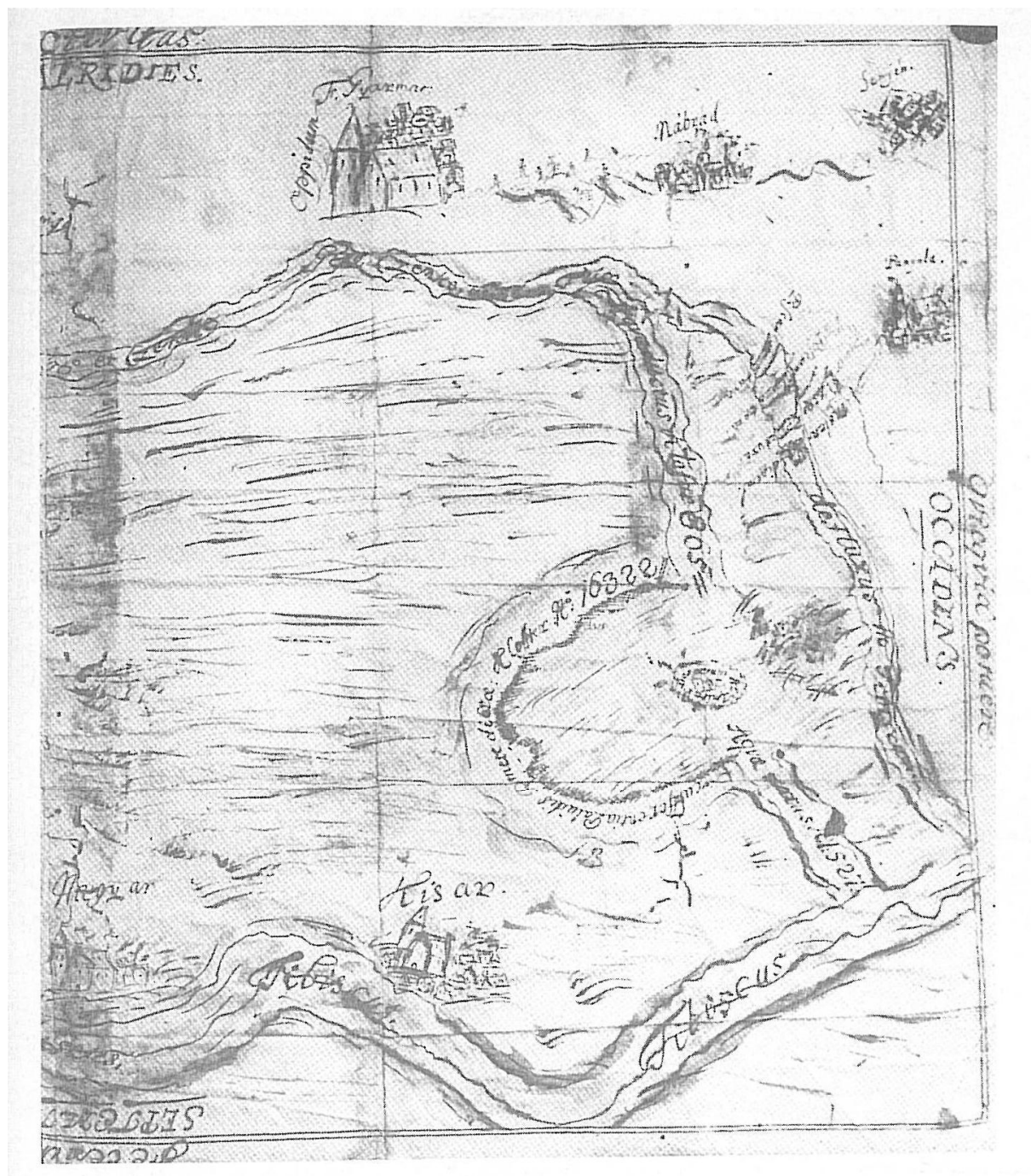
A fok modellje²²⁰

²²⁰ Mező András - Németh Péter: Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára. Nyíregyháza, 1972. 20.p.

2. számú melléklet

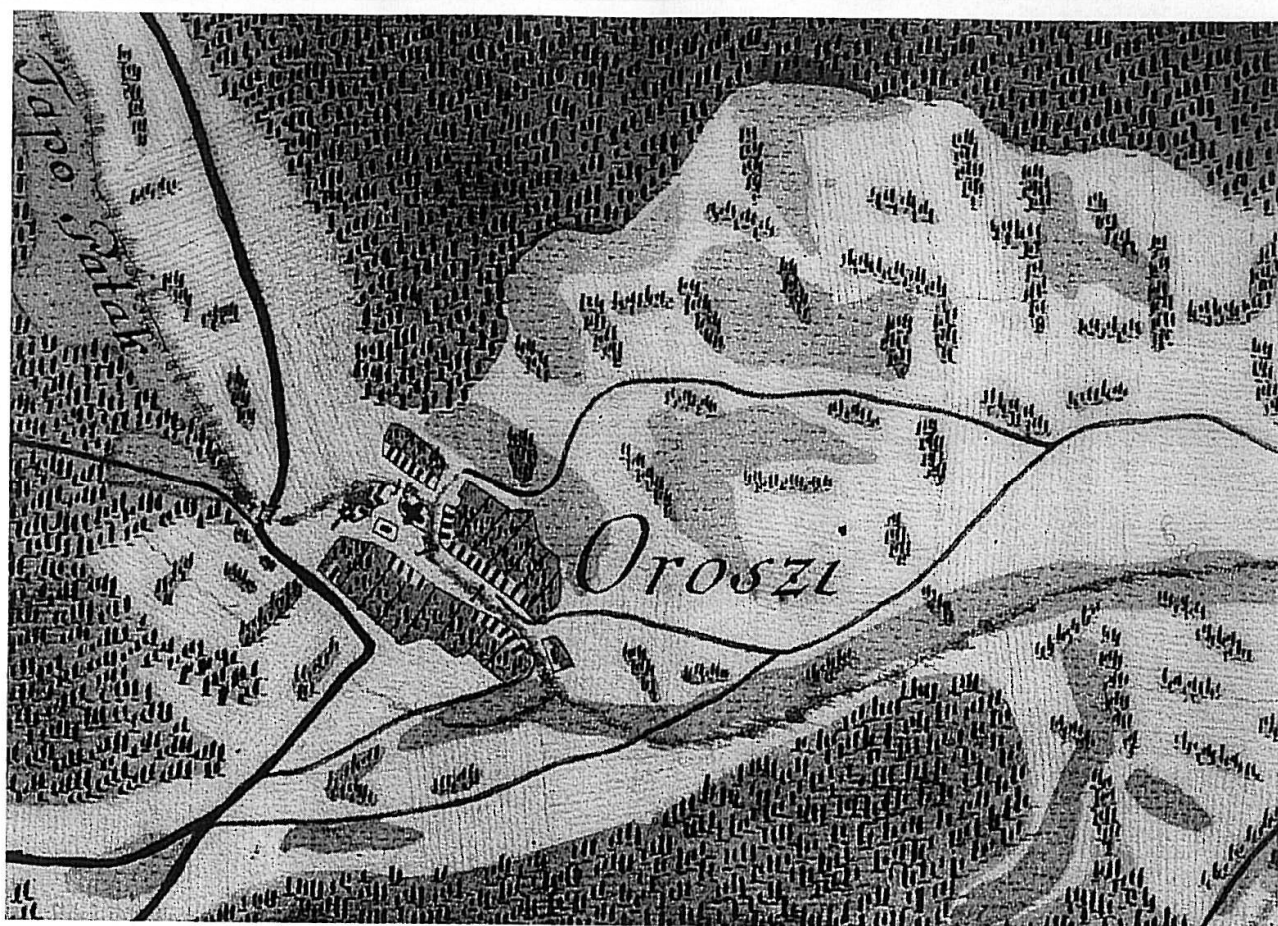
A Túr mentén épített malomgátak, halfogó részek (18. század)²²¹

²²¹ Frisnyák Sándor (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye régi térképeken. Nyíregyháza, 1989. 49.p.

3. számú melléklet

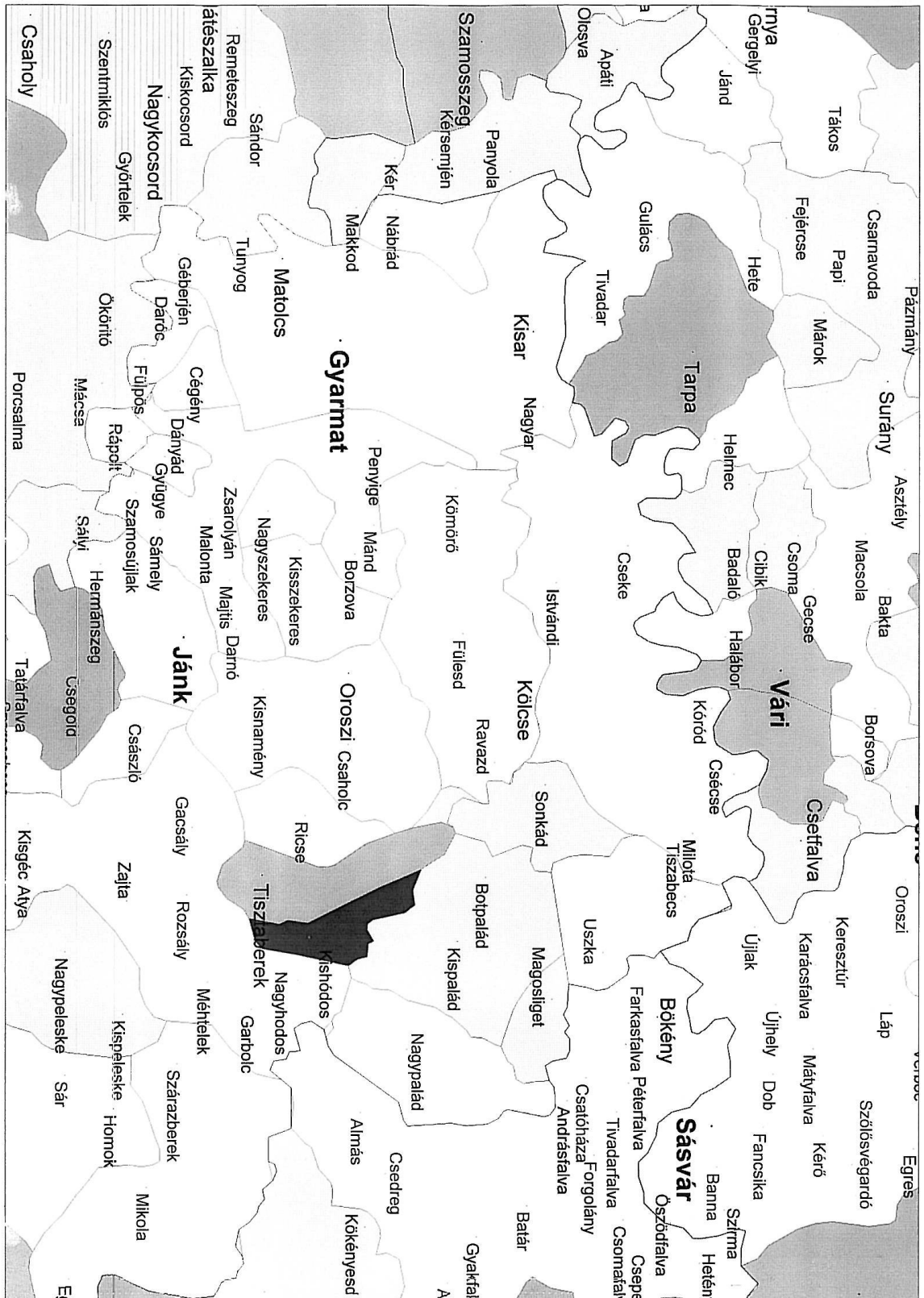
Vámosoroszi térképe. 1784.²²²

²²² Entz Géza: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. kötet. Bp., 1986. 323.p.

4. számú melléklet

A fehérgyarmati járás

5.számú melléklet

A népesség számának alakulása

Év	Családfők száma	Népességszám
1549 ²²³	56	kb.280
1695 ²²⁴	13	kb.65
1706 ²²⁵	16	kb.80
1784-87 ²²⁶	50	275
1836 (Fényes Elek) ²²⁷	-	428

²²³ Maksay, 1990. II. köt. 734. p.

²²⁴ SZSZBMÖL IV. A. 506. 1. doboz Fasc. 2. Nr. 17. / 1695. A fehérgyarmati járás 40 falujának dicalis összeírása

²²⁵ SZSZBMÖL IV. A. 506. 1. d. Fasc. 2. Nr. 37. /1706. Károlyi Sándor főgenerális és a megyei közgyűlés által elrendelt jobbágyösszeírás.

²²⁶ Danyi-Dávid, 1960. 166-167. p.

²²⁷ Fényes, 1851. 39. p.

6. számú melléklet

A kilenc kérdőpont²²⁸

- I. Vagyon – é mostanság urbarioma ezen helységnek? Ha vagyon, minémű az? Mennyi időtül fogva hozattatott bé?
- II. Ha urbárioma nincsen, a jobbágyi kötelességeket teszik - é contractus szerint mind a jobbágyok, mind a zsellérek? Mennyi ideje már annak hogy ezen bévett szokás kezdődött, avagy contractusra lépett ezen helység az földesurasággal? Nemde nem ezen mostani urbariom, avagy contractusnak tétele előtt is voltak mások, és ha voltak, minéműek és mikor kezdődött ezen mostani szokásban lévő kötelességnek praestatioja?
- III. Ahol urbariomok, vagy contractusok nincsenek, miből álló a jobbágyságnak és zselléreknek adózása és kötelessége, aki mostanság szokásban vagyon? Mikor és mimódon hozattatott bé azon kötelesség és adózás?
- IV. Minémű haszonvételei vannak ezen helységnek és határjának? Avagy ellenben minémű károk szokták közönségesen érni őket és határját.
- V. Hány és minémű hold szántóföldje és rétje vagyon egy egész házhelyes gazdának, és hány pozsonyi mérőt vethet egyik egyik hold szántóföldjében? Nemde nem a rétjein sarjút is kaszálhat – é?
- VI. Minémű és hány napi munkát vitt egy-egy gazda eddig végben, és hány vonyó marhával? És amidőn a robottra mentek és visszajöttek, beszámíltatott-é azon járás-keléseknek idejei is a napi számhoz?
- VII. Adnak-é az itt való lakosok az földesuraságnak kilencedet? Ha adnak minémű termésből és javakból adgyák azt? S mennyi időtül fogva? És vagyon-é a kilencedbéli adózás ezen nemes vármegyében más földesuraságnál is bévett szokásban? Ezenkívül más adózás fejében mit szokott ekkortáig a jobbágy adni esztendőnként az uraságnak, jelesül pedig olyatin akár készpénzből, akár más egyébből adatott adózás és ajándék miből álló volt?
- VIII. Hány pusztta hely van ezen helységben? Mennyi időtül fogva? Mi okból pusztultak el? És azon helyeket appertinentiajával együtt kik bírják?
- IX. Ezen helységnek lakosai örökös jobbágyok -é vagy nem?

²²⁸ Bársony István - Papp Klára – Takács Péter: Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. I. kötet. Debrecen, 2001. 14-15. p.

7. számú melléklet

IV. kérdőpont alpontjai²²⁹:

Haszonvételek

1. Hány nyomásban művelik szántóföldjeiket az adott település lakói? Milyen őszi- és tavaszi veteményeket vetnek? Hány ökörrrel szántanak? Trágyázzák- é földjeiket, és milyen időközönként?
2. Rétjeik milyen minőségűek? Sarjút kaszálnak- é? A szénájuk alkalmas- e szarvasmarha tartására?
3. Hová járnak vásárra? Milyen távolságra vannak a vásártartó mezővárosok a településtől? Ott könnyen eladhatják- é termékeiket, és beszerezhetik- e a maguknak szükséges dolgokat? Kell- e vámot, hídpénzt fizetniük a vásárba menet és jövet?
4. Szénakaszálás előtt kell- e más községek határán legelőt bérelniük? Elegendő- e legelőjük az igás és heverő marhák legeltetésére, juhok tartására?
5. Van- e állataik itatásához jó és a közelben lévő itatóvizük?
6. Határukban van- e olyan erdő, amelyikből kielégítik saját tűzi- és épületfa szükségletüket? Szabadon vagy a földesúr engedélyével hordhatnak- e fát? Van- e saját erdeje a község úrbéreseinek?
7. Van- e szőlőhegy a faluban? Azt csak a község lakói birtokolják- é, avagy extraneusok, külső lakosok is, akik pénzért műveltetik szőlőiket?
8. Makk terem- e erdejükben? Van- e a község erdejében makkoltatási lehetőségük? A földesúri erdőben makkoltathatnak- e? És ha igen, milyen feltételek mellett?
9. Adnak- é egyházi tizedet? Mit tudnak a tizedről, püspöki- vagy királyi dézsmáról?
10. Vannak- e gyümölcsöseik, zöldséges-, káposztás- vagy egyéb kertjeik? Komlót gyűjthetnek- e a falu határában? A kertek a falu határában, vagy bent a faluban találhatók- é?
11. Nádvagási lehetőségük van- e? Ezt külön is meg kellett kérdezni azokban a falvakban, ahol erdőhasználati joguk nem volt a jobbágyoknak.
12. Sószállítással vagy egyéb fuvarozással kereshetnek- e pénzt?
13. Szomszédságukban manufaktúra, „fábrica” található- e?

²²⁹ Bársony – Papp – Takács, 2001. 15-16. p.

14. Közelükben van- e hajózható folyó? Kereskednek- e a folyókon áruszállítással, avagy uszályokon, hajókon vállálnak- e pénzért munkát?
15. A település közelében vannak- e olyan szőlőhegyek, ahová eljárhatnak pénzért dolgozni?
16. A mész- és szénégetés lehetőségével élhetnek- é?
17. A közösségnek vannak- e sajátos haszonvételei: vásártartási jogból származó bevételek; italkimérésből származó haszon; közösségi szántó vagy rét; közösségi szőlő. És ha ez utóbbiak vannak, milyen nagyságúak?
18. Van- e kender- és lenáztatásra lehetőségük?
19. Van- e malom a helységben, vagy közelükben?

Károk:

1. A szántófölddel kapcsolatban: van- elegendő; köves- e; árvíz-, belvív-, hegyekről lezúduló vizek rongálják- e; állatok-, vadak kárt tesznek- e a vetésekben; nincs- e akadálya a trágyázásnak; egyéb károk? Külön hangsúlyozni kellett, ha nem volt a határ nyomásokra osztva, és ha a föld annyira terméketlen volt, hogy még zabot és pohánkát sem termett.
2. Kevés vagy egyáltalán nincs rét, terméketlen, sásas szénát kaszálnak rajta? Ha rendszeresen elönti az árvíz.
3. Nincs vásározási lehetőségük, vagy nagyon messze vannak a vásártartó helyek, vagy azok rossz úton közelíthetők meg, avagy magas vámot, hídpénzt kellett fizetniük vásárba menet a falu lakóinak.
4. Legelőjük kicsi, vagy egyáltalán nincs, és bérelni kénytelenek, vagy pedig marhák legeltetésére alkalmatlanok.
5. Fa, nád nincs, vagy csak nagyon korlátozott mennyiségben.
6. Nincs pénzkereseti lehetőségük, vagy csak ritka alkalommal, avagy nagyon messze lévő helységekben.
7. A faluban vagy közelében nincs malom, vagy csak nagyon nehezen közelíthető meg.

8. számú melléklet

Az úrbéri tabella egy része²³⁰

Kereke		Jobbágy Helynek.		Ezrendbéli Szolgálat vagy Robot.	Kilenczed.	Adózások.						Hely.			
Vezeték Nevek.		Mivolta.				Ezrendbéli Arenda.	Türe való Fa.	Fonyás.	Kő főzött Vay.	Kappany.	Cserke.		Vojás.		
Jobbágy Helynek Minőség.		Beisó	Külső	Pofonyi Mérőre való.	Szántó Föld Hold.							Rét Ember Vagó.		Mariás Robot, Szolgálat, vagy e helyett kézi Szolgálat.	Nro.
Méniságas Gróf Károlyi Anna Esterházyi															
Varga	László	2	8	15	30	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Király	Ferencz	1	4	7	15	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szond	György	2	5	10	21	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Király	József	2	8	12	24	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tomcsy	Ábrahám	1	5	8	18	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tomcsy	Miklós	1	1	8	13	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Király	Péter	2	7	8	22	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Simon	József	2	6	7	19	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Király	Mihály	2	7	8	23	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Pók	György	2	8	9	24	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Király	János	2	16	12	39	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Varga	Jóhanna	2	6	9	21	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Varga	János	1	11	9	20	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Varga	József	1	14	9	32	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Király	András	1	4	6	14	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Summa.		5	27	98	307	15	6	3	12	12	12	12	12	12	12
Szabad Meneteli Jobbágyinak Kereke															
László	Mihály	1	4	7	14	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Péter	Péter	2	4	9	18	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Sándor	Sándor	1	2	5	11	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
László	György	1	4	5	13	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Summa		5	18	24	52	14	6	3	12	12	12	12	12	12	12

²³⁰ MOL Mikrofilmtár, 4254. tekercs

Vamos Orvosi nevei helyegnek Uzbairialis Tabellaz

Kereszt és Vezerek Neve	Jobbággy Helynek. Mivolta.	Jobbággy Helynek Mivolta.	Ezredbeli Szolgálat Vagy Robot.	Kilenczed.	Adózások.						Holt Nro.	
					Ezredbeli Aratda.	Tűzre való Pa.	Fonyas.	Ki főzött Vay.	Kappany.	Csérke.		Vajts.
Nro.	Nap.	Flor.	Ály.	Fuat.	terv.	Nro.	Nro.					
Domahidi Miklós	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
1. Simon Andras	8	2 1/2	5 1/2	15	26 1/2	52 1/2	1	8 1/2	32 1/2	58 1/2	18 1/2	18 1/2
2. Kis Andras	8	2 1/2	14	18	40 1/2	80 1/2	1	12 1/2	44 1/2	130 1/2	14 1/2	9 1/2
Szabad mencekli embere												
3. Simon János	8	2	3	4	9 1/2	10 1/2	1	2 1/2	1 1/2	3 1/2	3 1/2	2 1/2
Summa	1 1/2	7	22 1/2	37	10 1/2	152 1/2	5	17 1/2	58 1/2	176 1/2	22 1/2	11 1/2
Házal biro Kollorje												
Szanislo Andras	-	1 1/2	-	-	18		1	-	-	-	-	-
Tolnai Samuelne Agyn Orvosi Jobbággya.												
1. Múrai Andras	8	3	3 1/2	15	48 1/2	97 1/2	1	15 1/2	53 1/2	58 1/2	124 1/2	11 1/2
2. Korda Szanislo Orvosi Jobbággya												
3. Kis János	8	2	11 1/2	23	48 1/2	97 1/2	1	15 1/2	53 1/2	58 1/2	124 1/2	10 1/2
Szabad mencekli embere												
4. Szanislo Szanislo	8	3	14	1	27 1/2	54 1/2	1	8 1/2	32 1/2	58 1/2	14 1/2	6 1/2
5. Korda János Orvosi Jobbággya												
6. Szanislo Miklós	8	2 1/2	9 1/2	9	23 1/2	47 1/2	1	7 1/2	25 1/2	51 1/2	14 1/2	5 1/2
7. Szabad mencekli embere												
8. Korda János	8	1 1/2	4	6	13	26	1	4 1/2	12 1/2	42 1/2	4 1/2	2 1/2
Summa	8	4	13 1/2	15	30 1/2	73 1/2	2	11 1/2	42 1/2	119 1/2	13 1/2	3 1/2
Házal biro Kollorje												
Szanislo Miklós	-	2	1 1/2	1	18	30	1	-	-	-	-	-

9.Számú melléklet

Esperesi Tudósítások²³¹

Dátum Prédikátor neve		Van-e				Miképpen viszi			Erkölcse	Tanul-e? Maga készíti-e a prédikációkat?	Oskola mester neve	Miképpen tanít	Erlől-cse	Viszi-e az oskolát illető rende- lések Protr-collu- mát
		For mát ája	Helv conf essió ja	Cano nja	Matrimo niális conscitut ioja	Hivat alát	Matric ulát	Curre nsek Proto cullu mát						
1811/ 1812	meghólt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Hunyadi János	jól	jó	viszi
1816	Kozma T. István								igen jó		Ormánközi Ferenc	jól	jó	van
1816/ 1817	Kozma T. István										Ormánközi Ferenc	jól	jó	van

²³¹ TtREL I.1. s. 23. Püspöki hivatal iratai. Egyházlátogatási iratok.Egyházközségi és iskolai kimutatások Szatmár em. 1786-1918.

1818/ 1819	Tóth Benjámín	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Ormánközi Ferenc	jól	jó	viszi
1821	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	szelíd	maga	Tóth József	jól	dicsére tes	nincs
1822	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Tompa György	dicsére tesen	jó	viszi
1825/ 1826	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Tóth József	jól	jó	viszi
1826	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Tóth József	Igen jól	jó	viszi
1827/ 1828	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Cséke László	tanít	jó	viszi
1828	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Cséke László	jól	jó	viszi
1832/ 1833	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Dobos István	jól	hibás	viszi
1833/ 1834	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	Józsa Dániel	jól	jó	-
1837	Illyés Mihály	bír velük				igen példásan			feddhe tetlen	maga	... József	-	-	-
1843/ 1844	Illyés Mihály	van	van	van	van	jól	jól	jól	jó	maga	...József	tud	jó	viszi

10. Számú melléklet

Ekklézsia állapotja²³²

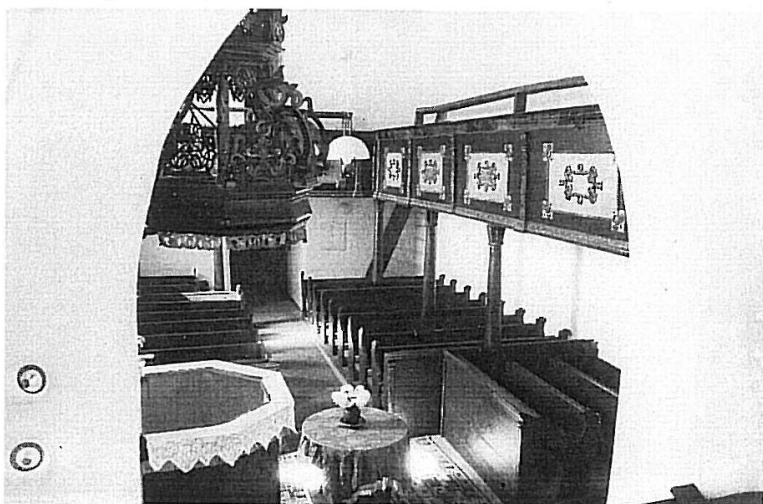
Év	Ágy szám	Új házasok száma	Születetek száma		Tanulók száma		Lel- kek szá- ma	Halottak száma		Parochialis föld mennyisége	Egyéb javak az Ekklézsiá-nak	Jövedelme az Ekklézsiá-nak	Van-e számadás esztendőnként az Ekklézsia jövedelméről	Paróchia-lis épületek állapota
			fiú	lány	fiú	lány		Fér- fiak	Asszo- nyok					
1801	60	-	-	-	26	10	321	-	-	-	-	-	-	-
1808	-	-	12		18	16	415	5		-	-	-	-	-
1811	-	-	14		32		356	7		-	-	-	-	-
1812	-	-	9	8	29	9		1-8	-	-	-	-	-	jók
1813	-	-	7	7	26	12	2	2	-	-	-	-	-	jók
1814	-	-	6	2	27	13	3	3	-	-	-	-	-	meglehe- tős
1816	83	4	4	4	20	12	-	3	3	7 köbl.	nincs	120 Rft.	van	meglehe- tős
1816/ 1817	76	5	5	6	16	18	385	7	2	7 köbl.	3 köbl.	80 Rft	van	meglehe- tős
1818/ 1819	66	3	8	5	18	9	370	7	4	8 köbl.	6 boglyás kaszáló	30 Rft	van	jó
1821	64	4	2	8	23	9	365	4	-	6 köbl.	6 boglyás kaszáló	70 Rft	van	tűrhető
1823/ 1824	74	2	8	5	-	-	387	5	2	9 köbl.	6 boglyás kaszáló	-	van	meglehe- tős
1824	72	2	7	9	24	9	388	8	9	8 ½ köbl.	6 boglyás kaszáló	40 Rft	van	tűrhető

²³² TtREL I.1. s. 23. Püspöki hivatal iratai. Egyházlátogatási iratok.Egyházközségi és iskolai kimutatások Szatmár em. 1786-1918.

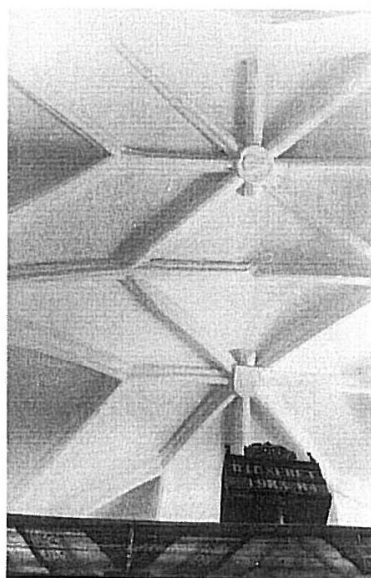
1825/ 1826	73	2	9	5	21	9	300	8	5	13 köbl.	-	35 Rft	van	jók
1826	76	7	12	9	11	4	405	9	4	12 köbl.	-	25 Rft	van	jó
1828/ 1829	84	3	7	7	22	15	408	8	9	8 köbl.	-	39 Rft	van	Romlado- zott
1832/ 1833	83	5	11	12	19	14	436	9	5	8 ½ köbl. 4 boglyás kaszáló	-	persely	van	jók
1833/ 1834	79	1	8	11	24	16	421	3	4	8 ½ köbl.	5 boglyás kaszáló	20 Rft	van	jó
1834/ 1835	76	5	3	6	21	9	405	12	12	8 köbl.	4 boglyás kaszáló	20 Rft	van	jó
1842	75	1	10	5	19	15	449	4	3	14 köbl.	Egy zsellér- ház és 3 boglya kaszáló	5 Rft	van	jó karban vagyon

Év	Van-e törvényesen állított Praesbitériuma	Adott az Ekklezsia a Prédikátor és Curator aláírások mellett	
		A Caritativa cassába	A Recurrensek cassájába
1801	-	-	-
1808	-	-	-
1811	-	-	-
1812	-	-	-
1813	-	-	-
1814	-	-	-
1816	van	2Rft 30xr.	12Rft
1816/1817	van	2 Rft 11xr	1 Rft 8xr
1818/1819	van	2 Rft 50xr	-
1821	van	1 Rft 30xr	57 xr
1823/1824	van	5 Rft 34 xr	31 xr
1824	van	7 Rft 10 xr	9 xr
1825/1826	van	3 Rft 18 xr	30 xr
1826	van	1 Rft 43 xr	7 xr
1828/1829	van	2 Rft 39 xr	9 xr
1832/1833	van	-	-
1833/1834	van	3 Rft 45 xr	22 xr
1834/1835	van	2 Rft 24 xr	22 xr
1842	van	12 Rft 24 xr	7 xr

Vámosoroszi

A torony felőli belső

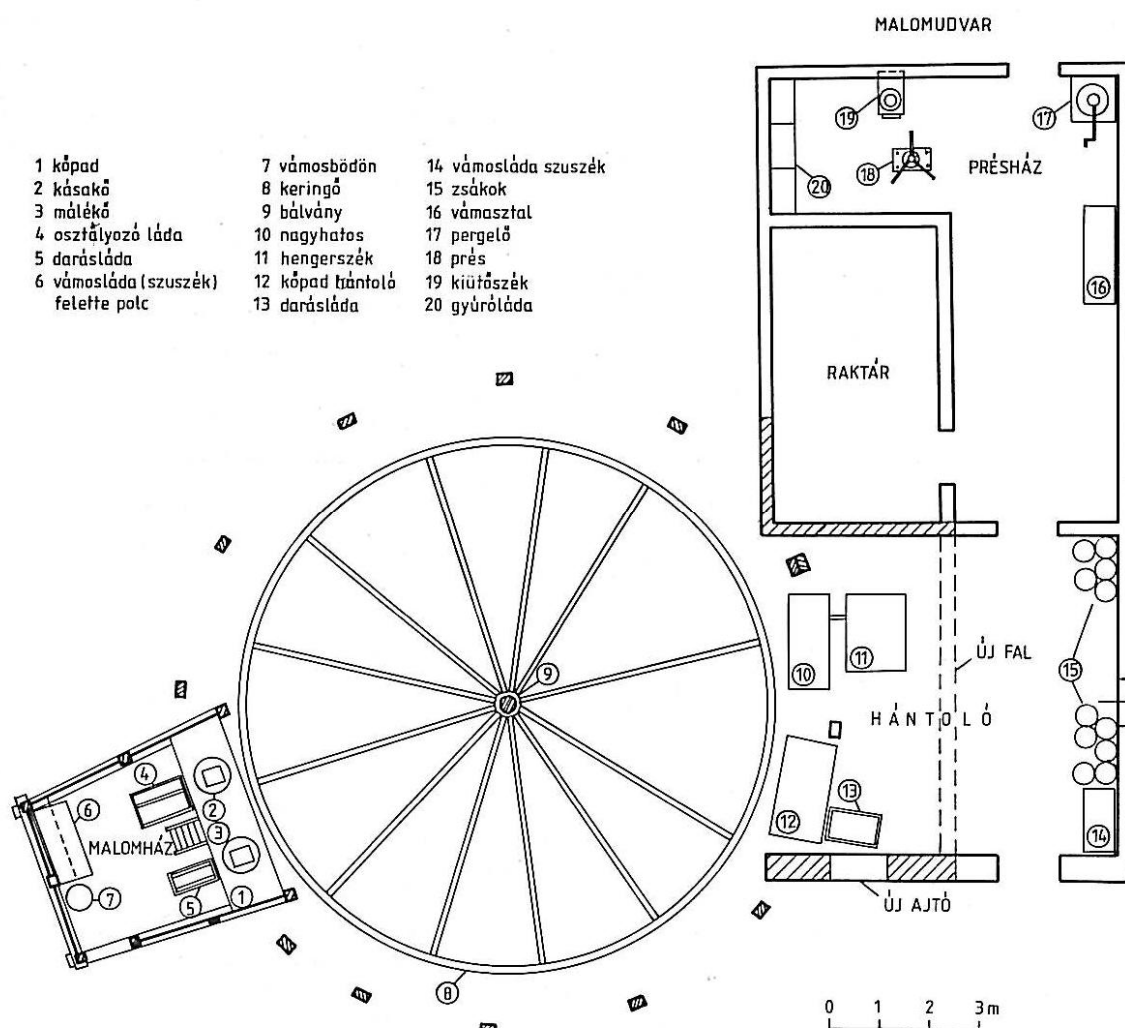
A belső keleti része

²³³ Várady József: Tiszántúl református templomai II. Debrecen, 1991. 1004.p.

12. számú melléklet

Vámosoroszi. Szárazmalom rekonstrukciós alaprajza²³⁴

²³⁴ Entz Géza: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. kötet. Bp., 1986. 330.p.